

KOMÉDIA.

Játék egy felvonásban.

SZEMÉLYEK :

Keresztes György, vidéki földbirtokos. *Laci*, orvos, Margit öccse.
Margit, a felesége. *Erzsike*, Keresztes húga.
Farsang, Keresztes barátja. *Karancsi*, lelkész.

Julis, mindenes.

(Keresztesék kastélyszerű úriházának ebédlője. A szoba berendezése [asztal a közepén, íróasztal a balsarokban, óratarló jobbról] nyugodt, de nem álmos.)

ELSŐ JELENET.

JULIS (a verandára szolgáló üvegajtóval bajlódva): Ejnye! Hát mi lesz? Hányszor mondtam, hogy csináltassák már meg ezt az ajtót. Én nem tudom, olyan keservesen megy itt egy idő óta minden.

(A baloldali ajtó nyílik.)

MÁSODIK JELENET.

LACI (kint): Tessék.

KARANCSI (belép).

LACI (belép): Itt nem fognak háborgatni. Nyugodtan megbeszélhetjük a dolgot. *(Észreveszi Julist.)* Fölkeltek már?

JULIS: Még nem. Csak a nagyságos úr.

LACI: Hagyjon magunkra.

JULIS (el).

HARMADIK JELENET.

LACI (Karancsihoz lépve): Minden pillanatban itt lehetnek. Nincs időnk. Beszéljen kérem.

KARANCSI: Nem tudok mást mondani.

LACI: Ez nem elég. Értse meg, hogy ez nem elég. Annyit tudok csak, hogy ez a Kovács útban van hazafelé. Hogy egy ember, aki azelőtt a faluban lakott s akiről az egész környék azt hitte, hogy annak idején odaveszett a háborúban — ez az ember most jelentkezett, él és nemsokára idehaza lesz.

KARANCSI: Úgy van.

LACI: Egy ember, akit tiz évvel ezelőtt hivatalosan holtnak nyilvánítottak s akinek a felesége, helyesebben az özvegye, három évvel ezelőtt újra férjhezment.

KARANCSI: A felesége lett egy másik férfinék.

LACI (*vergődve*): Rettenetes. Nem. Nem az én számomra, ne higye, én már átéltem néhány komédiát, hanem az, az a borzasztó, ami ebből a hihetetlen és megdöbbentő esetből, ide, ennek a háznak a küszöbére veti az árnyékát.

KARANCSI: Én is csak erre gondolok.

LACI: Azért kértem, hogy jöjjön ide, ezért kérem, hogy beszéljen. Hogy mondjon még valamit, mert én ebben a pillanatban tehetetlen vagyok. Adjon tanácsot, hogy mit tegyünk. Mondja meg, maga itt ismerős, ismeri a viszonyokat, mit tegyünk, hogy addig, amíg ezt a szörnyű hírt előkészítjük, ne tudjanak meg ebben a házban semmit.

KARANCSI: Belátom, doktor úr teljes joggal sürget, de kérem, fájdalom, annyira a hatása alatt vagyok magam is még mindig ennek a rendkívüli eseménynek, hogy e percben nem tudok semmi okosat mondani.

LACI: Hiszen nem akarom én, hogy csodát tegyen. Azt akarom elkerülni csak, hogy Margit, a nővérem, egyelőre ne tudja meg, hogy ez a Kovács él. Neki is második férje van, az ő első ura is hasonló körülmények között pusztult el. Képzelve hát el, mit fog érezni, ha átvillan rajta a gondolat, hogy ezek után semmi sem lehetetlen, ezek után könnyen megtörténhetik, hogy az ő első ura sem esett el, az is él — él és egy szép napon szintén beállíthat. Föltámadhat, mint ez a Kovács.

KARANCSI: Teljesen tanácstalan vagyok.

LACI: Valamit mégis ki kell találunk. Időt kell nyernünk. Mindent el kell követnünk, hogy Margit egyelőre ne tudjon meg semmit.

KARANCSI: Lehetetlenség. Az egész környék lázban van. Tegnap este óta csak erről beszélnek.

LACI: Ezzel tisztában vagyok. Azzal is, hogy sokáig nem titkolódzhatunk. Mondtam már, hogy nem is akarok mást, csak időt nyerni. Órát vagy félnapot, annyit, amennyi idő alatt Margitot előkészítjük. Meg kell előznünk a hírt.

KARANCSI: De — hogyan?

LACI: Először is Keresztessel, a férjével, azután Erzsikével kell beszélünk. Kereszttest, a sógoromat, vállalom én.

KARANCSI: Ha még nem tudja.

LACI: Az mindegy. Erzsikét beavatja a dologba maga. Egyelőre annyit csak, hogy hallgassanak. A többit majd meglátjuk aztán. (*Zajt hallva.*) Pszt. Szót se. Jönnek...

NEGYEDIK JELENET.

Erzsike a jobboldali ajtón belép.

KARANCSI }
LACI } (*felé fordulnak*).

ERZSIKE (*meglepvé*): Hát maguk? Már fönt vannak? Ilyen kora hajnalban?

KARANCSI: Dehogy. Hiszen már hétre jár.

ERZSIKE (*hozzálép, köszön*): Jó reggelt.

KARANCSI (*kezel vele*).

LACI: Jó reggelt.

ERZSIKE (*hol az egyikre, hol a másikra nézve*): De hát mégis...
Olyan furcsák. Mondják, mi történt?

LACI: Az, hogy én nem tudtam aludni. Fölkeltem, kimentem a faluba és találkoztam a tiszteletes úrral.

ERZSIKE: Azt látom. Sőt azt is, hogy mindezen szerencsésen átestek és most itt vannak.

LACI (*nevelve*): Nahát, most az egyszer téved. Mert én már nem vagyok itt. Máris szaladok. Vár Gyuri, vele van valami megbeszélni valóm. A tiszteletes urat azonban itt hagyom. (*Más hangon.*)
Erzsike. Én most beszélek Gyurival, amíg oda leszek, addig a tiszteletes úr mindent meg fog magyarázni. Igérje meg, hogy szot fogad.

ERZSIKE (*értellenül*): De hát mi az?

LACI: Ne kérdezzen, nekem futnom kell. Tíz perc múlva itt leszek. A többit majd meglátjuk akkor. Nagyon kérem, vigyázzanak...

ERZSIKE (*Karancsihoz, mostmár ijedten*): Mi történt?...

LACI (*az ajtóban*): Tíz perc múlva itt leszek. (*El.*)

ÖTÖDIK JELENET.

ERZSIKE: Beszéljen kérem.

KARANCSI: Erzsike, bocsásson meg, én nem tudom. Ne ijedjen meg, nincs semmi baj, de én nem tudom így egyszerre elkezdni...

ERZSIKE: Megrémít. Olyan különösek voltak. Maga is, Laci is. Hova ment? Mit akar Gyurival?

KARANCSI: Megviszi neki a hírt.

ERZSIKE: Micsoda hírt?

KARANCSI: Azt, hogy Kovács él.

ERZSIKE: Ne kínozzon. Micsoda Kovács?

KARANCSI: Rosszul kezdtem. A végén. Azonnal meg fogom magyarázni. Csak arra kérem, uralkodjék magán, nem szabad elárulnunk semmit. Hát igen, Kovácsról van szó. Ez a Kovács földbirtokos volt itt, a Keresztes úr szomszédja és ezelőtt tizenkét évvel, amikor a háború kitört, együtt, egy ezredhez vonult be a boldogult Miklóssyval...

ERZSIKE: Miklóssyval? A Margit első férjével?

KARANCSI: Vele. Együtt vonultak be, egy napon, egy ezredhez és egyszerre estek el. Azahogy csak Miklóssy esett el, mert Kovács, Kovács nem. Ő él; tegnap érkezett tőle levél, hogy életben van, tíz esztendei fogság után megszabadult, azt hiszem tatár rabságból, Kínán át elérték a tengert s most egy amerikai hajón útban van hazafelé...

ERZSIKE (*megdideregve*): Irtóztató...

KARANCSI: Az. Egészen álomszerű. Megfoghatatlan, hihetetlen -- és mégis...

ERZSIKE (*hirtelen Karancsihoz lépve, hátra, a jobboldali ajtó felé*): És Margit?

KARANCSI: Hiszen épen ez. Neki nem szabad erről az eseményről tudnia.

ERZSIKE: Rögtön arra gondolna, hogy ezek után Miklóssy, az ő első férje is életben lehet. Ez a félelem, ez a rettegés megőrjitené. Meg kell akadályoznunk, hogy megtudja. Kitaláltak már valamit?

KARANCSI: Egyelőre semmit. Egyébként is, haszontalanul követnénk el bármit. Minden ablakrést, minden ajtónyílást úgysem tömhetnénk el. Az egész falu tudja az esetet. Egyik a másiknak adja tovább a hírt. Az imént néhány asszonnal találkoztam. Oda voltak a borzalom gyönyörűségétől.

ERZSIKE (*igazán, csak most eszmélve*): Hát csakugyan történhetik ilyesmi? . . .

KARANCSI: Az igazi szerencsétlenség mindig járatlan utat választ, sohasem azt, amelyiken mi megyünk elébe. Ki gondolt arra, hogy Kovács él.

ERZSIKE: Látták, amikor meghalt, amikor eltemették.

KARANCSI: Nem őt, hanem egy szörnyű és végzetes emberi tévedést. Ezt a tévedést földelték el, amely most a halottak jogán követeli a föltámadást.

ERZSIKE (*gyötrődve*): De Margit . . . Neki nem szabad megtudni. Hiszen érti, úgyebár? Hiszen az ő első férje is *csak* elesett, azt is *csak* eltemették . . .

KARANCSI: Kétségtelen, hogy erre fog gondolni. De erőseknek kell lennünk. A Kovács esete mégis csak egyedülálló. Véletlen, ami a mi közvetlen közelünkben aligha ismétlődik.

ERZSIKE (*kétségbeesve*): Én mégis félek . . . Valamit mégis tenni kell . . . Hogy megkíméljük a megrázkódtatástól.

KARANCSI (*alig észrevehető belső tüsszel*): Tudom, ezt én tudom legjobban. Mert akkor, amikor a hírt meghallottam, legelőször az én szívem reszketett meg a félelemtől. Pillanat alatt örvény nyílt meg előttem, valami közeli és ismeretlen veszély riadt át rajtam, hogy futnom kell ide . . .

ERZSIKE (*önkéntelenül hátrább húzódik, úgy néz Karancsira*).

KARANCSI: Beszelnem kell magával, mielőtt a szerencsétlenség bekövetkezik, mielőtt elvesztem magát . . .

ERZSIKE (*remegeve*): Mért most . . . Mért most mondja ezt? . . .

KARANCSI: Azért, mert a félelem hajt. Azért, mert félek, hogy egy óra múlva talán már minden késő lesz. Hogyha most hallgatok, soha nem lesz alkalmam bevallani, hogy az ijedtség és a rémület első pillanatában éreztem meg tisztán és világosan először, hogy magán kívül nincsen senkim. Akkor eszméltem rá, hogy mindaz, ami eddig a lelkemben szunnyadt, annak az érzésnek a túlaradó teljességében, ennek a szerelemnek a mindenhatóságában mutatja meg életem cél-

ját és értelmét. Akkor, a rémületben rámszakadt árvaság elborult pillanatában tudtam meg, hogy magán kívül nincsen senkim, hogy egyedül maga zeng bennem, mint egy roppant harang, amely betölti körülöttem a világot és a végtelenség felől visszhangzik...

ERZSIKE (*könyörögve*): Ne... Ne... Hallgasson!...

KARANCSI: Akkor tudtam meg, hogy szeretem magát. Szeretem, az én magányos életem panaszos, nagy sírásával, azzal a fájó emlékezéssel, amely örökre eltűnt gyermekkorom ábrándjait őrizte meg erre az órára. Hogy szeretem, mert mindabban, ami valaha volt, ami elmúlt, ami határozatlan vágyakozás megreszkettette valamikor a szívemet, mindaz ennek a szerelemnek az ígérete volt.

ERZSIKE (*szédülve*): Olyan különös... Olyan furcsa... Mintha szédülnék, mintha nem is a földön állanék, mintha láthatatlan karok emelnének a magasba... És mégis, nem tudom... Nem tudom, mért fáj annyira...

KARANCSI: Ha azt akarja mondani, hogy vérzik a szíve, hogy borús és társtalan ez a szerelem, hogy olyan, mint egy fájdalmas sóhaj, amelyről nem tudjuk, honnan jön, merre megy, ha ezt érzi is, nekem ez is elég, nekem az is elég, hogy meghallgatott...

ERZSIKE: Könyörgöm, ne folytassa. Majd aztán. Majd később.

KARANCSI: Igérje meg...

ERZSIKE (*az ajtó felé*): Jönnek!... Most nem ez az első! Előbb meg kell mentenünk Margitét!

KARANCSI (*csöndre intve*): Valaki jön!

(A baloldali ajtó hirtelen felnyílik.)

HATODIK JELENET.

LACI (*lihegve benyit*): Margit? Beszéltek velem?

ERZSIKE: Még nem.

KARANCSI: Még nem volt itt.

LACI: Úgy hallom, most jön. Én elkéstem. Gyuri már mindent tud. Kint van Farsanggal. Ti most menjetek. Hagyjatok egyedül Margittal.

(Margit a jobboldali ajtóban megjelenik. Pillanatnyi csönd.)

HETEDIK JELENET.

ERZSIKE (*darabig mereven áll, majd leküzdve izgatottságát, Margit-hoz szalad*): Jó reggelt.

MARGIT (*Karancsiék felé*): Nini. Hát maguk már fönt vannak? Talán csak nem érkeztek meg a verbénái?

KARANCSI (*kezel csókol, úgy hogy Erzsikéék lássák, hogy nem mond igazat*): Épen az este hozták. Azért vagyunk itt.

ERZSIKE: Épen készültünk. Már megyünk is. Megigérttem a tiszteletes úrnak, hogy a palántákat én ültetem el.

MARGIT (*mosolyogva*): Kedves...

ERZSIKE (*Karancsihoz*): Futok, kalapot teszek. A kertben megvárom tiszteletes úr. (*El.*)

KARANCSI: Megyek én is.

MARGIT: Isten vele.

LACI: Vizontlátásra, tiszteletes úr. (*Kikiséri, halkan.*) Gyurit és Farsangot tartsák szóval néhány percig.

KARANCSI (*int neki, hogy érti, azután el*).

NYOLCADIK JELENET.

LACI (*miután nagy kerülővel akarja kezdeni*): Ez a legszebb szomorú ember, akit eddig életemben láttam.

MARGIT: Mért gúnyolódsz?

LACI: Én? Dehogy. Komolyan beszélek. Irigylem tőle azt a mélyhangú bánatot, amely olyan álomszerűen zengi át a férfiasságát.

MARGIT: Nem beszélt fájdalomról soha. Valószínűleg csak te látod ilyennek.

LACI: Én jól látom. Mindenki életében van egy pillanat, egy óra vagy egy időszak, amikor elérkezik ide, amikor egyszer magára marad az egyedülvalóságában. (*Más hangon.*) Te is egyedül vagy!...

MARGIT (*megrezzen*): Én?

LACI: Te.

MARGIT: Hogyan?...

LACI: Margit, ezt nehéz azonnal a közepén kezdeni. Nekem veled szemben nincsenek meg az eszközeim, hogy őszinteségre kényszerítsek. Azt azonban jól tudod, hogy az ilyen dolgokban nem szoktam tévedni.

MARGIT: Mint orvos?

LACI: Mint ember, aki a mások lelki receptjein is megnézi a dátumot és az aláírást. Mondd, mi a bajod, vagy mi baj van itt?!

MARGIT: Itt? Nem értem. Nem értelek!

LACI: Megéreztem az első pillanatban, amikor betettem ide a lábam. A másodikban láttam, a harmadikban már tudtam. Ma reggel itt találtam az uradat... (*Az íróasztalra mutat.*)

MARGIT (*hogy megelőzze*): Nem tud aludni, idegessé teszi a sok munka...

LACI (*közbevág*): Szóval itt töltötte az éjtszakát. Beismerem, hogy tévedtem. Nem gondoltam, hogy már ennyire vagytok.

MARGIT: Kicsoda?

LACI: Te vagy ő. Esetleg mind a ketten.

MARGIT: Szóval azt akarod mondani, hogy az uram és köztem...

LACI: Azt.

MARGIT (*mosolyogva, nagyon nyugodtan*): Hát akkor beszéljünk úgy, mint két okos...

LACI (*közbevág*): Mint két — becsületes...

MARGIT: Férfi.

LACI: Mint két becsületes férfi.

MARGIT: A szavak előttem nem számítanak. Tehát: — nincs semmi közölnivalóm.

LACI: Elárulod magad azzal, hogy rögtön a következő kérdésemre is felelsz.

MARGIT: Ismétlem, csendben, zavartalanul, nyugodtan élünk. Boldog vagyok.

LACI: Tehát boldog, nem pedig meglegedett. Úgy tudtam, hogy azok után, ami történt, te, a te helyzetekben, ebben az új, ebben a második életében nem akartál többet, *csak* meglegedettséget. Látom, hogy ez nem sikerült, mert te — boldog vagy.

MARGIT: Mondtam már, a szavak nem jelentenek semmit. Nem vagyok boldogtalan és meg kell értened, hogy ez nekem épen elég a boldogsághoz. Többet nem akarok és többre nincs is jogom.

LACI: Neked. Hanem az uradnak — igen. Mindenre, amiről te lemondtál.

MARGIT: A felesége vagyok...

LACI: Ennél kevesebbet, ha gyülnéd, akkor sem adhatnál neki. Látod, hogy mást és többet akar.

MARGIT: Mit?

LACI: Mindazt, amit megtagadsz tőle. Valamit belőled. A multadból...

MARGIT: Nem ígértem neki azt, ami nem az enyém. A fiatalágom, az első emlékeim, az első... az — másé. Ezt tudta.

LACI: Tudta, de nem hitette el magával. Sokkal nagyobb volt az önbizalma. Minden bizonnal meg volt győződve, hogy az egész lelkedet, hogy az egész életedet betölti. Ez a mi büszkeségünk, amiért egyszer minden férfi megfizet.

MARGIT: Meg akarsz alázni?

LACI: Nem. Először hiszek benned és csak azután magamban. De te hazudsz magadnak, hogy igazat mondhass nekem.

MARGIT: Amit én teszek, az nem menekvés, nem kényszer, a lelkiismeretem pedig nem hazudhatik. Boldog vagyok...

LACI: Ezt — tudja az urad is?

MARGIT: Meg van róla győződve.

LACI: Akkor... Akkor már látom, hogy kettőtök közül — én vagyok a szerencsétlen. (Vár.) Hacsak...

MARGIT: Ha?...

LACI: Hacsak nem mond mást az urad!

MARGIT (megrezzen): Az uram?!

LACI: Ó.

MARGIT: Beszélni akarsz vele erről?

LACI: Erről? Nem. Most már felesleges. Teljesen megnyugtattál.

MARGIT: Nos?

LACI: De ezzel a dolognak csak a rátok vonatkozó része van elintézve, holott még itt vagyok én is, aki ok nélkül képzelődtem.

MARGIT: Úgy van.

LACI: Ettől a felesleges tehertől meg kell szabadulnom.

MARGIT: Hiszen már megtetted.

LACI: Én? Eddig még nem. Majd az urad.

MARGIT (*nagyon erélyesen*): Soha sem azt mondod, amire gondolsz és mégis azt akarod, hogy mindig arra feleljek, amit elhallgatsz. Hát jó. Ebben a kérdésben te — harmadik vagy.

LACI: Kötelességeim vannak veled szemben.

MARGIT: Igen, de ennek a kötelességnek, ennek a szeretetnek, amikor rólam van szó, én szabom meg a határait.

LACI: Szóval védekezel?

MARGIT: Az akaratom szabadsága nincs feltételekhez kötve. Ezzel megrendülne az önállóságom.

LACI: Viszont, érts meg, viszont, ha egyszer úgy adódnék, hogy valami történne, ha egyszer az urad számunkérné tőled, ha követelné, hogy légy őszinte, felelj neki nyíltan, elegendőnek tartod-e azt, amit te a hozzávaló szerelmedben neki adsz — mondd, mit szólnál akkor.

MARGIT: Ezt a feleletet megadtam neki már akkor, amikor megkérte a kezemet. Ha még egyszer megkérdené, ha ő úgy érzi, hogy én felelettel tartozom neki, úgy nem segíthetnék többé sem rajta, sem magamon. Minderről persze fölösleges a beszéd. Azt áruld el végre, hogy mit akarsz.

LACI: Semmit. Az urad szóitalan, ideges, te meg nagyon is nyugodt vagy. Azt hittem, van valami a levegőben. Képzelődtem, ennyi az egész.

MARGIT: Ezzel tehát el is intéztük.

LACI: El.

(Az ajtó nyílik.)

KILENCEDIK JELENEI.

KERESZTES (*jön, beereszti maga előtt Farsangot; megkezdett beszélgetést folytatva*): Két hétre számítok. Az alatt be is hordunk.

FARSANG (*meggpillantva Margitot*): Kezét csókolom.

MARGIT: Isten hozta.

FARSANG (*Lacihoz*): Szervusz. (*Margithoz*) Bizony, már egy hete nem voltam.

KERESZTES (*csomagot vesz ki a Farsang kezéből*): Add csak ide.

MARGIT: Hallom, hogy már készen vannak.

FARSANG: A csépléssel igen.

LACI: Alhattok megint a jövő tavaszig.

FARSANG: Ohó barátocskám, még ezután következik a java.

KERESZTES: Nem olyan egyszerű, mint ahogy te gondold.

MARGIT: Nem bizony.

LACI: Nem, ha erővel ráfogjátok az élvezetre, hogy munka.

FARSANG: Hm. Hát az örökös gond?

KERESZTES: Az örökös harc a bizonytalansággal.

MARGIT (*Lacihoz*): Neked könnyű.

LACI: Igen, ami nektek sem nehéz.

FARSANG: Szóval...

LACI: Szóval?

FARSANG: Mi beszélgethetünk. Addig te megcsinálod a költségvetést?

KERESZTES (*iratcsomót vesz fel az íróasztalról*): Tessék. Itt vannak a számadások.

LACI (*elhárítva*): Köszönöm.

MARGIT: De hiszen azt mondtad, élvezet.

LACI: Azt.

MIND (*egyszerre*): Nos? Hát ez? Ez nem munka?

LACI: Nem. Ez vezeklés a többiért. Seregszemle az elmúlt örökök felett.

KERESZTES (*legyint*).

FARSANG (*nevet*).

MARGIT: Ez kitekeri a nyakát mindennek, csakhogy megmentse a magáét. (*Kereszteshez*): Akkor nem zavarunk.

LACI: Menjünk.

MARGIT (*csönget*).

KERESZTES (*széket hoz az íróasztal elé, Farsanghoz*): Tessék.

FARSANG: Azonnal.

MARGIT (*a benyitó lányhoz*): A kalapomat. (*Farsanghoz*) Ebédre marad?

FARSANG: Nem. (*Kezel csókol.*)

KERESZTES: Majd meglátjuk.

JULIS (*hozza a kalapot*).

MARGIT: Jó. (*Indul.*)

LACI (*kezel Kereszteszel*): Szervusztok.

(*Margittal el.*)

TIZEDIK JELENET.

KERESZTES (*hátrattelt kezekkel átsétál a szobán*).

FARSANG (*Margiték után*): Még nem tudják. Mi lesz?

KERESZTES: Hogy-hogy mi lesz?

FARSANG: Mit fogsz csinálni?

KERESZTES: Egyelőre örülök a történeteknek. Ennek el kellett következnie. Függetlenül attól, hogy Kovács föltámadt. Mert az én számomra Miklóssy, a Margit első férje is — élt. Minden lépésemmel, minden gondolatommal beleütköztem. Érezned kellett, hogy benne van már régóta a levegőben. Itt ül, itt virraszt és olyan éber jelenléttel őrzi még a csendet is, hogy sokszor már — látom.

FARSANG: Dehát ő?! Margit!?

KERESZTES: Mondtam már, hogy a viselkedése és a dolgok között nincsen semmi összefüggés. Benne él, ebben a bizonyosságban, anélkül, hogy tudna róla.

FARSANG: Legalább határozd meg már egyszer világosan, hogy mi az!

KERESZTES: Megtettem. A megérzés első pillanatában. Magamra maradtam. Egyedül vagyok.

FARSANG: Hát nincs-e Margit erősebben és elevenebben bent az életedben, mint valaha?

KERESZTES: De. Szinte mozdulatlanul és mégis, mindennap halványabban és távolabb. Már régen — elérhetetlenül. Holott még mindig itt áll, itt lélegzik és itt árad ki belőle az élet, de a dolgokat körülöttünk, a gondolatokat, amelyek a kettőnk együvértartozását meghatározzák, már csak az én lelkem melege fűti.

FARSANG: Gondoltál-e arra, hogy hét év, hét esztendő mégis csak nagy idő.

KERESZTES: Tudom.

FARSANG: Az első nagy érzések, ezt mindannyian tudjuk, ha nem is hagynak itt bennünket, mindenesetre megváltoznak. Az igazi szerelem harca ez a saját mulandósága ellen.

KERESZTES: Az elmúlt hét év alatt épen elég alkalmam volt erről gondolkozni. Nem mondok vele újat, de tudom, hogy a nyugalom, a boldogság ára, a magunk megismerése. Még a legszerencsésebb házasságban is.

FARSANG: Magad felől tehát bizonyos vagy?

KERESZTES: Értést nem bírom tovább ezt a bizonytalanságot.

FARSANG: Miért vártál eddig és miért nem beszéltél mindjárt kezdetben vele erről?

KERESZTES: Nem értette volna meg, hogy ez nem bizalmatlanság.

FARSANG: S ha igen?

KERESZTES: Bebizonyította volna hogy elégedetlen vagyok és vágyakozom valami után, Mert ő, Margit, ha róla lenne szó, nem várta volna, hogy én említsem a dolgot.

FARSANG: Ez bizonyos.

KERESZTES: Úgy van. Épen ezért nem kérdezhettem, nem szólhattam, mert ő nem tud arról, hogy hol van, hogy már a meredeken is túl és a szakadék folyton mélyül közöttünk.

FARSANG: Szólj. Vagy menj a legnagyobb csendben utána.

KERESZTES: Abban a pillanatban, amikor észreveszi, hogy követem, vége — lezuhan.

FARSANG: Más megoldás pedig nincs.

KERESZTES: Nincs. Csakhogy én egészen másra gondolok, mint amire te.

FARSANG : És pedig?

KERESZTES : Kialtson rá, kiáltson utána az, aki közelebb áll hozzá.

FARSANG : Nem értem.

KERESZTES : A halott, aki közöttünk áll.

FARSANG (megrendülve) : Megzavarodtál?

KERESZTES : Nem. De el akarom kerülni. Mindegy, akárhogy de véget kell vetnem egy elszánt elhatározással, ha kell egy világos és befejezett szerencsétlenség felidézésével, ennek a fojtogató bizonytalanságnak, amelyben nincs többé határozott útja a gondolatnak, az akaratnak és amely a maga, folytonosan önmagát ismétlő életével változtatja a dolgok arcát is.

FARSANG : Ez eddig helyes. Nem vagy boldog, az bizonyos. Sejtelmek gyötörnek. Valami elsülyedt, eltűnt, vagy megsemmisült az életedben, amire talán többet építettél, mint amennyit szabad lett volna. De az, ami összeomlott, te alattad roskadt össze, azalatt a hét esztendő alatt, amíg ide értél, amíg odáig jutottál, hogy ráeszmélj, hogy a házaselet ennél többet nem tud adni és a közös élet örökké az a föld marad, amelyikbe az egyik fél mindig többet vet, mint a másik. Ezt tudnod kellett, ezért kérdem, mit akarsz?

KERESZTES : Már megmondtam. Én az első férjére, Miklóssyra gondolok.

FARSANG : Ezen már túl vagyunk.

KERESZTES : De ez az ember, értsd meg, itt, itt lakik velünk, itt ébred, itt fekszik, hallom a lépteit, látom és valahányszor a levegőbe, vagy reá, Margitra nézek, ennek az embernek a néma és örködő tekintetével találkozom. A nap és az éjjel minden órájában együtt vannak, a Margit mosolya, a sóhajtása, a vágyakozása nem ér el hozzám, mert helyettem ez a halott, ez a megelevenedett emlék felel neki, ez sokszorozza meg a fényt és a melegséget, amely belőle kiáramlik és ennek az árnyak a hozzáférhetetlen jelenléte adja meg az élete fölényes biztonságát. Azt az alig neszelő halk örömet, amiből egész derűs életérzése táplálkozik.

FARSANG : Világos, hogy képzelődöl, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem lehet igazad.

KERESZTES : De?

FARSANG : De te ezelőtt hét évvel leszámoltál már Miklóssyval. Azzal a gondolattal, hogy Margit asszony volt és hogy lelke egész mélyéből szerette azt az embert.

KERESZTES : Mindezzel leszámoltam.

FARSANG : Úgy látom, nem. A mérleg másik felére a Margit hozzád való vonzódását tetted és azt hitted, ezzel minden ki van egyenlítve és el van intézve. Meggyőződted róla, hogy Margit szeret és ennek a kísértő emléknek nincs többé ereje — vele szemben. De nálad, nálad erősebb, hiszen te lehelsz bele minden egyes lélekzetvétellel új lelket,

életet, gondolatokat, szavakat adsz neki, hogy harcolhasson veled. Ezerszer megsemmisíted és néma rettegésedben ugyanannyiszor fel is támasztod mindig más és más alakban, hogy tehetetlenséged egész dühével taposhass egyszer már rá. Hát így, mindennap százszor is összetöröd és mégis mindig te maradsz alul. Ezért kérdem mégegyszer, mit akarsz?

KERESZTES: Azt hazudni, hogy Miklóssy is...

FARSANG: Hogy Miklóssy?

KERESZTES: Hogy Miklóssy is él.

FARSANG: Ezt?...

KERESZTES: Hogy él. Hogy nemcsak bennem, nemcsak őbenne, hanem a kettőnk megriadt életében is. Hogy él. Érted!?... Hogy nem halt meg. Nemcsak Kovács él, hanem ő is.

FARSANG: Ha ezt...

KERESZTES: Nincs ha. Elhatároztam magam és most nem búvok egy másik megoldás mögé, hogy azután egy harmadik felé meneküljek. Lehet, hogy ez a rettegésem, a gyávaságom vakmerősége, de én nem várok tovább és szembe akarok nézni a megismerés pillanatával. Tudni akarom, hogy még mindig ezt a halottat szereti-e.

FARSANG: Figyelmeztetek, hogy ez a próba kíméletlen, kegyetlen, sőt végzetes is lehet. Feltámasztod azokat a halottakat is, amelyeket ketten temettetek el.

KERESZTES: Mindegy, én a bizonyosságot akarom, bármi legyen is az ára.

FARSANG: Ha aztán kevesebbet fogsz tudni, mint most?

KERESZTES: Kevesebbet nem. Vagy mindent, vagy mindennek az ellenkezőjét.

FARSANG: Gondold meg.

KERESZTES: Meggondoltam.

FARSANG: De ha még egyszer, ha ismét kérlek, ha meggyőzlek, hogy ezzel csak életet adsz a víziódnak, amit nemcsak te, hanem mindketten folytonosan látni fogtok, ha bebizonyítom, hogy ezzel a próbával a semmiből, ide, ebbe a székbe ülteted bele az eddigi bizonytalanságot, akkor sem állsz el a tervedtől?

KERESZTES: Akkor sem.

FARSANG (*zajt hallva*): Vigyázz. Jönnek. (*Attól tartva, hogy minden pillanatban beléphet valaki.*) Te Gyuri. Mégegyszer... Gondold meg. Még ne. Ne épen ma... Majd még beszélünk róla. Beszélni akarok mégegyszer erről veled.

JULIS (*belép, Farsanghoz*): A nagyságos urat keresik.

FARSANG: Mondja, hogy rögtön megyek.

JULIS: Igenis. (*El.*)

FARSANG: Tehát vársz még?

KERESZTES: Lehet...

FARSANG: A kedvemért...

KERESZTES : Jó. Jó. Hiszen nem akarok fejfel nekimenni a falnak.

FARSANG : Délután átjövök. Akkor még beszélünk. (*Kilép az ajtón.*)

KERESZTES : Helyes. Szervusz. (*Visszafordul és leül az íróasztalhoz.*)
(*Csönd.*)

TIZENEGYEDIK JELENET.

MARGIT (*belép*).

KERESZTES (*hátrafordul*).

MARGIT : Erzsikéék nincsenek itt?

KERESZTES : Nincsenek.

MARGIT : Elment Karancsival, hogy segítsen elültetni a verbénákat, de már nincsenek a parókián. Laci elment, hogy megkeresse őket. (*Inkább magának.*) Érdekes... Ez a Karancsi olyan különösen viselkedik az utóbbi időben.

KERESZTES : Szerelmes. Ennyi az egész.

MARGIT : Sajnálom.

KERESZTES : Miért.

MARGIT : Azért, mert... Hogy is mondjam. Én azt hiszem, hogy ami Erzsikét illeti, hát ő inkább húzódik Lacihoz. Ezért mondtam, hogy sajnálom Karancsit.

KERESZTES : Én meg Erzsikét. Lacin igazán nem vettem észre semmit.

MARGIT : Épen ez az. A férfi akkor veszedelmes igazán, ha nem udvarol. Mit tudta az a kis csacsi. Laci mégis csak a pajtása volt.

KERESZTES : Nos?

MARGIT : Szereti.

KERESZTES : Erzsike tehát magának már be is vallotta?

MARGIT : Nem. Nem szólt.

KERESZTES : Kár. Mert én most igazán nem érek rá, hogy két szerelmes...

MARGIT : Hiszen ezt nem is magának kell elintézni. Egyébként csodálkozom.

KERESZTES : Min?

MARGIT : Magán.

KERESZTES : Rajtam?

MARGIT : Azon, hogy ez a dolog egyáltalában nem érdekli. Sőt. Amint látom, úntatja.

(*Csönd.*)

KERESZTES : Lehet. (*Leül, néhány iratot kiterít maga elé.*)

MARGIT (*figyeli*).

(*Csönd.*)

KERESZTES (*az iratokra nézve*): Még nem is mondtam, úgy-e? ...

MARGIT : Mit?

KERESZTES (*még mindig az iratokkal babrálva*): Kovács...

MARGIT : Kovács?

KERESZTES *(színészkedve)*: Egy ember, aki vele volt. *(Felvesz egy teleírt ívet magának.)* Hát ez hogy került ide?

MARGIT : Fejezze már be legalább az első mondatot. Idegessé tesz ezzel a gyötrő lassúsággal!

KERESZTES *(megjátszott érdektelenséggel)*: Egy ember érkezett, aki vele volt. Azt mondja — látta.

MARGIT : Látta, amikor meghalt?

KERESZTES : Azt állítja éppen, hogy nem halt meg.

MARGIT *(megrezzen)*: Kovács él? Nem halt meg?...

KERESZTES *(feláll)*: Azt mondják, útban van hazafelé.

MARGIT : Irtózatos!... Nem. Nem. Ez nem lehetséges.

KERESZTES : Az az ember, aki a hírt hozta, a fogságban együtt volt vele. Kovács utána indult el, csodálkozott, hogy nem találta már itthon, mert ő megkésett.

MARGIT : Kovács? Él? Hát hogy? Hát mi ez? Egy világos pillanatot hajszolok, hogy rendbeszedjem a gondolataimat... Ürességet érzek, amiben, úgy rémlik, megkövült sötétség ül. Kovács? Él? ... Két távoleső gondolat a mindenség két ellenkező pólusán és most mégis együtt... Hihetetlen, megfoghatatlan és mégis olyan borzalmas...

KERESZTES : A reggel hallottam. Nem tudtam elhinni. Nem bírtam.

MARGIT : Él? Egy ember, aki nem tudja, hogy meghalt és most jön ide? Vissza, az életbe, az élők közé?... *(Elhallgat, más hangon.)* Ki az, aki a hírt hozta?

KERESZTES : Egy volt bajtársa. Kovács kérte meg, hogy tegyen kerület erre. Vele küldte a levelet.

MARGIT : Irt? De hiszen akkor bizonyos! Csakugyan él!

KERESZTES : Minden pillanatban várják.

MARGIT : Hiába. Nem bírom elhinni.

KERESZTES : Én sem. Mégis így van.

(Elhallgatnak. Keresztes látszólag egy számadás vizsgálásába merül el, az asszony küzd magával. Csaknem egy perc múlik így el.)

MARGIT : Ki fogja közülük ezt a szerencsétlenséget túlélni?! Szabados!? A mostani férj? *(Nem tud uralkodni magán.)* Mit mond? Csinált valamit?... Utazzon Kovács elébe ő, vagy valaki más!... Világosítsák föl. Készítsék elő. Nem érkezhetik meg, nem lépheti át a küszöböt, csak úgy, hogy semmit ne tudjon, hogy ott találja a feleségét — Szabadossal. Egy másik férfivel, akitől a feleségének gyereke van.

KERESZTES : Nincs segítség. Meg kell várniok Kovácsot, oda kell állniok elébe, nincs más megoldás. Nem tudnak mást mit tenni. Veremben vannak, amelyből nincs menekvés.

MARGIT : Legalább menjenek oda. Minél többen... Legyenek ott, amikor Kovács megjön. Segítsenek nekik.

KERESZTES : Gondolja, hogy akad valaki, aki erre vállalkozik?

(*Behúnnya a szemét, mintha nagyon szenvedne.*) Jobb is, ha nem beszélünk erről. Főlölesleges. Zsibbasztó. Olyasvalami, ami meghaladja az erőnket. Hatalmasabb nálunk.

(*Csönd.*)

MARGIT (*idegesen simítja a haját, majd átsétál a szobán*): Laci? Nem szólt?

KERESZTES: Még nem tudja.

MARGIT (*csakhogyn leplezze a gondolatait*): De Karancsi? Mit csináljunk ezzel az emberrel?

KERESZTES: Legjobb lesz, ha megmondjuk neki az igazat. Hogy Erzsike Lacit szereti.

MARGIT (*rejtett értelemmel*): Az igazat?

KERESZTES: Azt. Miért ne mondanánk meg.

MARGIT (*megrezzen*).

(*Csönd. Mind ketten a pillanattal küzdenek. Keresztes keresve azt a megoldást, amellyel összezúzhatja magát és az asszonyt, Margit pedig azt a szót, amellyel véget vehet a beszélgetésnek és elhagyhatja a szobát.*)

KERESZTES (*hirtelen, de magának*): Mit fog szólni, mit szól majd Kovács, ha egyáltalában képes lesz beszélni, amikor először néz körül és ráeszmél a valóságra.

MARGIT: Kicsoda? Kiről beszél?

KERESZTES: Kovácsról.

MARGIT: Ne. Elég volt.

KERESZTES (*most már megtalálta, most már tudja, hogyan játssza meg a dolgot; egész erejével belefekszik, hogy magával ragadja az asszonyt*): Érdekes... Látom azt az embert. Egész világosan látom az arcát. Mindent látok. A megérkezését... Figyeljen, így képzelem el. (*Benépesítve a szobát.*) Itt az állomás előtti fasor, itt a kijárat, ez itt az út. A vonat most robog be. Fütty, kiabálás, zaj, tolongás. Aztán a perron kiürül. Kovács néz, nem érti, keresi a feleségét. «*Dehát mi ez?*» — mormogja. Olyan hihetetlen az egész, olyan érthetetlen, olyan gyorsan váltják egymást benne a gondolatok, hogy mosolyogva mondja: «*Hát ezek nem tudják, hogy jövök? Nem kapták meg a leveletem?*» Nem tudja, hogy hirtelenében mit csináljon, hát ösztönszerűleg megindul. Alig tesz azonban néhány lépést, hirtelen nyugtalanság fogja el. Mindenre gondol, csak arra nem, ami igazában várja s már siet, mert a gyomrában higulni kezd a hideg. Már fut, szalad, végig az úton, egész hazáig. Ott a sövénykerítés előtt megáll. Minden csöndes. Még mindig seholy senki...

MARGIT (*halálos gyötrellemmel*): Ne folytassa. Mirevaló?!

KERESZTES (*abbahagyja, úgy, mintha maga is bánná, hogy ennyire belemélyedett*): Rémitő...

MARGIT: Még így messziről is.

KERESZTES: Hát még nekik.

MARGIT: Nem fog történni semmi. Én nem hiszem. Mese, vagy

tévedés az egész. Én beszéltem azokkal, akik Kovácsot eltemették. Az egyikre maga is emlékezhetik.

KERESZTES: Melyikre?

MARGIT: Arra, aki tavaly járt itt. Ő ott Kovács mellett volt, amikor elesett.

(Csönd.)

MARGIT (megrebben, Keresztesre, majd az ajtóra néz).

KERESZTES: Mi az? (Az ajtó felé fordul.) Szabad! Tessék!...

(Halálos csönd.)

MARGIT: Mintha kopogtak volna...

KERESZTES: Én is úgy hallottam. (Az ajtóhoz megy, kinyitja, kinéz.) Senki.

MARGIT: Egész tisztán hallottam...

KERESZTES (visszatérve): Senki. (Odamegy Margitához.) Sápadt ma?

MARGIT: A fejem... Néhány nap óta... Nem is tudom... Éppen szólni akartam.

KERESZTES: Magam is... Most meg ez az eset.

MARGIT: Könyörgöm!

KERESZTES: Annyira rosszul érzi magát?...

MARGIT: Nem. De...

KERESZTES (tehetetlenül): Folyton látom. Folyton magam előtt látom ezt a Kovácsot. És az a csodálatos, hogy mindig az arcát... Azt, hogy mosolyog és olyan könnyen lépked, hogy szinte himbálja magát. Amíg a fasorig nem ért és nem kezdett el rohanni.

MARGIT: Ne folytassa. Nem bírom.

KERESZTES (az íróasztalhoz megy, majdnem leroskad): Miért kínoz, miért üldöz ez a rettenetes vízió? Nem merem kinyitni, nem merem behunyni a szemem, folytonosan ezt az embert látom.

MARGIT (nem tud megmozdulni).

KERESZTES (hirtelen földördítva): Ejj!

MARGIT (hangos sikollyal): Gyuri!...

KERESZTES: Hát miért nem megy már, hogy vége legyen! Ott áll a kapuban és nem mozdul. A feleségéék pedig fent a szobában... Szemben az ajtóval és úgy néznek előre, mint két megdermedt őrült, úgy néznek irtózatoss földöntúli némasággal.

MARGIT (velőtrázó sikollyal): Ki az?... (Az ajtó megrebben.)

KERESZTES (az ajtó, majd Margit felé, vadul): Hallgasson! Most látom, most megindult... Nézze, megkerüli az udvart, a kis kert ajtaja nyitva van... Egy-kettő, megy, még egy lépés... Most bent a feleségéék hallják a talpa surlódását a köveken... Halad, felfelé a lépcsőn...

MARGIT (fuldoklik): Irgalom!

KERESZTES (megragadja a Margit karját): Pszt!... Most megbotlott... Mintha valamit mondott is volna... De nem. Egyenesen

az ajtónak fordul. A jobblábát emeli, érdekes, mintha vigyázna, hogy zajt ne üssön . . . Most megint megáll . . . *(Üvöltve.)* Hát tedd a kilincsre már a kezed, te gazember! . . .

MARGIT *(kiszakítva magát Keresztes kezéből, a borzalmas öröm föl-szabadulásával)*: Nem igaz! . . . Nem Kovács! Gábor! . . . Az én uram él! . . . *(Az ajtóhoz akar rohanni.)*

KERESZTES *(elkapva)*: Megálljon! . . .

MARGIT *(küzd vele)*: Engedjen! . . .

KERESZTES *(vadul)*: Hát igaz? Csakugyan igaz? Hát csakugyan él? . . . *(A karjai görcsbe merevednek, majd hirtelen elereszti az asszonyt.)*

MARGIT *(elzuhan és végigvágódik a padlón)*.

KERESZTES *(darabig vár, végre is lebírja és rendbeszedi magát, már nyugodt, amikor az íróasztalhoz megy)*.

MARGIT *(fölemeli a fejét, nézi Keresztest és egyszerre megérti, hogy komédia volt az egész; nem fáj benne semmi, ennek meg kellett történnie, neki egyszer már el kellett árulnia, hogy eddig hazudtak, ő is, Keresztes is, mert ő még mindig Gábort, Miklóssy Gábort, az első urát szereti)*.

KERESZTES *(megfordul)*.

MARGIT *(megelőzi, felemelkedik)*.

(Hosszú csönd.)

KERESZTES *(kiégett hangon, de udvariasan)*: Ha van valami kíván-sága, a rendelkezésére állok.

MARGIT: Köszönöm . . .

KERESZTES: Hogy megkönnyítsek egyet-mást, előre intézked-tem . . . *(Azt akarja mondani, hogy ő a válopört már előkészítette, Margit tehát nyugodt lehet; de undorodik a banális szavaktól és a hazug fontos-kodástól.)* Úgy gondoltam, hogy az lesz a leghelyesebb, ha maga uta-zik el.

MARGIT: Így gondoltam én is.

(Keresztes csöngel, mond valamit a belépő cselédnek, azután eltávozik. Margit meg-várja, amíg Keresztes léptei kint elhangzanak, azután a verandára szolgáló ajtóhoz megy, széttárja, megáll a ráözönlő napfényben, karjával az ajtónak támaszkodik és úgy marad. A függöny lassan legördül.)

Bibó Lajos.

KERGET AZ ŐSZ.

Kertünk felett felleg rohan,
szél rázza künn a tört hidat.
Vizedről, játékos fiam,
hozd el már kis hajóidat.

Vitorláid gyanullanul
vesztükbe mért indítanád!
Ártó, hideg viharba fúl
a sugaras robinzonád.

Szél fojtogatja holl nyarad.
Szabad fiam, szabad madár,
csukd össze könnyű szárnyadat,
jégfedeles kalitka vár.

Az erdőszél felé se menj:
az észkos oldal csupa dér,
lejtőidet köd önti el,
zörgő, gonosz lüskéivel
megindul az ördögsekér.

Áprily Lajos.

ÜZENET A MARSRÓL.

Halló, kíváncsiak!
Kis porszemek egy nagyobb porszemen,
Férfiemberek, asszonyemberek,
Rádiósok, repülőgépesek,
Betegek, bénák, balgák, nyomorultak,
Idehallgassatok:
Bennünket szépen békén hagyjatok.
Zuzzátok szét a teleszkópokat,
A csillagdákat romboljátok le,
Vágjátok a falhoz a rádiót!
Ne fedeztétek fel soha, soha
Azt a gépet, mely iddig röpit!

Itt semmi sincs,
Amért érdemes volna idejönni.
Nyomorúság van, úgy, mint nálatok.
Sírás, nevetés, cirkusz, céltalanság,
Harc, hajsza és halál.
Mindez egy fénylő pontba tömörül,
E pont ragyog estéitek egén,
S ti néven nevezitek, mondva: csillag!
A teremtett világ könyörtelen,
Benne egyellen enyhülés: a látszat.
Őriztétek meg szegény-magatoknak
S unokátoknak ezt a látszatot.

Nos, rajta hát:
Vágjátok a falhoz a rádiót,
A csillagdákat romboljátok le,
Zuzzátok szét a teleszkópokat.
Ugy csodáljátok — jegyvertelenül,
Tengerfájdalom hogyan tömörül
Csillaggá csalja messzeségen át.

Reményik Sándor.

BEETHOVEN BUDÁN.

EZERNYOLCSZÁZ május ötödikének délutánján a székesfehérvár—budai országúton két nyitott batár igyekezett a főváros felé. Előttük útnyitónak lovas ügetett. Főurakat vittek a nehéz spanyol trapperek. Illatos májusi levegőbe hasított bele a száguldó kocsi. Mint hajóvágta hullámfodor, áradt szét a vidámság a pompázó rétek, síkok és dombok felett, amerre az utasok elhaladtak. Élénk, üde beszéd, tavaszi jókedv, májusi leánykacaj kíséri a kerekek forgását. Egy-egy kicsattanó, hamvas nevetésre virágok ezrei nyíltak ki a duzzadt mezőkön.

Brunsvik grófék igyekeztek vendégeikkel Martonvásárról Budára.

Az első kocsiban a fő helyet egy fehércú, álmatag, minden okosságot ismerő, feketeszemű, szelíd leány foglalta le. Ő a mindig halk, a mindig finom, a legidősebb Brunsvik-leány — Teréz grófnő.

Mellette egy mithológiai kovácsra emlékeztető, gondosan öltözött, szélesvállú úr ül, aki egész arcával issza a szembeáramló tavaszt. Kigyózó, vaskos, fekete fürtjeit babrálja a szél s a szívét simogatja a szerelem.

Beethoven . . .

Velük szemben három gyönyörű kisleány. Szőkék és pajkosak. A tavaszi mosoly váltakozó és mindig örök mintái. Összedugják gondtalan fejüket s fontoskodva beszélgetnek semmiségekről.

A legkisebbik Brunsvik grófnő: Sarolta, Keglevich Babett grófkisasszony és az egyik Finta-leány.

Mint valami paradicsommadárfészek, olyan belülről ez a hintó.

Az utánajövőben Brunsvik mama ült fiával, Ferencsel és még két rokon.

Az alig harminckilométeres úton rövid pihenőt tartottak a tényi fogadó előtt. Ez alatt a félóra alatt néhány ismerősre akadtak, akik sietve, jól-rosszul elmondták a budai fényes ünnepeket, melyek már ötödik napja tartanak.

Május elsején a budai országház termében pazarfényű álarcosbál volt. Másnap keleties pompájú sétahajózás a Margitszigetre. Harmadnap délután Batthyány Tivadar gróf pesti lovardájában katonai karusszel, melynek végeztével a budai színházban Lippertnek kéziratban levő kétfelvonásos színművét («Die seltsame Audienz») adták elő meghívottak előtt a nádorpár jelenlétében. Május negyedikén a zeneszerető József nádor díszebédet adott, amelyre az előkelőségek mind

hivatalosak voltak. Ötödikén Budán ünnepi színelőadás volt, amelyen Anton Muzzarellinek, a bécsi Hoftheater balletmesterének erre az alkalomra írt «Der Trost der Zeit» című balletjét adta elő a szerző és társulata. Ezt megelőzte Arnsteiner «Das Billet» című egyfelvonásos vígjátéka.

Azt is mondták a hírhozók, hogy az ünnepségek még nem fejeződtek be, mert a nádor felesége névnapjának megünnepléséből a pestiek is ki akarják venni a részüket s ezért holnap a polgárság ünnepélyt és bált rendez díszes vacsorával.

Holnapután pedig nagyszerű karusszel lesz és utána igen érdekes koncert. Bécs legelső mestere, Beethoven zongorázik.

— Tudjuk, tudjuk! — szakították félbe az elbeszélőket a leányok.

— Most kísérjük a mestert Budára, hogy a holnapi hangverseny elől meg ne szökjön — vetette oda pajkos fontoskodással Sarolta s ezzel már szaladtak is a mester elébe és gyorsan betuszolták a kocsiba. A négy ló kiugrott és a tétényi fogadó vendégei meglepetve és elcsodálkozva néztek a Buda felé repülő két vidám batár után.

Napszálltakor érkezett meg a társaság a Vérmező sarkán álló Brunsvik-ház elé.

És Ave Mária után a palota nyitott ablakából olyan zongorahang ömlött ki a holdfény ezüstjétől harmatos májuséji Vérmezőre, amelyet ezer esztendők egyszer hoznak a földre.

Beethoven zongorázott.

* * *

Másnap délelőtt az ezüstkürtös Giovanni Punto jelentkezett a mester előtt, ha esetleg próbát akarna. Beethoven nem kívánt próbát tartani, de meg akarta nézni a hangversenytermet.

Elindultak. Teréz grófnő, Brunsvik Ferenc, a kis Sarolta, Punto és a mester. Felsétáltak a várba.

Mikor a pompázóan feldíszített, kedves Várszínházból kijöttek, déli nap tavaszi tüze vágott át a hegyen, ugrott át a lábuknál hőmpölygő Dunán s gyújtotta fel az alföldi messzeséget.

Mátyás király remek palotájának nyugati sarkán állottak. Megbűvölten. Szótlatlanul.

Beethoven csupa szem volt. Mintha templomban volna, nesztelenül, lábujjhegyen közeledett egy antik kőpadhoz, karfájára ült. Nagy szeme forgott, majd elpihelve szinte megüvegesedett merevséggel bámulta a végtelen síkot, amelyet ő, a hegyi ember, sohasem látott.

És a Nagy Magyar Alföld mintha tudta volna, hogy nézik, legszébb pompáját öltötte fel. Tetszeni akart az ő szemének, annak a lénynek, akinél soha senki sem állt közelebb a természethez.

Tavaszi színek orgiája nevetett bele a mester arcába. Ilyen fantasztikus földszőnyeg csak a Paradicsomban lehet. Kezdeté: a Duna és vége: az Ég. És az ember nem is igen tudja, hol a föld, hol az ég.

— Miféle emberek lakhatnak itten?

— Ezeréves, árva és vitéz nép — súgta rá a feleletet a költőnek egy, talán Pusztaszer felől idefutott tavaszi fuvallat.

— Önmagának nem barátja s legnagyobb öröme, ha a történelem útjáról letérve, titokban évszázadokig délibábokat nézegethet...

Mi mindent beszélgethetett volna még egymásnak a költők költője és a Magyar Alföld?

De Sarolta csendesen megfogta Beethoven karját s a társaság pár perc alatt leért a Krisztinába.

***

A hosszúra nyúlt ebéd végén ünnepies kürtszó vágott be az ablakon. A palota előtti Vérmezőn emberek ezrei. Lóháton, díszruhákban, vagy pompázó kocsikban. A barackfavirágos, rózsaszínű dombok s a halványkékben úszó, aransárga napsugárral tűzdelt ég meseszerű óriási színpadot rögtönzött a díszes játékhoz.

Nagy karusszal kezdődött, melyet a magyar főnemesség rendezett Alexandra Pavlovna orosz nagyhercegnő, a nádor felesége tiszteletére.

Először a kocsik jöttek. Díszhintók felvirágozva. Egy-egy főúri család több fogatot állított ki. Négy-hat-nyolc ló húzta a batárokat, amelyekben fiatal leányok vagy élteőbb dámák ültek, míg a férfiak és a fiatal arisztokrata nők mellettük ügettek szabályos vonalban. Megkerülték a Vérmezőt, elvonultak a nádorpár dízsátora előtt s mire az első fogat, nagy kört befutva, visszaért a bejáráthoz, teljes kocsikoszorúval zárta körül a hatalmas teret.

Erre minden kocsi megállt s kezdődött a lovaskarusszal. A családi színekbe öltözött díszlovasok fanfárjelzésre a kocsik sorából a kör közepére ugrattak, pár perc alatt szabályos quadrillba álltak fel hölgyek, urak s arányos megosztottságban és zeneszó mellett megkezdődött a fantasztikusan csillogó francia négyes. Ügetve, rövid galoppban, vagy carriereben. Hirtelen kanyarodásokat, szökelléseket, akadályugratásokat mutattak be s aztán olyan szédületes vágatást, mintha a tavaszi széllel versenyeznének.

Végezetül magyar vadászkép következett: a sólymzásás, amely kizárólag dámamulatság volt. A hölgyek bíbor és bársony köntösben, lengő aranyfátylúan, bíbornyerges, arany- és zománicszerszámos paripákon. Az idomított sólymot vagy maguk hordták a karjukon aranyláncon, vagy az apródok cipelték póznához láncoltan. A sólymok fejére, míg prédára nem bocsátották, piros bársonyból sapkát húztak, amely eltakarta szemüket, hogy oktalanul ne izgatódjanak s hogy az elbocsátáskor annál szenvedélyesebben vessék magukat a zsákmányra. Itt természetesen csak szemre ment a játék. Vad nem volt s csak a sólymok idomításának tökéletességében lehetett gyönyörködni.

Beethoven csodálkozó szemmel itta a gyönyörű látványt s csak ennyit jegyzett meg:

— A magyar : a legméltóságosabb nép.

És lehet, hogy már akkor élt benne az a kedves mondat, melyet később (1801 október 9, Breitkopf és Härtelhez intézett levél) írt rólunk.

— A derék magyar bajszosok számára, *akiket szívemből szeretek*, írok valamit.

És megteremtette az *István királyt* és az *Athén romjait*.

***

Karusszel után az arisztokrácia a Várszínházban gyülekezett. Beethovennek sok ismerőse volt a nézőtéren. Az Apponyi-, Almássy-, Beleznay-, Csáky-, Cziráky-, Erdődy-, Esterházy-, Grassalkovich-, Hadik-, Illésházy-, Keglevich-, Koháry-, Orczy-, Pálffy-, Podmaniczky-, Zichy-család tagjai és egy sereg külföldi s bécsi arisztokrata. Megérkezett a nádor is a feleségével és fényes udvarával.

Beethovennt Brunsvik Ferenc díszhintón vitte fel a Várba.

Ott volt természetesen az egész korompai és martonvásári társaság, sőt a bécsi Deym-szalón is, Jozefin kivételével, akit betegsége gátolt.

József nádort és feleségét megérkezésükkor az egész színház felállással köszöntötte.

Beethovennt pedig zongorájához léptekor őszinte, magyar tapsvihar. A mesternek szemmel láthatólag nagyon jól esett a meleg fogadtatás.

Játszani kezdett. A zongorára és kürtre írt szonáta (op. 17) került előadásra, melynek kürtszólamát Punto játszotta. Ezt a művet a mester húsz nappal ezelőtt írta és pedig huszonnégy óra alatt. Deym grófék szalónjában mutatták be, ugyancsak Puntóval. Különös és ma is ritkaságszámba menő zenei alkotás, mert a kürt bizonyos fokig merev és metsző hangszínének a zongora tompa alaptónusával való összeolvastása csak Beethovennek sikerülhetett.

A kürtszonáta műsorra tűzése szerencsés választás volt, mert a mű hangulata ünnepies, ünneplő. A nádorné névnapján nem hangozhatott el szárnyalóbb és bizakodásokkal teltebb szónoklat. Ezenfelül a szonáta heroikus emelkedettsége stílusos művészeti folytatásként kapcsolódott bele a délutáni karusszel hangulatába.

Az első tétel (allegro moderato) elhangzása után felharsanó tapsból percekig nem lehetett megkezdeni a daloló andantét, mely után a szellemes rondo játszi vidámsága derítette fel a lelkeket.

A fiatal mestert meleg szeretettel ünnepelték egész este.

Legboldogabb volt a Brunsvik-család. Közöttük is Ferenc gróf, a jóbarát s talán leginkább — Teréz grófnő.

Brunsvikék büszke fogata fáklyás lovasok kíséretében, mint valami zenei imperátort, vitte haza a mestert.

***

Ez volt a legjelentősebb hangverseny Magyarországon.

Mert a nagyok legnagyobbja tartotta : Beethoven.

***

Beethoven budai tartózkodását a zenetörténészek eddig valótlanul tartották. Az újabbkoriak egyenesen cáfolták s kitalálásnak, legendának minősítették.

Thayer, a nagy Beethoven-kutató, beszél ugyan egy pozsonyi és pesti útról, melyet Ries Ferdinand, a mester hegedűtanítványa is említ («Biografische Notizen über Ludwig van Beethoven»), de az utazás időpontjában mindketten bizonytalanok. Thayer erre az 1796. év nyarat jelöli meg. Schindler Antal, Beethoven egyik legjobb barátja és a mester első életrajzírója («Biografie von Ludwig van Beethoven 1840») a martonvásári és korompai tartózkodást 1806-ra teszi, amit Romain Rolland is elfogad («Vie de Beethoven»).

A kiváló magyar zenetörténész, Mátray Gábor «Beethoven érintkezése a magyarokkal» címen a Nemzeti Zenedében tartott beszédében 1871 január 8-án (lásd Vajdafy Emil: «A Nemzeti Zenede története» 1890) azt mondja, hogy a mester 1803-ban és 1811-ben lett volna Budán, főként fürdőzés céljából.

Ezeknek az adatoknak nemhogy tudományos komolyságuk volna, de még valószínűségi alapjuk sincs. Tény, hogy a mester járt Martonvásáron (1800 és 1801 nyarán) és járt Kismartonban (1807 szeptember 10—16-ig).

Új adat, amely tudományos hitelességű, hogy *Beethoven 1800 május 7-én Budán koncertet tartott*. Ennek az adatnak felkutatása Major Ervin úr érdeme, aki kutatásáról a «Zenei Szemle» XI. évfolyamának 2. számában számol be (lásd idevágóan még dr. Isoz Kálmán «Buda és Pest zenei művelődése» című könyvének I. kötet 166. és 167. oldalát).

A Nemzeti Múzeumban őrzött «Ofner und Pester Theater Taschenbuch für das Jahr 1800» (megjelent 1801-ben) lakonikus rövidséggel ezt mondja: «*Ofen, den 7 May 1800. Academie von Hrn Bethorn und Punto*». «Bethorn» nyilvánvalóan sajtóhiba, ami annyival inkább valószínű, mert kéziratban a német «v» és «r» alig különbözik. De nemcsak ez a bizonyíték áll rendelkezésünkre, mert ha elolvassuk a Magyar Kurir 1800. évi május 13-iki (No. 38) számát, annak 592. oldalán ezt találjuk: «*Május 7-én újabb Carussel volt, melynek végződése után a Budai Theatrumban Concert tartatott, a mellyben egy Beethoven nevű híres muzikus a Forte-Pianón való mesterséges jádzása által mindeneknek magára vonta a figyelmességét*».

A Magyar Kurir idézett helye részletes tudósítást közöl azokról az ünnepekről, melyeket József nádor feleségének, Alexandra Pavlovana nagyhercegnőnek nevenapja alkalmából tartottak május 1-től 7-ig. A Magyar Kurir tudósítása Beethoven nevét helyesen nyomtatta le.

Feltűnő, hogy a tudósításból kimaradt Punto neve. De kétségtelen, hogy itt volt és szerepelt (később, 1800 május 16-án és június 12-én is hangversenyezett Pesten), mert a színházi zsebkönyv eziránt nem hagy kétséget.

Sajnálatos, hogy a Magyar Kurir tudósítója bővebb műsort nem adott s így csak azt vehetjük biztosra, hogy Beethoven Puntoval a zongorára és kültre írt szonátát játszotta. Valószínű, hogy Punto még előadott valamit sekélyes kompozíciói közül s csaknem bizonyos, hogy Beethoven néhány mesterművét maga zongorázta.

A névnap i ünnepségeket a magyar arisztokrácia rendezte a szeretett nádorispán iránti hódolatból. A rendezők közt volt Brunsvik Ferenc gróf is. Bizonyára az ő útján közelítették meg mágnásaink Beethovent s az ő és az egész család érdeme, hogy a mester nálunk szerepelt.

Valószínűtlen volna, hogy Beethoven emiatt a koncert miatt jött volna le Bécsből Budára. Hosszú út volt ez akkor s a mester nem volt könnyű utazó. De mert amúgyis itt volt a szomszédban, Martonvásáron, szívesen teljesítette barátai kérését.

A budai tartózkodás dátumát az eddig ismert Beethoven-adatok egyáltalán nem érintik. Tudjuk a mesterről, hogy 1800 április 18-án Deymék szalonjában bemutatta a kürtsonátát. Ettől a dátumtól kezdve ugyanezen év június 25-ig egyetlen Beethoven-kutatónak sincs feljegyzése a mesterről.

Erre az üres időre esik a martonvásári tartózkodás s a budai kirándulás, mely két-három napnál nem tarthatott tovább. A szép tavaszban bizonyára visszasietett az egész társaság a martonvásári virágzó hársak közé.

1800 június 25-én érkezett Guiccardi Julia Bécsbe s lépett be először Deym grófné szalonjába, ahol már ott találta Beethovent. A martonvásári tartózkodás tehát a budai hangversennyel együtt legfeljebb (április 19-től június 24-ig) hatvanhat napig tarthatott. De valószínűbb, hogy csak két-három hét volt az egész.

A budai hangverseny pozitív dátuma nemcsak új zenetörténeti adat, de távlatot nyitó rés is, melyen átnézve Thayer, Schindler, Ries és Romain Rolland martonvásári adatai s a hozzájuk fűzött következtetések — inognak.

Papp Viktor.

MA NEKED, HOLNAP NEKEM.

Pók szötte szürke szálait az erdön,
Fonalait kelő nap aranyozta.
Kisebb körök, nagyobb körök,
Csodálatos körök . . .
Körök közepén üll a pók maga.
Mestere volt, királya volt,
Istene volt a maga világának.
S oly lenge-könnyű volt mégis a vára,
Hozzá képest a tölgylevél hullása:
Mintha tömör bronzlapok hullanának.

És jöttem én:
Az ürbe lökött kóbor üstökös
Az őszi erdön állal.
Szegény mester, szegény kicsi király,
Ma találkozott velem: a halállal.
Nem is rohanva, csak csendesen jöttem,
Ősz és nyugalom sugárzott mögöttem.
Ámde színektől mámoros szemem
Az egész fényes erdőre tapadt.
Széltéptem a lenge kis palotát
Egy pillanat alatt.

Én nem éreztem mást, mint arcomon
Leheletkönnyű kellemetlenséget.
A mikrokozmosz
Talán egy naprendszerrel lett szegényebb.

Reményik Sándor.

A VASKAPU.

A HOLD sárga tányérjából egyre ömlött a fényesség. Köröskörül gyöngyszínű volt az ég. Lent a földön árnyéktakaróba bürkolva aludtak a hegyek, roppant sziklák egymásra görnyedtek, mintha rémítő birkózásban kimerülve pihennének, fekete erdők lapultak a sziklák eresze alatt és reszketve, halk sóhajtással várták a hajnalt.

A hegyeken, sötét erdők között fehér út kígyózott, azon nehéz vasba öltözött lovasok vágattak a völgy felé.

Hideg vasruhába zárt lovagok közt egy hölgy ült hófehér ménlovon.

A lovasok nem beszéltek. A patkók dübörögtek a sziklákon, páncélos kezekben csörömpöltek a fegyverek.

A hölgy fehér arcán könnyek peregtek alá.

Messze, lent a völgyben megszólalt az első kakas.

***

A kovácműhelyben még sötét volt, csak a sarokban villódzott kékes lánggal a parázs.

Gábor, a kovácmester, a kakas szavára fölugrott a medvebőrről, amelyen az éjtszakát töltötte. Hatalmas öklével kitörölte az álmot a szeméből, aztán a fujtatóhoz lépett s fölébresztette a szunyokáló parazsat.

Most világos lett a műhelyben. A tűz magasan lobogott s a pókhálós falak mentén mintha megmozdultak volna az odatámasztott óriás vasgerendák, szöges talpú, szörnyű ágyúkerekék, üllök, súlyos vasalapácsok.

A nyitott széles ajtón keresztül még bevilágított a hold, de oda-künn halk nyüzsgés, dörmögő férfihangok, fojtott asszonyi kacagás hallatszott.

Két éjjeli ór lépett be a sötét műhelybe. Munkájuk befejezve, szíjjon lógó kurtjuk a hátukra tolva. A tűzhöz léptek melegedni.

— Hideg volt az éjtszaka.

Gábor parolázott velük.

— Mire várnak odakünn a népek?

— Futár jött az előbb, hogy készüljenek a várban. Róbert úr itthon lesz reggelre. Győzött. Hozza a szomszéd úr lányát.

Gábornak lefelé görbült a szája.

— Erőszakkal hódítja az asszonyt!

— Aki erős, úgy szerzi.

Gábor megrázta üstökét. Szénfekete haja félreacsapódott a homlokából.

— Nem férfi, aki fegyverrel szerzi az asszonyt!

Az örök ijedten a válluk közé húzták a fejüket.

— Csöndesen beszélj!

Egy lovas vágtatott a vár felé.

— Megint egy fullajtár. Közel lehetnek.

Odakünn nagyobb lett a nyüzsgés.

Most egy vénasszony bújt be a fal mellett a műhelybe. A tűzhöz lépett, megrázta magát, mint egy fázós, csúnya bagoly és madárkarmokhoz hasonló csontos ujjait a tűz fölé tartva, ráncos arcát fintorgatva Gábor felé fordult.

— Gábor mester, fészket rak a gazdád!

Gábor gúnyosan nevetett.

— Láncra vert galamb nem turbékol.

— Hát a tied fog-e turbékolni?

Gábor mosolygott, nagy, fekete szeme kitágult, meleg láng csapott ki belőle.

— Tenyereimből etetem tiszta búzával, forrásvízzel itatom.

Vujkó néne a tűzbe meresztette apró, feketegyöngy szemeit s a tűz felett kitarva karjait, fojtott hangon így szólt:

— Nagyra vagy magaddal, pedig ki tudja, mit hoz számodra a jövő?

Gábor közelebb lépett a tűzhöz.

— Mutasd meg, ha látod!

A vénasszony kuncogott.

— Mondjam-é?

Gábor egy ezüstpénzt tett a kezébe.

A vén Vujkóné a tűz fölé hajolt. A lángok körülfonták száraz, töpörödött alakját, de a parázsló szeme a lángok közül, a tűznyelvek mögül is kivilágolt. Fojtott hangon, lassan mondta:

— Kaput látnak a szemeim... erős kapu, lakat rajta... kőbe építve. Cifra kapu... csupa liliomból... Varázskapu vasliliomból... A kapu mögött áll a te boldogságod... a liliomok illatozni fognak... Boldog leszel és nem lesz életed, élni fogsz és mégis meghaltál...

Gábor sápadt arccal bámult a tűzbe.

— Így látod-e?

A banya nevetett.

— Így látom. Megijedtél, úgy-e?

Gábor dacosan hátraszegte a fejét.

— Vállalom a jövőt. De ha hazudtál, ebben a tűzben égetem porrá a csontjaidat.

Vujkó néne nevetett. Mint mikor a vércse kiált:

— Boldog lész és nem lesz életed. Élni fogsz, mégis meghaltál...

Odakünn fegyverzörgés hallatszott. Parancsoló férfihangok pat-

toptak. Néhány rémült arcú asszony bemenekült a műhelybe. A kitárt ajtó előtt már kivilágosodott az országútja.

— Jönnek már — kiáltozták kívülről.

Páncélba öltözött lovagok dübörögtek el égnek meresztett dárdákkal a kezükben. A lovasok közt körülzárt, bilincsbe vert rabok, majd nehéz társzekerek roskadásig megrakva fegyverekkel, gyönyörű mívű bútorokkal, kincseket rejtő, dagadt zsákokkal.

Akkor fehér ló hátán egy hölgy léptetett előrefelé. Aranyszínű haja kibontva hull a vállára, az arca hófehér, a szeme kék, mint tiszta májusi hajnalon az ég.

A fehér ménló kínos sántítással hordja könnyű terhét.

Róbert, Solyomvár ura, a hölgy mellett lovagolt. A sisakrostélya leeresztve, a szeme sárgászöld, mint a hiúzé, arca fehér, orra ives, mint a karvalyé, álla csupa akarat. Termetre legvállasabb a katonái közt.

Megállította a hölgy lovát, leugrott a magáéról s a két kezét összekulcsolva, a ménló kengyele elé tartotta.

A hölgy apró csizmáskájával belelépett az elébe tartott erős férfitenyérbe s lelibbent a földre.

Róbert úr bekiáltott a műhelybe:

— Hé, kovács, patkó kell a lóra!

Gábor előjött.

Szemben állott a nagy úrral. Olyan magas volt, mint az, de fekete, sűrű és sudár, mint a fiatal jegenye. Az meg röttes, hideg és kemény, mint a tűzön edzett acéldárda.

Gábor levette a lóról az elcsorbult patkót.

Aztán az üllőhöz sietett. A hölgy is odaállt a tűz mellé. Találkozott a szemük.

— Láttalak valahol — szólt a hölgy.

— A Gimes-vár kisasszonya vagy: Ilona. Mikor ott jártam, aranyozott patkót vertem a lovad lábára.

— Megismerlek — mondta a leány és az emlékezéstől, mint felhők mögött a nap, borongva, de bársonyos melegen világosodott a tekintete.

— Karkötővel jutalmaztalak.

Gábor belenyúlt a mellénye zsebébe, elővette a karkötőt s ketté törte.

— Rabkisasszony, aranypatkón vigyen a lovad most is!

Kezébe vette a kalapácsot. Csengett az üllő, a fehéren izzó vas patkóvá görbült az ütések alatt s a rávert arany összeolvadt a sustorgó vassal.

Aztán, mikor a ló lábára volt verve a patkó, Gábor emelte nyeregbe a kisasszonyt.

— Sajnálak, kisasszony — suttogetta a legény, mikor a leány arca egy szintre ért az övével.

A szemük találkozott. Remegés futott végig a testükön. Csuda-

szép jóézés markolta össze a szívüket. Soha nem érzett földöntúli szó húzta őket egymáshoz . . .

Egy pillanatig tartott. Aztán eltűnt a lovascsapat.

Gábor sokáig ott állt a háza előtt. Forró fejét nekitámasztotta a hideg kőfalnak s fölneézett az égre.

A napsugarak mély kék mezőn vidám felhőnyájukat kergettek . . .

Érces hang ébresztette föl.

Róbert úr egyik tisztje állott előtte.

— Gábor mester!

— Én vagyok.

— Úgy hallottuk, ügyes ember vagy.

— Azt tartják rólam, akik hozzáértők.

— Róbert úr nagy munkával kíván megbízni.

Gábor meghajolt, a tiszt folytatta:

— A munka egy vaskapu,

— Vaskapu?!

— Fortélyos kulcsra járjon!

— Úgy legyen.

— A vaskapu csupa liliomból legyen kovácsolva!

— Liliomból?!

Gábor megtántorodott.

A tiszt azt kérdezte:

— Miért remegsz? Félsz?

— Sohse féltem.

— Vagy nem vállalod a munkát?

Gábor magasra emelte a fejét.

— Vállalom!

II.

A hegyek tetején még ott pihent a fehér hótakaró, de lent, a lejtők árkaiban vidám csörgedézzel fehérfodros patakok futottak a völgyek felé.

Róbert úr nyári kastélyának kertjében virágoztak az orgonák, a kastély pirosfedelű tornyocskáin cikkázva táncoltak a fiatal napsugarak, tavaszi szellő borzongatta a kertet övedző kőfal mögül kiemelkedő vén platánok ágait s az ágakon lapuló, félnék rügyek türelmetlenül várták, hogy kifeselhessenek és ők is sütkérezhessenek a nap sugaraiban.

A mohával benőtt, öreg terméskövekből rakott kőfalon nagy nyílás tátongott.

A régi kaput kiemelték a helyéből. A szútól korhadt gerendák ott heverték az út árkában. Új kaput kap a mohos kőfal, vasból valót, félelmesen erőset, amit nem dönthet be emberi erő.

Gábor mester és a legényei most illesztik sarkaiba az új kaput.

Vert vasból van. Erős lécek szövik be az egészet s a vaslécek közt

liliomok, kovácsolt vasból, finomak, hol lecsüngő, hol ég felé néző kehellyel, a nemes virág hajszálvékony erecskéi is meglátszanak rajta.

A falusiak közül néhányan már reggel óta szájtátva bámulják a munkát.

— Kalapáccsal verte ki az egészet — mondja egy harcsabajszú ember s megtapintja a kezével.

— De erős, faltörő kos se görbíti el!

Vidra, Ilona kisasszony bolondja is ott állott a pajtásával, a nálánál is törpebb Mókussal, Róbert úr bolondjával.

— Úgyes kalitkát csináltat a gazdád — mondta Vidra a komájához. — Vajjon milyen madarat zár bele?!

Mókus nevetett.

— Buta vagy, komám! Nem madár kerül ide, mert annak szárnya van s bármekkora nagyúr is a gazdám, az eget nem boríthatja le a kert fölött vasliliommal. Olyan valaki kerül ide, aki, ha nem is madár, szebb mint a madár, akinek a hangja kedvesebb neki, mint a fülemile éneke.

Vidra a homlokára tette az ujját és sokáig gondolkodott.

— Ugyan mi lehet kedvesebb neki, mint a fülemile éneke?

Mókus a földhöz vágta magát, úgy nevetett.

— Nagy golyó vagy te, Vidra öcsém; sokszor mondtam már: hát a kisasszonyodat, Ilonát.

Vidra bárgyú képpel nézte a komáját, aztán könnyek kezdtek potyogni a szeméből.

— Ilona kisasszonyt nem lehet rabbá tenni — kiáltozta dühöngve — mert ő, ha nincs is szárnya, szabadabb, mint a madár. Rabbá nem teheti a gazdád, ha ő nem akarja.

Mókus gúnyosan fintorgatta az orrát.

— Komám, ide hallgass. Tíz nap járőföldre nincs ember, akit ő rabbá ne tett volna, hát csak nem gondolod, hogy egy gyöngye violaszálat ne tudna az ő vasmarkával a földre hajlítani?

Vidra megcsóválta a fejét, s mint a dühös kandur morogva neki ment a társának.

A porban henteregve tépték egymást.

A népek köréjük álltak s nevték őket.

— Vízet a nyakukba! — kiáltozták.

Ekkor egy suhanc gyerek szaladt feléjük ijedt arccal ordítva.

— Tisztuljatok! Róbert úr jön!

A bolondok mosolyogva szétváltak.

Róbert úr jött Ilonával a jobbján, mögötte a kísérete.

A kapu előtt megálltak.

A vaskapu már benn állott a sarkaiban. Ott állt feketén, csak a liliomok finom kelyhe csillogott a napfényben.

— Kész a kapu? — kérdezte Róbert úr.

— Elkészültem vele — jelentette Gábor s a szeme ezalatt Ilonát kereste.

— Ime a kastélyod — mondta udvariasan meghajolva. — Száz szoba van benne, arany bútossal, selyem kárpittal ékítve. A kertjében ezer rózsatő fog virítani. Kertészeim gondoskodtak, hogy a természet minden virága neked nyíljon. Ablakod alatt fülemüle fog csattogni holdas éjtszakákon, nappal pedig — ezrével fogattam össze őket — az ország minden énekes madara neked fog dalolni. Ez a gyönyörű kert a te birodalmad. Te vagy az uralkodó királynője addig — míg az én királynőm nem lesz...

Ilona fölemelte a fejét s halkan ennyit mondott:

— Nem akarok uralkodni fölötted!

Róbert úr zöldfényű szeméből forró láng csapott elő.

— Gondold meg — mondta s kissé remegett a hangja. — Légy a feleségem s te leszel az ország leghatalmasabb úrnője.

— Sohase leszek a feleséged.

— De miért nem?

Ilona szeme egy pillanatra megakadt Gáboron, aki távol tőlük a kapuhoz támaszkodva csak őt nézte lángoló nézéssel.

— Mert mást szeretek.

Róbert úr gúnyosan felnevetett s az arca megfagyott. Így szólt:

— Akkor nincs más hátra, mint hogy átadjam neked a kastélyod kulcsait.

Intett Gábornak.

— Ide a kulcsokat!

Gábor két kulcsot tett a kezébe.

A nagyúr most Gábor felé fordult s megveregette a vállát.

— Remekeltél, Gábor. Jelentették nekem, hogy tökéletesen végrehajtottad azt, amit elrendeltem.

Újra Ilona felé fordult s egy nagyobb és egy kisebb kulcsot tartva a kezében, így szólt:

— Ez a nagy kulcs kívülről nyitja a kaput — s Ilona tenyerébe tette a kulcsot. — A kisebbik kulcs — folytatta Róbert úr és gonosz indulattól fénylett a szeme — csak belülről nyitja a kaput.

Magasra emelte a kis kulcsot s a tarsolyába tette.

Ilonának könnyes lett a szeme.

— Tehát rab vagyok?!

Róbert úr mélyen meghajolt.

— Ameddig te akarsz. Csak jelt kell adnod s én leszek a te rabod. Eljövök hozzád minden este és megkínállak a kisebbik kulccsal és könyörögni fogok, hogy fogadd el. És én tudom, hogy te el fogod fogadni, mert én akarom. Mindig teljesül az, amit én akarok!

Hörgő ordítás állította meg a beszédében.

Gábor kigyúlt arccal odaállt a nagyúr elé. Nyakán lüktetve, megpattanásig feszültek az erek.

Egy erszényt vetett Róbert lába elé.

— Visszaadom a kapu árát! Nem tudtam, hogy mire szolgál a

munkám. Én nem börtönajtót készítettem, hanem liliomból kovácsoltam ajtót boldog emberek számára!

Szemben álltak egymással.

A vasember belső tűzben égve, a márványember hidegen, megfagyva.

Rémítő csönd volt sokáig.

Akkor Róbert úr lassan a csatlósok felé fordította a szemét. Hal-
kan így szólt:

— Vigyétek el!

Aztán karját nyújtotta Ilonának.

A kapu kitérült s ők lassú léptekkel bementek a virágzó orgonák szerelmes illatában úszó kertbe...

III.

Gábort földalatti börtönbe zárták. Onnan kiásta magát a körmeivel. Nappal az erdőkben bujdosott, éjjel a kőfal körül ólálkodott.

Róbert úr minden este meglátogatta Ilonát.

A tó körül a jázminbokrok akkor nyilottak. Édes, kábitó illat úszott a platánokkal szegett utak között. Világosak voltak az éjtszakák. A fák fiatal lombkoronáját sejtelmes, opálos ködfátyol lengte körül. A hold szelíd sugarai ezüst szőnyeget rajzoltak a tó síma tükrére. Az ezüst szőnyegen fekete gondola padján... Szemben velük udvari zenészek ültek, akik ezüst húrú hárfán kísérték az énekesek édes-zavú énekét.

Ilona szótlanul ült a nagyúr mellett s a fekete égen ragyogó csillagokat nézte.

Róbert úr közelebb hajolt hozzá s magába szívta a leány hajából áradó illatot.

— Soha más asszonyt nem fogok szeretni — suttogta s zöldfényű szeme Ilonáét kereste.

— Sohase foglak szeretni — felelte a leány s a csillagokat nézte.

— Nagy seregek jöttek, hogy kiszabadítsanak a kezemből s én megsemmisítettem őket, mert bírni akarlak.

— Sohase foglak szeretni.

A csillagok titokzatos serege mozdulatlanul állt és ragyogott az égen.

— Királynő leszel. Roppant erő és hatalom van a kezemben. Meghódítom a világot, ha szeretsz.

— Nem szeretlek.

Róbert úr arca fehérebb volt, mint a hold. A szája köré mély ráncot rajzolt a fájdalom. Csak a szeme világitott törhetetlen akarattal.

Most egy kobzos epedő szerelmi dalt énekelt. A dal egy leányról szólt, aki a kedvese után vágyakozik.

Ilona hallgatta a kobzost s két opálszínű könnycsepp pergett le a szeméből a fehér arcán.

— Erős várakat bevettem. A te szívedet is rabbá teszem.

— Csak a testemet.

A gondola kiért a partra.

Róbert úr így szólt:

— Holnap este ismét eljövök. Mindennap eljövök. Győzni akarok.

Ilona arcán gögös mosoly suhant végig.

— Ebben a harcban én leszek a győztes!

Róbert úr eltávozott. Sarkantyújának pengése, kemény lépteinek dobbanása kihallatszott a kísérek lépéseinek zajából.

Ilona a tó mellett leült egy padra. A szórakoztatására kirendelt hölgyek köréje telepedtek. A hölgyek, fiatal leányok s a szolgálatot tevő apródok pajzán dalolásba fogtak.

Ilona a tó csillogó tükrébe merítette a szemét.

Két hattyú úszott feléje. Egymás mellett siklottak hangtalanul. Finom, fehér nyakuk lágy íveléssel hajladoxott. A csőrük néha összeért. Hím és nő voltak.

Ilona sóhajtott.

— Milyen szépen úsznak egymás mellett.

A sötétben egy vékony, rekedtes hangocska szólalt meg mellette. Vidra volt, aki az éjszaka hűvössége elől melléje bújt.

— Ne búsulj, kisasszonykám. A te hattyud is közeledik már. Kormos ugyan egy kicsit a tolla, de ha egyszer megfürdik a te szerelmed tavában, hófehér lesz ő is és finom mozgású, mint ez a két szép madár.

— Kiről beszélsz, szegény szajkóm? — kérdezte meglepődve Ilona.

Vidra kuncogott a sötétben:

— Mért teszed magad, úrnőcském. Hisz tegnap óta mást sem teszel, mint a fülecskéidet hegyezed. Nem hallod a csengést?!

Ilona arcán vörös hullám futott végig.

— Te is hallottad?

— A Vidra ne hallaná, akinek füle a lepke szárnyának libbenését is meghallja, mikor a virágról a magasba száll? ! Tegnap egész éjjel verte a kapuját ez a bolond legény, aki sír most dühében odakünn, hogy amikor még nem tudta, mire kell, ilyen erősre kovácsolta a kapuját.

— Tegnap óta hallom — suttogta Ilona s Vidra érezte a reszketését.

— Ma letöri a zárat, ami elválaszt benneteket egymástól. Hallgasd csak!

Figyeltek. Az énekesek hangján túl mind erősebb pengés, mind diadalmasabban hangzó, csengő ütések zaja hallatszott. Egyszerre éles csattanás vágta ketté a dalolók énekét.

— Leverte a zárat — jelentette Vidra.

A kíséretet hátrahagyva, a jázminnal szegett utakon a kapu felé futottak.

Egy fekete férfialak futott velük szemben.

— Ilona!

— Gábor! Vártalak!

— A falon keresztül is bejuthattam volna hozzád, de én a zárat akartam megölni előbb, amely rabbá tett téged.

Átölelték egymást. Az ajkuk összeforrt...

Mikor föleszméltek, egyszerre lihegték:

— Meneküljünk!

A kitárt kapu felé futottak.

Ott fáklyás katonák állták el az útjukat. Körülfogták őket.

Róbert úr a fáklyák komoran lobogó lángjai elé lépett s így szólt gúnyos mosolygással:

— Akit rabommá teszek, azt őrizni is tudom.

Ilona Gábor nyaka köré fonta a karjait.

— Őt szeretem. Őlj meg bennünket!

— Téged nem. Csak őt.

Ilona térdre roskadt.

— Könyörgöm, ne bántsad! Kegyelmezz neki!

Róbert úr intett a fejével:

— Nem.

Ilona fölegyenesedett s Róbert elé állt. A szeme lángolt.

— Megölheted őt vagy mindkettőnket. De csak a testünk a tied.

A lelkünket, a szerelmünket nem ölheted meg. A mi szerelmünk örökké fog élni.

Róbert úr hallgatott. A fáklyák sercegték.

Aztán kegyetlen mosoly vonult végig a nagyúr arcán.

— Hát legyen, az életeteket meghagyom. De a szerelmeteket megölöm.

Széttárta a karjait s gyűlölettől fuldokló hangon kiáltotta:

— Itt fogtok élni, ebben a kertben. Ebben a virágillattól terhes levegőjű, szerelmes madarak énekétől hangos paradicsomban. És itt fog meghalni a szerelmetek. Egyedül fogtok itt élni, embert nem látok soha többé és én tudom, hogy a szerelem lassan el fog hervadni a szívetekben és váddá, majd gyűlöletté fog változni. Élni fogtok és nem lesz életetek. Átkozni fogjátok a szerelmet, amely rabbá tett benneteket s a meghalt szerelem poraiból gyűlölet kél a szívetekben. S akkor, amikor csók helyett átok fakad az ajkatokról — akkor szabaddá teszlek benneteket. Epedve fogom várni a pillanatot, amikor elhagyjátok ezt a paradicsomot, amely temetővé fog változni. A szerelem temetőjévé. Ez lesz az én életem legboldogabb pillanata.

Lihegve, fuldokolva kiáltotta a rettenetes szavakat, aztán kivette a mellette álló katona kezéből a kürtjét s Gábor kezébe tette.

— Minden este, amikor feljön az első csillag, megfújod ezt a kürtöt. Azon az estén, amikor először nem hallom a kürt szavát, tudni fogom, hogy meghalt a szerelmetek. És akkor megnyílik előttetek a vaskapu,

Gábor és Ilona reszketve álltak egymás mellett. A kezük összekulcsolódott.

Róbert úr kísérete már kívül volt a kapun. A vasoszlopok egymásra csattantak s a rácson keresztül megcsillant az őrtálló katona lándzsája.

Mozdulatlanul álltak sokáig.

— Szeretsz?

— Örökké!

IV.

A platánok hullajtották a levelüket. Hangtalanul libegtek a levegőben a hervadt levelek, aztán szelíd megadással leereszkedtek a földre. amelyből sarjadzottak. A nap alábukóban volt már s mielőtt végleg eltűnt volna a távol hegyek sötét csúcsai mögött, mégyegyszer leküldte a földre rőt színű sugarait, s a levegőben libegő ezer meg ezer finom, sárga levél kigyulladt a nap tüzes csókjától. Mintha arany hullott volna alá az égből a pihenni vágyó földre.

Ősz volt.

A vén fák dereka mintha még ráncosabbá, törődöttebbé vált volna, csupaszodni kezdő koronájuk közül halk nyöszörgés, didergő sóhajtás hallatszott. Mintha még fáradtabban hajtották volna száraz fejüket a föld felé.

Csak a moha zöldelt változatlanul a kőfal óriási terméskövein. Az örökké élő moha, amely meleg, puha takarójával bevonta a repe-dező öreg köveket, mintha védené őket, hogy össze ne roskadjanak az idők súlya alatt.

Hosszú, nagyon hosszú idő telt el azóta.

A vaskapu rozsdavert liliomai előtt egy öreg őr ült a kis fapadon. A dárdája falnak volt támasztva. Csapzott, ősz bajusza volt az őrnek. Fejét a két tenyerébe fektetve ült. Ült, gondolkodott, szunyókált.

Két legény állt meg előtte. Nagy, gyolccsal betakart kosarat hoztak.

— Itt vagyunk, Mihály bátya!

Mihály bátya föleszmélt, lassan fölkel, félrehúzza a kőfalba vágott vasrostélyt. A két legény betolta a nyíláson a falon belülről az éllemszerekkel teli kosarat, aztán köszöntek s tova ballagtak.

Mihály bátya ismét leült a padkára.

Az alkony közel volt. Az árnyékok nőttek, hűvös szellőcske zir-regett a kert fái között.

Akkor nem tudni honnan, fiatal párocskák jöttek a kert elé. Előbb egyenkint, majd mind sűrűbben. Fiatal lányok, piros arcú legénykéek. Egymás kezét fogták a párocskák, halkan beszélgettek, mosolyogtak.

A falu és a környék fiatalsága idesereglett alkonyat előtt minden nap — hosszú esztendőök óta.

A kürt szavát jöttek hallgatni.

Egy fiatal leányzó, szőkehajú, kékszemű, rózsarcú megállt az öreg őr előtt.

— Mihály bátya! Ez az Ilona kisasszony kértje?

— Az. Messziről jöttél, hogy nem tudod?

— Messziről. Ide jöttem a rokonaimhoz.

— Mert itt a környéken tíz napi járásra mindenki tudja, ki lakik ebben a kertben.

— És élnek-e még?

— Élnek.

— És este megszólal-e a kürtjük?

— Minden este, ha feljön az első csillag az égre.

A kislány csodálkozva állt egy ideig. Aztán fölemelte a kezét. Egy fehér rózsát tartott az ujjai közt. Szemérmesen elpirult s még ezt kérdezte a kapu előtt álló kosárra mutatva:

— Igaz az, hogy aki ebbe a kosárba rózsát dob, az a kedveséé lesz?

Mihály bátya komolyan bölintott a fejével.

— Ez a kosár mindennap megtelik virággal. Este aztán beszórom őket a fal mögé a kertbe. A virágból odabenn új virág fakad s mire illatozni kezd, a kedveséé lesz a leány.

A kislány óvatos léptekkel odament a kosárhoz. Előbb megcsókolta a rózsát, aztán nagy vigyázattal beleejtette.

Most már bátrabban odalépett ismét az őr elé.

— És igaz-e az, hogy azért vannak bezárva, mert szeretik egymást?

— Igaz.

— És sohse nyílt ki a kapu?

— Sohse. Vagy mégis, egyszer. Kislányuk született nekik. Azon az estén nem szólt a kürt. Róbert úr nagyon megörült. Azt hitte, odabenn meghalt a szerelem. Összecsődítette a falut s kinyitatta a kaput. Tévedett. A szerelem nem halt meg, csak gyümölcse lett. Iszonyú haragra gerjedt Róbert úr. Elvette tőlük a kislányt és még erősebben bezáratta a kaput. A kislányt egy vadászának adta, hogy fölnevelje.

Egy magas termetű, éjfekete szemű leányzó állt meg a kosár előtt s egy virágszálat ejtett belé.

Mihály bátya rámutatott az ujjával:

— Ez az ő lányuk.

A leányka gyors léptekkel ellibbent, aztán belevegült az egyre sűrűbben gyülekező párok közé.

Egyszerre mozgás támadt a fiatalok között.

Róbert úr közeledett.

Hordozható székekben ült. Négy erős szolga cipelte a széket. Maga elé meredő szemmel ült puha párnákon. Fehér szakála a mellét verte, az arca ezer ránc. Csak a zöldszínű szeme élt, lobogott.

Jobboldalán egy magas termetű ifjú lépdelt. Háborúban elesett bátyjának fia. Baloldalán egy összetöpörödött kicsi, őszszakállú manó szökdécselt: Mókus.

A párok a falhoz lapultak, a fák mögé bújtak.

Halk suttogás hallatszott:

— István úr is eljött! Itt van a fiatal úr is!

Róbert úr székét a kapu előtt letették a földre.

Zöld szeme mereven nézi a liliumokat a vaskapun. Néma csönd.

Csak a szellő fujdokol a kertben a bokrok közt.

Róbert úr felnéz az égre.

A csillagot várja.

Aztán halk, rekedt hangon megszólal. Mókushoz intézi a szót:

— Mit gondolsz, megszólal-e a kürt?

A manó alig hallható, mekegő nevetéssel felel:

— Nyugodj meg, komám, szólni fog. Én már akkor is hallanám, ha nem is szólana.

Róbert úr ökölbe szorítja csontos, száraz kezét.

— Ma nem fog megszólalni!

A manó gúnyosan mekegett:

— Bolond ember vagy, komám, bolondabb, mint én. Szólni fog az akkor is, amikor mi ketten már a föld alatt leszünk.

Róbert úr int a kezével s egy katona vékony pálcával végig suhint a manón.

A fekete égen kigyulladt a csillag. Fehéres, gyöngyszínű derengés futja be a végtelen magasságban feszülő égboltot.

Nagy, néma csöndben remegve várnak a párok.

És akkor messziről halkan, de egyre erősebben, diadalmasabban felhangzik egy édesszavú kürt hangja.

Róbert úr lehajtja a fejét. A kürt hangja betölti a levegőt, az éjtszakát, az emberek szívét.

Róbert úr lehajtott fejjel hallgat...

Most valami nesz üti meg a fülét. Lassan fölemeli a fejét.

István öccse térdel előtte s egy fekete szemű, fiatal leány.

— Bátyám! — könyörgi az ifjú s a leány kezét megfogva, könnyben úszó s mégis ragyogó szemüket az öregre emelik. — Bátyám, könyörgöm, add nekem ezt a leányt, mert szeretem.

— Ki ez a leány?

— Ilona leánya...

A kürt szava még egyre zsong az éjtszaka csöndjében s mintha most felülről, a felhők közül szállana le a földre...

Róbert úr gőgös feje lassan, alázatosan lehajlik s halkan szól:

— Nyissátok ki a kaput!

A fiatalokra emeli a tekintetét. Szeméből kilobbant a zöld fényesség. Szeliden, öregesen néz rájuk és hosszú évek után először mosolyog, amikor mondja:

— A szerelem örökké él.

KINLÓDJ!

Az alkotó szól :

Semmit se kaptál készen a kezedbe.
A kenyered búzába, rögbe zártam :
hasítsd ekéddel dajkádat sebesre
remegj vihartól, Naptól, jégesőtől,
gátak bilincseit kapsold a fetyókra,
vajúdják nyögve lisztedet a malmok !
Kinlódj !

Tüzet találhatsz fában, kénben, szénben,
mesterkedő fortélyod fákat irt ki,
legyilkolt sorsok lángolnak tüzedben,
de néha lázadón fejedre nőnek,
tűz-tornyok nőnek csűrödön, tetődön
s rád robban a vulkánok tűzharagja.
Kinlódj !

Izzadságodtól keserű kalácsod?
Cukrot rejtettem földbe és növénybe,
kapáld a földet, méheket rajoztass,
a gyáraidban öröld ifjúságod
s míg édességed raktárakba gyűjtöd :
a zendülés orkánja zúg fölötted.
Kinlódj !

A sót, aranyat kősziklába dugtam :
bujkálj bányákban, mint megszállt vakondok,
döngesd csákánnyal, robbantsd dinamittal
s ha felhoztad a Napnak megmutatni,
véred ragyogjon són meg sáppadt kincsen,
a Háború ragadja el kezedből.
Kinlódj !

Ha bikaként birkózol bánatoddal :
vígasság szunnyad dombok oldalában
szívasd bogyókba szomjas venyigékkal,
legyen jókedved szappanbuborékja
minden gerezd : mint véredet taposd ki
s úgy idd borodban pár óras vigalmad.
Kinlódj !

Tested minden kis része pár után esd,
 hogy új testekben folytatódjon léted :
 tavaszokat terítsz alá subának,
 ha megtalálod . . . A család bilincsel :
 ezer új száj, új csókkutacska csábit
 s lesteánek minden csöpp^l atómja lázad.
 Kinlódj !

Szomjúhozod a szent testvériséget.
 Szeretet van ! Szívek kamarája őrzi :
 azért szívet nyilsz bicskával, szuronnyal,
 nagy vérfolyók vöröslenek nyomodban,
 a forradalmak forgószele őrjöng
 s nem láthatod az áhitott szívárványt.
 Kinlódj !

Igazság van ! Erős, örök, egyellen !
 Vallások, tudományok bányá-mélyén
 kutathatód, míg a világ világ lesz !
 Kétkelkedésed, pislá bányá-mécsed
 nemcsak vezet, de bányaléget robbant
 s örült robajjal dőlnek össze tárnák.
 Kinlódj !

Hétszer fűrődj meg könnyed tengerében,
 kínok tüzeiben égjen földiséged !
 Az alkotód se bírna véled másképp !
 Csak így lehetsz a Mesterhez hasonló.
 Nagy út vár rád. A lelked halhatatlan
 s hozzám kell jönnöd a szívárványhídon.
 Ember !

Mécs László.

NEKED IROM.

Olyan messze vagy ! Olyan messze ! Két bús kezemet nem becézik
 — A mosolyomat nincs ki lesse. — Hogy hova vágyom — sohse kérdik . . .
 A hajam selymét nem simítják, Olyan messze vagy ! Olyan messze !
 — A szemem színét nem vidítják. — Eggedül ér el majd az este. —

Rolla Margit.

PASTORALIS SZIMFÓNIA.

ELTÜNT a hó a földről. A kék égen rózsaszínű nyájak ballagtak. A patakok felébredtek a télből s ezüstös pántlikákat fontak a rétbe. A szél is útnak indult a Wienerwaldból és virágokat csókolt ki a mezőkből. Füttyörészve végezték munkájukat a falusi emberek. A Schönbrunnba vezető úton ketten haladtak egymás mellett.

— Legfőbb ideje már, hogy kitavaszkodott — mondta az egyik és széles homlokát neki szegte a szélnek. Az arca barna volt és ragyás. Haja sötéten lobogott ki erős homlokából. Kiülő szemöldökcsontja alatt csodálatosan ragyogott a szeme. Mialatt kissé előrehajlottan ment, hátán összetett kezében lóbálta köcsögkalapját.

— Hála Istennek, hogy már nemcsak az István-templom kórózsái virítanak. Jobban szeretem az igazi virágokat. A városi tél végzetes reám nézve. Olyan lesz az agyam tőle, mint egy hideg szoba. Legfeljebb penészvirágok teremnek meg benne.

A másik férfi mohó érdeklődéssel leste az elhangzó szavakat, melyeket oroszlánfejű társa inkább csak magának mormogott.

— Olyan vagyok, mint Anteus. A természet termékenyíti meg agyamat. Falusi föld ad új erőt a munkához.

Aztán elhallgatott és hosszú, időn át szótlánul ment előre, szüntelenül lóbálva kalapját.

Útjuk egy nyári vendéglő mellett vezetett el. A lombos fák alól wazerek kacagtak fel, melyekre az ifjúság táncolt. A leányok ruhája virágos volt, akár csak a mezők. A fapadokon éltesebb polgárok ültek. Rántott csibét falatoztak, melyet tavalyi borral öntöztek le.

A két férfi megállt és figyelt a zenére. A benntülok észrevették az oroszlánfejű embert. Egynéhányan összesúgtak és tiszteletadóan köszöntek neki. Ő az üdvözlést mogorván fogadta, mint valami fejedelem, ki titokban akarja tartani útját és nem szereti, ha felismerik.

A wazerek elhalkultak mögöttük. Megint csendes lett az út. Az oroszlánfejű megállt.

— Meg fogom írni a tavasz szimfóniáját. — Sokáig haladt megint szótlánul, majd félhangon mormogta:

— El kell lesnem a lét titkát. Tüzet lopok az istenektől, mint Prometheus.

És mintha az égboltozatnak akarna egy földi tükröt odatartani, hátra szegte domború homlokát.

— Hangokban szólaltatom meg a természetet. Az én tavaszom

örök életű lesz. A zene hatalmas. A zene mindenre képes. Nincs igazam, Schindler? — kérdezte és kísérőjének szeme közé nézett.

— Igaza van, kedves mester — felelte ez. — Kegyed ismét gyönyörűt fog alkotni. De engedje megvallanom, hogy monológja megdöbbsentett. Kegyed nem veszi consideratióba, hogyan büntették az istenek a tűzrabló Titánt.

— Jól ismerem Prometheus sorsát. Nem félek tőle. Bármit mér reám a végzet, elbirom viselni.

Schindler áhitattal nézett reá.

A viharvert arcon démoni vonás jelent meg, mely szinte átszépítette.

— Való igaz, mester, hogy csak szenvedések árán juthatunk fel a Parnassusra.

— Minden szenvedést megér, ha zenémben meg tudom a végtelen egy darabját markolni.

Mikor elhallgatott, oly nagy lett a csend, hogy kísérője nem merte tovább folytatni a beszélgetést és mint néma árnyék követte társát. A szél is elhallgatott. Felhő takarta a napot. Fülledt lett a levegő. Szótlanul értek Schönbrunnba.

A park kavicsos útjain az oroszlánfejű nagy, nyugodt lépésének a ritmusa megváltozott. Mintha idegenkedett volna a nyírott bokrok érintésétől. A Gloriettenél, hol a fák már kedvük szerint tárhatták szét ágaikat, láthatólag megkönnyebbült. Egy tölgyfa alatt megállt. Schindler lopva nézett reája. Maga sem tudta, mit érez. Valami olyasfélét, mintha a tölgy alatt még egy tölgy állana.

— Utálok ezt a leigázott természetet. Csupa forma, melyből ki nyesték a lényeket. A nyírott lombfalak is végeredményben csak börtönfalak — mondta az oroszlánfejű. Szeme elsiklott a lábánál elterülő táj felett.

Az égen már jó ideje készülődött valami. De ők nem vettek észre. Fekete felhők tornyosultak. Valahonnét messziről esőszag érzett a levegőben. A feltámadó szél belemarkolt a fák üstökébe, melyek panaszosan hajbókoltak. Lombozatuk süstörgött, mintha láthatatlan katalanban forrtak volna. Egyszerre megeredt az eső. A két férfi sietve húzódott a Gloriette alá. Künn pedig szürke lett minden és egyre jobban süvített a nekivadult szél. Az égboltot villámok karcolták véresre. Fényüknél ametszt darabkák látszottak hullani. Az oroszlánfejű a Gloriette ajtajához ment, mintha a viharral akart volna dacolni. Haját visszacsapta homlokáról a szél. Barna kabátját az eső sötét, kerek foltokkal pettyezte be. Kifeszítette mellét, nyakát hátraszegve, bámulta a rohanó felhőket és elragadtatással szívta magába a zivatar szagát.

— A zengő ég hangjait is beleteszem szimfóniámba. A zene mindezenható.

Aztán sokáig állt és már nem beszélt. Társa a falhoz lapulva figyelte őt. Olyan nagyak és idegennek rémlett előtte a mester, mint soha azelőtt.

Közben megint megenyhült a szél. A hirtelen jött zivatar hirtelen elhúzódtott. Már kisütött a nap. Bécs tetőinek körvonalai kirajzolódtak a párás levegőből, az István-templom tornya beleszűrt az ég azúrjába. Szivárvány ívelte körül a várost.

Az oroszlánfejű kilépett a Glorietteből a szabad ég alá.

A felázott napsütötte utak mint ezüsthidak szelték át a zöld mezőket. Sárgás víz futott le az útszéli árkokban és a fák és bokrok nedves lombjáról halk neszeléssel hullottak le az akadózó cseppek. A száradó madarak csiripelni kezdtek. Valahol egy pacsirta énekelt.

Az oroszlánfejű mintha mitsem venne észre, sötéten, némán haladt tovább. Arca még mindig a zivatart tükrözte. Társa elcsodálkozott és óvatosan megérintette karját.

— Mester, kegyed úgy tesz, mintha észre sem venné, mily gyönyörű hálaéneket dalol a pacsirta.

Az oroszlánfejű összerezte. Aztán az ég felé fordította fejét. Tekintete tétován keresett a magasban. Egyszerre meglátta a pacsirtát.

— Csodálatos, nem értem — mormogta. Lélegzetvesztve figyelte tovább a levegőben szántó madarat. Széles melle zihálva emelkedett. Aztán lecsuklott a feje és szeme esdekelve nézett körül, mintha valahonnét segítséget várna. Az arca halálosan elsápadt. Két kezével bozontos üstökébe kapott és iszonyodva felhördült.

— Nem hallok semmit!...

S Beethoven nem hallotta többé a pacsirta szavát.

Ifj. Somssich Andor.

TÜKÖR.

Ajkam lázító, vérvörös vonal.

A hajam, ez a bronz-selyemfonal

Homlokomra hull dúsan, selymesen

És vonja, vonja halovány kezem.

Szemem felete mélyén lángok égnek.

S én félek tőle, félek, félek, félek,

Ha felvillan a tükör üvegén.

Nem én, a lány, az álmodó-szemű:

Egy asszony, — forróvérű, gyönyörű —

Nevet le rám a szemem szöglelén.

Rolla Margit.

KRAJCÁROS ÜNNEP.

AZENEKAR már hajnali hat órakor berecsegte a kis város utcáit. S a hegynek szaladó házakból kibujtak a kékruhás sváb asszonyok s lelkendeztek s hadonásztak: május elseje! Május elseje! A napfény olyan tisztára aranyozta a zenekar hatalmas trombitáit és a cintányér ütemesen villogó karikáját, mintha még a muzsika is ünnepivé lett volna fényesítve. Hej, táncolt minden, táncoltak a hajnali napsugarak az ablakokon és hangszereken, táncoltak a bomladozó falevelek az utcán kétoldalt, táncolt a sok fény és árnyék és a sváb lányok nehézkes, tyúkboritó szoknyája, a kék-sárga-zöld és téglaszín szalagokat táncolva fujta a tavaszi szél; vad, ferde ritmusú keringőkben táncoltak és kavargtak a fura dallamok és a visítózó kacagások . . .

— Na, téz kosztet á finv grajcer — sóhajtozták a borotváltképű, ráncos férfiak melankólikusan, de rikkantottak utána, félrevágták kalapjukat és fehér kenderszálból kötött harisnyájukat nehéz keccsel megdobálták a porban.

— Juhhé! Juhhéja!

Fent a dombon fehér ridegségét elvesztette a nagy templom. Most épen rátűzött a fölkelő nap és a falak aransárgák voltak, aranylott a torony bádogteteje és fent, nagyon magasan az aranyozott kereszt, amely még esőben is fényleni szokott a felhők között. Csak a vén-vén vár volt zárkózott, rideg, barna és haragos, hosszan megfeküdt a hegyen, mint hatalmas öreg komondor, amelynek már nincs kedve a lármához és muzsikához, csak fekszik a napsütésben vagy borulatban egyformán haragos ábrázattal, mozdulatlanul. Még mintha dühösen morogna is . . . Csakugyan a falak mögül eldurran a mósár és a hegyek között sokáig visszhangzik a moraja, mintha ez a vén komondor ugatta volna el magát egyetlen-egyszer s aztán lemorogna a falura, a völgybe.

A kis fiú kiáll a kapuba. Ilyen jókor reggel fölkelte az ünnepi hangok, meghallotta a zene mennyei melódiáját s kiugrott az ágyból; kint harsogó napfény és zenekar fogadta. Reszketve állt a kiskapuban a nagy híd mellett, mely úgy vezetett át a ház előtti feneketlen szakadékon, mint a lovagvárok felvonóhídja. A kisfiú szemébe húzta sapkáját s felnézett a Zengő felé: ma nem füstölt a csúcsos hegyóriás, ma nem volt félelmetesen titokzatos, ma nem pipálta a felhőket, ma tisztán, lombosodó erdőivel koszorúzva állt a mély kék mennyboltozat magasságában, ragyogott, kacagott, szinte illattengert hömpölygetett a falu felé . . .

Május elseje volt.

A kis fiúnak sok látnivalója akadt ezen a különös reggelen. Minden egészen más volt, mint rendszeren, a Zengőtől kezdve, egészen a házak színeiig, az udvarok felsöpört parcelláiig, a rezesbanda lelkesen harsozott és a nők vihogtak, rikácsoltak, a férfiak tarkójukhoz csapott kézzel nehézkes polkát jártak a gyalogjárón.

Nagy gyerekhad tolongott a zenekar után. Ott volt a kis fiú valamennyi ismerőse és barátja, ott voltak kis öklömnyi sváb lánykák is, olyan szorosan lenyalthajú, ugra-bugra, vékonyderekű fehérképű furcsaságok, mint a mezőről elszabadult gyenge virágok.

A kis fiúnak kitűnő hallása volt s néha rettenetesen fájt neki, hogy a díszes banda az utcán való vonultában csakugyan hamis hangokat harsogott és tárogatott bele a tavaszba. De a zenészeknek szép kék mundéruk volt és alacsony sapkájuk piros zsinórral s nagyon tekintélyesek voltak, ott volt közöttük a kövér *Arany Bárány* is, az ilyen nevezetű vendéglő tulajdonosa meg egy erdőőr. Valamennyien buzgón puffasztották a képüket s belevörösödtek a muzsikálásba . . .

Mire a feldiszitett kost végigvezették az utcán, a tömeg hatalmasan tolongott a templomtól le egészen az *Arany Bárányig*. Már gyöngyöztek a homlokok és a nap csak ontotta, döntötte pazarul a fényt és meleget. A sok szalag és árvalányhajás kalap erdőként hullámozott s a templom már hidegen és hallgatagon meredt le a pogány tömegre. Odalent, az utca végén, hangzott a zsvaj, éljenzés, idefent, ahol a kis fiú állt, a magyar lányok viritó ruhái, kötényei, habfehér ingei és szoknyái ragyogtak s a magyar férfiak ezüstgombos sötétkék ruhái és a csizmák villogtak, mint a tükrök.

Most lent, messze az utca végén tizszeres erővel bummogott és csettegett a zenekar. S lassan kialakult a lomhán felfelé vonuló tömeg mozgása. A kétoldalt tolongó passzív nézők között, mint partok között mozgott felfelé a menet. Ahogy közeledett, mindig jobban kivált az élen haladó csoport: két felől két árvalányhajás legény, egyik borocváltarcú, fehérharisnyás lenszöke sváb, a másik kékruhás, csikorgócsizmás, pörgekalapos, hegyesbajszú, felvégi magyar, egyenletes léptekkel vezette a hatalmas kost, a legnagyobbat, ami a környéken megtermett, a legszebb csigaszarvút és a leghosszabb bundáját. A hófeherre mosott hatalmas állat keményen lépkedett, széles, bozontos homlokát makacsul leszegette, szarvait, melyek olyanok voltak kétfelől, mint két fonott kosár, szinte lehúzta a sok piros, kék, zöld és fehér szalag, nyakától kezdve egészen a faráig minden gypjútincse sűrűn és gondosan be volt fonva raffiával, színes szalagok füzérével, mint uszály huzódott mögötte a pántlikák hosszú, zörgő fonadéka s elkeveredett a porral. Közvetlenül a díszkos mögött haladt a zenekar. Még bírták a zenészek, noha már vörösek voltak, a szemük kidülledt és a nyakuk kidagadt vörös fejükből, kék volt az arcuk s a trombiták csövét elvéve fájó ajkukról, sűrűn töröltgették a homlokukat. De a csárdásütemű vad hajrá csattogott a

hangszereken, harsogott, zengett, a dobos pukkadásig verte a nagydobot és a cintányérok villogó köröket írva zengették a svábos tempót. De a zenekar rút ritmusára keményen, díszlegve léptettek a *veteránok*; a Boszniát járt hadfiak négyes rendekben, kék egyenruhában haladtak, kényelmes diszlelésben, mert ők megszokták a katonás rendet és a fegyelmezett felvonulás számukra olyan volt, mint a sváb *Arany Bárány* számára a hálóingben és kötött sapkában való újságolvasás. Nem voltak sokan a veteránok, ilyen ünnepi alkalommal azonban mindig fölvonultak az utcán és a nép megkülönböztetett áhitattal bámulta őket . . . Istenem, Bosznia . . . Ah, Gott, a háporrú . . . Vezetőjük egy magas úr volt, adóhivatali ellenőr, ez kék egyenruhájához bőrtokban fityegő kardot és a fején ragyogó cilindert viselt.

De a kis fiú szíve megdobbant : ott jött a veteránok csapata után az ő ideáljának, a szép szolgabirónénak a férje, Frici bácsi, a szolgabíró. Halálos ellensége, aki jogtalanul bitorolta Etel nénit. Ő vezette a nem kevésbé katonás tűzoltókat. Ez a csapat is négyes rendben haladt, de már keményebben, délcegebben, nem olyan hanyag előkelőséggel, mint a veteránok. Még itt is a kék egyenruha sötét tömegei hódítottak. De már a fejeket hatalmas, tarajos sisakok fedték, a sárgaréz és fekete edények félelmetesek voltak a napfényben, ahogy egyenletes, kemény ingással jobbra-balra ringtak, mint ellenállhatalan, meginduló ércerdő. Az oszlop úgy nyomult előre, hogy az emberek szíve valami nagy-nagy biztonság büszkeségétől dagadozott: ezek letipornak minden tüzet; elhárítanak minden elemi tombolást, lokalizálják a legvadabb erdőégest, ezektől nyugodtan lehet aludni vagy kuglizni az *Arany Bárányban*. Az oszlop . . . valóban oszlop volt. Az élet- és vagyonszolgabíró oszlópa. Hát ennek az oszlopnak nem pontosan az élén, hanem kissé jobbra, egészen a gyalogjáró szélén haladt a gyűlölt szolgabíró egyenruhában, kezében kedélyesen lóbálta tarajos római sisakját s odabeszélt az embereknek. De a lábát szüntelenül váltogatnia kellett, mert sehogy sem egyezett a lépés a zenekar döngő ritmusával.

— Jó alak ez a Frici — jegyezte meg a kis fiú apja, hosszú, sovány, higgadt úriember, aki kezét dörzsölgetve szintén végignézte a gyönyörű felvonulást a kiskapuból. — Nem tud lépést tartani. .

— Hja, a szollgabíró — mondta valaki erősen megnyomva az *l*-et. — Nem vót katona. Asz mintyár látszik, hja, ja . . .

S még a többi! . . . Az egész felvonulás. A *népség*, mint a vándorszínészek színlapján írták. A hatalmas tömeg, a magyarok dolmányai és selyemkötényei, árvalánycokrétái, szalagjai és csizmái, dörgő nótázása, ordító, sikongó jókedve és a svábok sötét szoknyái, fehér harisnyái, kerek képe, bajusztalan vigyorgása, juhhezása, táncropó ringása. S a gyerekek, kislányok kerge hadai, a zenekar részeg csinnadrattájára lábukat kapkodó lovak, aztán a bandériumos legények ünge-gatyája, sarkantyúja, fokosa . . .

Legelől pedig lassú lépésben vezették a virágos, pántlikás, árva-

lányhajas óriási kost végig az éljenző, juhhézó utcán, a vad nép örömrivalgása közben a templom felé, mely odafent hidegen, fehérén, ragyogó kereszttel állt a dombon s a vár, mint a vén barna eb, hevert és ugatta ég felé nyugtalanságát s a szelid Zengő felől visszamorgott a hang . . .

Igy haladtak végig a kossal és a nap aranya bőven omlott a népre.

II.

A mezőváros háromemeletes községházat épített s ez volt a büszkesége. Félig kastélynak, félig kaszárnyának látszott az épület, mely magas volt, irtóztató magas és galambok fészkeltek az eresze alatt. Most a galambok nyugtalanul röpdöstek a ház körül, le-lecsaptak, de nem mertek megülni a tetőn. Elrettentő sok ember tolongott, zúgott a községháza előtti nagy, üres négyszögletű téren. Idegyült a falu és a környező falvak minden épkézláb embere, asszonya, hogy a tűzoltógyakorlatokban gyönyörködjék. S az ezernyi ember szeme mind az épületre volt irányozva melynek egyik csúcsáról először sűrű, tejfehér füst gomolygott elő, majd hirtelen hatalmas vörös lángnyelv csapott ki. A nap forró sugarai egyaránt tűztek mindenkire, de a tömeg egy száj és egy szem. Rémült sóhaj szakadt fel a mellekből, itt-ott visított egy gyengeszívű némben.

— Ég a tető! Kigyulladt a községháza! — Ordította valahol egy öblös férfihang.

Magasan, egyik saroktorony ablaka kinyílt s kihajolt rajta valaki. Első pillanatra nem lehetett látni, hogy asszony-e vagy férfi. Olyan kicsiny volt, csak a képe világított vörösén, aztán elharsant a hangja is. Férfi volt, jótorkú sváb.

Sekkidség! Sekkidssenek!

Már hisztérikus borzongás vibrált a tömegen. Mint a halszemek, úgy meredtek az emberek arra az egy kipattant ablakra. Rémület, irtózás zúgott végig az ajkakon, aztán dermedt csend . . .

A tejfehér füst hatalmas oszlopban kanyargott lombozva felfelé, kissé távolabb lehúzódott a falura és leheveredett. Szinte a házak tetejére terült.

Újabb lángok csaptak ki a háztetőn.

A kis fiú is ott állt egy akácfa mellett és görcsösen szorongatta apja sovány, csontos kezét. Az apja csodálatosan nyugodt volt, meg se moccan, könnyedén fordult egy hölgyhöz és beszélgetett s mosolygott.

De a kis fiú majdnem elájult rettegésében és borzalmában.

Erre az ünnepre már napok óta készült. Álmai és képzelgésai tele voltak a nagy nap gyönyöreinek képeivel. Minden olyan szépen indult. Csodálatos volt a tavasz, az orgonavirágok lila és fehér tömegei kábítóan illatoztak, lengtek az árvalányhajak, a magyar lányok pompáztak, mint a pávák s még soha a világon nem díszítettek fel kost olyan szépen, mint ma. S szíve legtitkosabb kívánsága is teljesülhet: láthatca a gyönyörűséget, az álmok álmát, a legszebb asszonyt, az ideált, akit *egyszer* feleségül akart venni, a tűzoltóparancsnok, a szolgabíró feleségét, Etelka

nénit; ott állt az apja mellett bájosan, szökén, mint az árvalányhaj; kék szemében ibolyák mosolyogtak és a karja és nyaka olyan fehér és puha volt, mint az ünnepi fonott kalács. Elálló lélekzettel bámulta a kis fiú órákon át s az ünnepséget, a tömeg színeit, szépségeit csak félszemmél nézte s félfüllel hallgatta a zenekar remekelését. Nagyobb boldogság volt számára mindennél az asszony lágy althangja és csillogó apró fogorának nevetése.

Csodálatos, érthetetlen; az imádott asszony napernyőjével játszott, nevetett és semmi megdöbbenés, ijedtség, rémület nem látszott rajta. Finom, fiatal arcán halvány pirosság hamvadozott, nyári kalapján szalagot libegtetett a szellő és kék selyemredői suhogtak.

A kis fiú nem mert moccanni sem. De már a másik percben megkönnyebbülten sóhajtott s vele sóhajtott a tömeg is; felszabadult mozgás bomlott mindenütt: a tűzoltók kocsikon létrákat hoztak, villámgyorsan tologatták a magasba, létra tetejére létrát, arra ismét másikat, vékonyat, hajlósat, mint a pálca s még fel se ért az alkotmány az épület csúcsáig, már kúsztak fel rajta az emberek vödrökkel, csákányokkal és kötelekkel, mint a majmok s a nép őrjöngve tombolt, tapsolt, éljenezett, ordított mindenki és verte a tenyerét, kalapok repültek a levegőbe...

S a háztetőn úgy futkostak a tűzoltók, mint a hangyák s a munka folyt, a tömeg lelkesedett, a zenekar bömbölt és recsegett...

— Nagyszerű gyerek ez a Frici — jegyezte meg elismerőleg a kis fiú apja s cigarettát csavart. A kis fiú az asszonykára nézett: halvány pirosság futotta el s olyan volt, mintha szégyelné magát a bók miatt...

Erre a kis fiúnak könnyek szöktek a szemébe...

A térség egyik sarkában már füstölt a szabad tűz, hatalmas bográcsokban rotyogott a diszkos húsa, a kosé, melyet reggel olyan tisztelettel kísérték végig az utcákon. Hagyma- és paprikaillat áradt a nép felé, mely állhatatosan bámulta a tűzoltók munkáját.

Amodább, egy szabad sarokban karók álltak, ott fog lefolyni a lepényevés meg a köcsögtördelés.

Ekkor a dermedt ijedelem ismét szíven markolta a tömeget.

De már az asszonykát is meg az öreg urat is.

Valahonnét a magasból, a harmadik emelet széléről velőthasító kiáltás libbent:

— Ja-a-aj!!!

Irtózatossá csend. Mintha az egész tömeg bábbá vált volna. Kimeredt szemmel és halálos sápadtam meredtek felfelé. Odafent szinte lassan levált egy ember az épület hajmeresztő széléről és mintegy játszva, kedvesen, diákosan megfordulva a saját tengelye körül, zuhanni kezdett. Gyorsan növekedett, ahogy egyre közelebb jutott az anyaföldhöz. Még egyszer megfordult, karjait kitérte, mint a felfeszített Jézus, rézveretű sisakja aranysárga fénytört írt le a napsugárban. És egyszerre meggyorsította zuhanását; amint lejjebb és lejjebb ért, látszott a rohanó gyorsulás.

Minden lélekzet elakadt, minden szív a torkokba buggyant. Ha meg lehetett volna állítani a zuhanó testet útjában, ha a kirobbanó akarat legyőzhette volna a zuhanás kozmikus erejét, ha meg lehetett volna állítani a test testhez való közeledésének és az egyesülésnek vágyát, akaratát!

Tompa, nehéz puffanás; a tömeg rémülete felszabadult s egyetlen hörgő kiáltással, állati visítással rohant mindenki a szerencsétlen holt-testéhez.

Kavargott a por s kavargott a tömeg; füst, lárma, tomboló tolongás; ruhák szakadtak, gyerekek sikongtak . . .

A kisfiú reszketett.

— A parancsnok! Lezuhant a szolgabíró! — Ordította valaki.

Ebben a pillanatban a fiatalasszony kebléhez nyomott kézzel halálsápadtan megingott és ájultan esett össze.

Mikor leomlott a fa mellé, zűrzavaros kiáltás támadt. Egyre erősödő nevetés bátortalankodott a tömeg elejéről, de a kis fiú apja is szív-szorongva markolta meg erősebben a gyenge, reszkető gyermekkezet . . . Mert a gyerek szívébe fekete karmait belevájta a borzalmas érzés: *ez az ember, az imádott asszony férje, azért zuhan le a tetőről, mert ő kívánta, hogy elpusztuljon s ő vehesse feleségül Etektát . . .* Most jutott eszébe: igen, épen az imént ákarta, hogy az az ember ott, az eresz közepén, a létra végénél lezuhanjon!

Jeges hullám csapódott fel a szívére s szemei előtt feketébe zuhant a napfény. Az Isten rettenetes markait, karmait érezte magában, a fekete istenét, aki belefúrja pillantását a legkisebb lélekbe is, a veréb lelkébe is, a kalászéba is, a pántlikás koséba is egyszerre és szüntelenül mindig és mindenütt s akkor markolja meg a törékeny lényt, amikor neki tetszik; akkor teljesít kívánságot, amikor akar; akkor jó, amikor gonosz, akkor gonosz, amikor áld; akkor öl, amikor feltámaszt . . .

A kis fiú térdei megrogytak s szinte húzta a lábát, megbénult, mint a gutaütött . . .

— Na, hát veled mi van, Laci? — Szólt rá az apja türelmetlenül.

S ő görcsösen szorongatta a jólismert csontos kezét, az egyetlen, akihez segítségért folyamodott ebben a szörnyűséges örvényben s tudta, hogy ez a kéz is csak ember gyenge csontja, mely akkor törik, akkor oszlik, amikor a fekete akarat akarja . . .

Már nem is hallotta, hogy a tömeg hisztériás, tomboló röhögésben szabadul fel. A kavargás előlről kezdődött, de már jókedvben és csiklandozva.

Két férfi szélesen röhögve, már pálinkás ábrázattal vállán vitte magasan a juhhézó és éljenző tömeg fölött az imént lezuhant tűzoltó-parancsnokot: egy tűzoltóruhába öltöztetett és csákoval ellátott kóc-bábut. Egyik ujjából kilógott a szalmaköteg; félrebillent sisakja alól, mint furcsa kiloccsant velő, szürkén bomlott ki a kóc.

III.

Az asszonyka már elfelejtette a rossz tréfát és férjével vidáman járt-kelt az égő színes lampionok alatt. Egy emelvényen tánc alá recscentett a banda, örült forgással lihegtek a táncoló testek s köröskörül a fák sötétje alatt csengett a leányok nevetése, csiklandozó kacagás buggyant, a lámpácskák himbáltak a szélben, távolabb rekedten énekeltek a férfiak s mindenfelé illatozott a lacipecsenye és a sör szaga.

— Kezdődik a lepényevés! kezdődik a lepényevés! — kiabálta egy rendező tűzoltó, hajadonfővel járt, homlokába csapzott a haja, zubbonya mellig nyitva volt s rekedten kiabált, majd, hogy nagyobb legyen szavainak a nyomatéka, beletapsolt a tenyerébe.

Előserегlettek a részeg kamaszok s körbenálltak a karóra tűzött kocsikeréknagyságú lekvároslepény körül. A lepény közepébe maga a plébános úr nyomott egy fényes ötkoronás ezüstöt. És az emberek elnémultak, csak az ivók gajdoltak távolabb, a zenekar letette kürtjeit és trombonjait, utolsót puffant a nagydob . . .

A kis fiú elszakadt apjától és dideregve ült egy ládán, amiben sört hoztak. A foga még mindig összeverődött és úgy érezte, most viaszlárvák között ül, kóc- és szalmabábok között, akik részegen üvöltenek, táncolnak, muzsikálnak és kavarognak; úgy érezte, hogy beteg és a gyomra émelygett.

Látta, ahogy Etelka néni kék selyemruhájában, apró, kecses léptekkel odamegy a körtalkotó sihederek mögé és kedvesen vonogatja a vállait. Hallotta, ahogy az ismerős úriasszonyok nevetgéltek a padokon. S azt is látta, hogy a fiatal, szőke asszony feje fölött halványkék selyemlámpa himbálódzik, látta magasan a csillagokat is. S az asszony halkán, kedvesen zavartan elkiáltotta:

— Egy . . . Kettő . . . Három! — S belecsattantott kis fehér kezeibe.

Köröskörül rengett a homéri kacagás. A bor, sör és pálinka, a bő vacsora felfokozta az emberek jóságát és gyermekké tette őket. Szívből kacagtak a kamaszok kétségbeesett zabálásán, lekváros pofáin s tépő fogaik csattogásán.

A kis fiún kínosan végigrángott a zabálók mozdulatai és maszatossága felett kitörő görcsös nevetés . . . De ijedten pillantott fel a lampionokon túl derengő mélységesen kék égboltozatra, a magasság csendjében hidegen csillogó csillagokra és aznap nem nevetett a lepényevőkön.

Kodolányi János.

A CSODAVÁRÓK.

VI.

Ezerkilencszáztizenkilenc.

AMORGAN-SZÁLLÓ sárga termét pálmaligetté varázsolták egy eszeveszettül bőkezű nagyúr rendeletére. Olyan volt az egész, mint egy indiai nábob fogadóterme: csupa szőnyeg, csupa selyemfotój, csupa virág, csupa nehéz illat, csupa fény . . . jobbról a terem végén ezüstön és meisseni porcellánon fejedelmi büffé, annak a hátamögött elrejtve a vonósnégyes; középen néhány kvadrátméter parkett a táncnak; köröskörül asztalok és óriási méretű süppedő karszékek. A falakon művészi képek és tükrök; látszott, hogy mindez nem is tellett a Morgan-szálló házi leltárából; kárpitosok, díszítők és antikváriusok hordták össze kincseiket erre az alkalomra, hogy az intérieur minél mutatósabb legyen. Az egyik sarkot valamelyik iparművész XVI. Lajos korabeli rézveretes bútorokkal szegte be, a kredencen XVII. századbeli Reticella-üvegek, Andrea Viadore-lámpák, szárnyas kelyhek és gyümölcstartók ékeskedtek. Egy sarokban Meissonnier-stílusú konzol ragyogott és fényes fedőlapján álló óra ketyegett, sèvres-i porcellánból: egy öreg szatir fiatal nimfával hintázik fatuskóra dobott egyetlen szál fenyőn. A könnyű, lenge, szinte elröppenő nimfa kacéran libegett a magasban s a testes, erőlködő vén Pán nem tudta az egyensúlyt megbillenteni.

A díszítőknek az volt a feladatuk, hogy olyan képe legyen az egésznek, mintha a terem állandó otthona volna egy ragyogó izlésű és mérhetetlenül gazdag amatőrnek. Pedig csak egy éjtszakára szólt ez a Potemkin-otthon dicsősége.

Este tíz órakor eljött a titokzatos nagyúr, hogy megszemlélje az előkészületeket. Kicsiny, sáppadt, ráncosképű, törekeny emberke volt ez, apró lábain bágyadtan tipegve körüljárta a termet és több ízben kifogásolt egyet-mást a berendezésen. Megjegyzéseit áhitattal hallgatta a szállodaigazgató, a díszítő, a pincérhad s a kiséretében lévő két-három úr, estélyi díszben, vakító ingmellekkel, pompás, vadonatúj frakkban.

Künn a portán, az irodában, az étteremben végigfutott a híre a nagyszerű estélynek.

— Ki adja a bált? — kérdezték a portást a szálloda állandó lakói.

— Báró Péterffy Miklós kamarás úr öméltósága — suttogott amaz az áhitat hangján.

Az egyik vendég elhúzta a száját.

— A kártyakirály?

Egy másik odasúgta a társaságában lévő hölgy fülébe:

— Ellenforradalmi összejövetel. Royalista-bál. Ott lesz az egész legitimista arisztokrácia. Jó lesz itt leülni és megnézni az érkezőket.

— Én nem úgy tudom — válaszolt a hölgy. — Az ántánt-misszió tiszteletére rendezi ezt a bolond Péterffy. Így akarja kiudvaroltatni a területi integritást, az operaház legszebb táncosnőivel.

Nevettek.

Egy öreg úr közbeszólt :

— Nagyon helyesen teszi. Minden attól függ, hogy milyen impresziókat kap itt az ántánt-bizottság.

— Én többet tudok — súgta a fülébe egy fiatal pápaszemes ember, valószínűleg újságíró. — Nekem biztos értesülésem van arról, hogy Magyarország területéből egy négyzetcentimétert sem fognak elvenni.

— És a megszállás?

— Az csak olyan mézesmadzag volt, csak olyan parádé, amelyet az ántánt megengedett, hogy a rációk, oláhok, csehek kitombolják magukat a győzelem és hódítás illúzióiban.

— Honnan tudja ezt? — kérdezte felcsillanó szemmel az öreg úr, aki most magamagát akarta megerősíteni optimizmusában.

— Párisból — felelte az újságíróféle. — Én hiszek a franciákban. Az a világ első népe! Lovagias, igazságos, nagylelkű, melegszívű és tiszteli az ezeréves Magyarország történeti szerepét . . .

Az öreg úr megölelte a szemüveges ifjút és a szállodában öt perc múlva mindenki arról beszélt, hogy az ántántmisszió vezetője jegyzéket adott át a magyar kormány fejének, amelyben a területi integritást a nagyhatalmak garantálják s megengedik, hogy Magyarország újra monarchia legyen, ha hajlandók egy angol királyi herceget Szent István trónjára ültetni. A szállodában néhányan kifakadtak, mert ilyenféle hírek már sokszor bizonyultak a túlfűtött fantázia termékeinek, de azokat letorkolták.

— Hát hiszen azért adja Péterffy Miklós báró a bált az ántánt-delegátusok tiszteletére.

— És miért éppen a báró?

— Először: mert ő diákkori pajtása a jövődő magyar király atyjának, másodszor: mert ő lesz a miniszterelnök.

Igy beszéltek a Morgan-szállóban Miklós báró estélyéről, amely a sárga teremben tizenegy órakor nyílt meg ötven meghívott vendég szórakoztatására.

Éjfél felé már mind együtt voltak. Az est királynője Péterffy Kálmáné, Grónay Mária volt, az operaénekesnő, a gyönyörű, gögös és szomorú asszony, aki egy menekült orosz herceggel beszélgetett a Meissonnier-konzol előtt. Mária mellett feltűnt egy szőke, párdüctestű hús esztendő leány, akinek sötét, rejtelmes, villámos volt a szeme és hosszú fekete a szempillája, amely mint egy sátor, úgy takarta el a tekintetét. Aki rájuk nézett, nem tudta eldönteni, hogy melyik a tökéletes szépség: ő-e, vagy Mária, aki asszonyos volt, magas és karcsú, de érzéken formás

s túlságosan fehér volt az arca, szinte áttetsző és tejszínű, mint a porcellán, a szája túlságosan piros, a szemöldöke túlságosan fekete, de a haja puha, sötét gesztenyeszín. Három-négy férfiú állandóan körülöttük volt, az orosz herceg inkább Máriával foglalkozott, Klára mellett csendesen, szótlánul, majdnem apai feltékenységgel Pokorny Elemér ült, a Molnár-klinika első adjunktusa.

Távolabb egy sarokban néhány mágnás beszélgetett. Az egyik, Wein-Thöri báró, egy kiélt arcú, kártyás, eladósodott gavallér, gúnyosan mutogatott az orosz herceg felé.

— Tulajdonképen az ő pénzén megy itt ez az egész cécó.

A másik, egy egészen fiatal suhanc, Baloghy Alfréd gróf, nyegle mosolygással intett Mária felé.

— A szépasszony kedvéért?

— Bolond beszéd — dörmögött a báró. — Nem tudod, hogy Máriába a cousinja szerelmes?

— Kicsoda?

— Miklós.

— Ne beszélj!

— Az örülésig. Az öngyilkosságig. Mit? A gyilkosságig.

— Pompás — nevetett a gróf.

— Hát nem tudod? No, ez érdekes. Hát Miklós most is őt akarja megszédíteni.

— És szédül a kicsike?

Wein-Thöri fontoskodó arcot vágott.

— A jelek szerint nem. A báró nagyon szenved.

— De eközben ráér a herceget megkoppasztani — jegyezte meg a gróf.

— Na látod, erre céloztam előbb. Miklós nagyszerű formában van. A hercegtől már elnyert vagy ötmilliót.

— Frankot? — kérdezte élvezettel a gróf.

— No, egyelőre még csak koronában értem.

— Az is szép pénz. És még másoktól is csurrant-csöppent néhány koronácska.

Wein-Thöri megigazította szemén a monoklit és rekedt hangon szólt.

— Miklós készpénzét becsülöm ma vagy egymillió frankra.

— Borzasztó vagyon. És mind kártyán nyerte?

— Még pedig a forradalom alatt. De Miklós nem az az ember, aki meg tudja tartani a pénzt. Még jó, hogy így pocskolja el, ahogy most csinálja.

— Hát csakugyan? — kérdezte a kis gróf odahajolva a báró föléhez.

— Van valami benne. Miklós félmillió frankot ajánlott fel az ellenforradalom megindítására.

— Deponálta? — kérdezte a gróf.

— Nem.

— Akkor elkártyázza — jelentette ki a fiatal Baloghy olyan szilárd és zord hangon, ahogy csak a huszonötéves emberek tudják kimondani véleményüket.

A teremben halkán szólt a zene. Valami Chopin-valzert játszott a zenekar. A terem közepén megjelent Turolla, az operaház szólótán-cosa és Campanini Bella, az első ballerina. Néhány percig mindenki őket bámulta, aztán újra Mária és Klárika felé fordult az érdeklődés.

Klárika Pokorny Elemérrel beszélgetett. A tanársegéd bizalmas, komoly, szemrehányó hangon kérdezte a leánytól.

— Miért kellett nekünk idejönnünk?

A leány elpirult.

— Megbánta? Rosszkedvű?

— Már úgy jöttem ide — felelt az orvos.

— Miért nem mondta meg őszintén? Tudja, hogy mindenben engedelmeskedem.

A tanársegéd kissé melegebben folytatta.

— Láttam, nagy kedve van.

Klára szerelmesen nézett a férfi szemébe.

— De nem haragszik, ugy-e?

— Csak fáj.

— De Miklós annyira kért...

— Nem szeretem Miklóst — szólt közbe ridegen Elemér és összeráncolta homlokát.

Klára szeme is elborult.

— Igaza van egyrészt. De Miklós olyan boldogtalan és alapjában véve olyan szeretetreméltó, jó, kedves vén fiú.

— Züllött ember.

— De a rokonszenves fajtából. És nagyon szenved. Ő valóságos mártirja a saját züllöttségének.

Elemér türelmetlenül legyintett.

— Most, amikor az ország kétharmadrésze idegen megszállás alatt van, amikor itt benn egy aljas rablóbanda garázdálkodik a kormányon, amikor senki sem gondol a haza ellenségeire, amikor Pesten kifosztják az ékszeres és péküzleteket, kidobják hivatali szobáikból a részvénytársaságok igazgatóit, utcán és villamoson lecsatolják az asszonyok karkötőit és körmeneteket rendeznek ágyúkkal és gépfegyverekkel a köztársaság ellenfelei és a nem létező ellenforradalmárok ellen, akkor nem szabad bált adni kártyanyereségből léhűtők és kalandorok, orosz hercegek és francia tiszteskéek mulattatására,

Klárika elszomorodott.

— Szegény Miklós. Ha ő tudná, hogy tulajdonképen mit is akart ezzel a mókával!

— Én tudom — lihegte kinosan a doktor.

— Mit?

— Magát akarta megmutatni annak az imbecillis, morfinista, gézengúz orosz hercegecskének.

Klára majdnem sírva fakadt.

— Elemér! Maga igazságtalan. Maga épen oly jól tudja, mint én, hogy Miklós nagyobbra tartja magát a világ minden orosz hercegénél, beleértve a cári családot is. A Péterffyek nem ismernek nagyobb urat önmaguknál. És én sem! — tette hozzá gögös arccal, kihívón, dacosan, aztán hirtelen megrándult a válla és szerelmes bűgással, mint egy kis galamb hozzátette: — kivéve magát.

Elemér egyszerre elmosolyodott, a szive forró lett és reszketett a hangja.

— Édes, édes, édes! Bocsásson meg. Felbószít, hogy mindenki magát bámulja. Ez az egész.

Klárika boldogan leste Elemér ajkát, hogy milyen gyerekesen reszket és vonaglik a féltékenységtől.

— Imádlak — súgta oda neki mámorosan.

Összesimultak észrevétlenül.

Gyönyörű pár volt. A férfi harminchét, a leány húszesztendős, de érett, sugár, telitestű szépség. És imádták egymást, ez mind a kettő szeméből kisugárzott. Az egyetemen ismerkedtek meg, aztán Elemér találkozott vele egy teaestélyen, Gáthy Domokos házában. Eleinte feszélyezte őket az, hogy báró Molnár professzor helyett Pokorny szokta tartani az előadásokat s a tanár és tanítvány között szövődő regényeket — amelyek pornográf-kiadásait mind a ketten látták az egyetem körül — szívükből utálták. De aztán kisült, hogy mint minden magyar ember, ők is ki tudnak mutatni valami atyafiságot s ezen az alapon a tanársegéd látogatást tett a Péterffy-penzióban. A család genealogusa, Péterffy Gyula nyomban megvilágította a rokonságot. Elemér apja, Pokorny Emmanuel sásdi járásorvos volt, anyja, Gundy Sarolta, Gundy Miklós sásdi kanonok-plébános nővére. Gundy Sarolta anyja Grónay-leány volt, tehát Klára és Elemér vérében van néhány közös csepp, néhány Grónay-csepp, amely a Péterffy és Keresztes-vérrel keveredett.

Pokorny Elemért a Péterffy-penzióban szívesen látták és Klárika anyja, Ágnes a szívében már összeadta őket. Maga a penzió fejedelemsasszonya, Klema sem bánta. Neki az volt a véleménye, hogy a leányok életének egyetlen célja és programja a férjhezmenés; az egyetem ép olyan veszedelmes hely úrilány számára, akár az operaház; egyenesen szerencse tehát, ha abban az atmoszférában Klárika máris menyasszonynak érzi magát, mert ez a biztos és boldog érzés megóvjá őt az élet szennyos csábításaitól.

Elemér úgy kívánta, hogy Klárika diplomát szerezzen; Klárika szorgalmasan tanult, hogy örömet szerezzen a vőlegényének. Az esküvő napját a diploma megszerzésének napjára tűzték ki, de mind a ketten féltek, hogy öt hosszú esztendeig várni emberfeletti megpróbáltatás

lesz. Ez kölcsönösen idegessé és féltékennyé tette mindkettőjüket, de boldoggá is, mert a féltékenység a szerelem hajnalán nemcsak azt teszi boldoggá, aki érzi, de azt is, akire irányul.

Klárika most még boldog volt, ha megpillantotta Elemér szemében a dühös féltékenység lángját. Ilyenkor egész testében kéjes bizsergéssel szaladt át a bizonyosság, hogy Elemér épen oly szerelmes, mint ő. Ebben a pillanatban is ezt érezte és ezért kimondhatatlan hálával bújta a karja alá.

— Nem sokáig maradunk . . . Mária is fáradt, — mutatott a herceggel beszélgető Péterffyné felé.

— Mária kiszámíthatatlan — jegyezte meg az orvos és hozzátette: — de mindegy; már jól érzem magam. Táncol?

— Nem — suttogta Klári.

— Miért nem?

— Mert akkor mással is kellene. Maga se táncoljon.

Elemér boldogan bólintott. Klárinak is jó kedve lett.

— Pedig Murini grófné ugyancsak szemmel tartja magát. Tetszik magának a grófné?

— Kissé elhervadt.

— Hát Gáthyné? — kérdezte nevetve és egy kövér, pirosarcú, gránátos járású matrónára mutatott, aki vastag szivarból eregette a füstöt.

Elemér nevetett, Klári pedig kissé izgatottan, de merészen, maga is belesápadva, Máriára mutatott:

— De Mária gyönyörű, úgy-e?

Elemér komolyan felelt.

— Nagyon szép. De maga sokkal szebb.

És mind a ketten újra Máriát nézték. Mária most a házigazdával, Miklós báróval beszélgetett.

A báró arca állandóan vonaglott, mintha valami belső szenvedés, titkolt nyugtalanság, félelemérzet vagy kétségbeesés rángatná az elnyűtt idegeit.

Mária fázósan didergett. Ő is izgatott volt.

— Mária, maga kissé ideges — suttogott Miklós.

— Egy cseppet sem — felelte az asszony. — Csak idegennek érzem magam. Csupa férfi, alig egy-két asszony. Ez feltűnő.

Miklós arca megrándult és magyarázni kezdte.

— Mert ez tulajdonképpen politikai összefüggés.

— De én nem vagyok politikus és Klárika sem az.

— Maguk háziasszonyok.

— Úgy?

— Igen. Ennek is a forradalom az oka. Most csak ilyenformán lehet konspirálni a köztársaság ellen. Ha csak férfiak volnának, a kommunisták nyomban felrobbantanák az egész társaságot. De bálozni szabad.

Mária szánakozva nézte Miklós dúlt, sáppadt, szenvedő arcát. Tudta, hogy ez csak ürügy, csak alkalom, hogy Miklós őt ünnepelhesse és ünnepeltethesse. Odacsődítette köréje az Operaház habitüéit, az igazgatót, a karmestereket, néhány léha mágnást, kártyapartnereit és már teljes lelkéből meg is bánta, hogy ezt cselekedte. De igazolni akarja magát s ő annyira szánja ezt a szegény embert, hogy segítsé- gére siet.

— Igen, ebben igaza van. Jól tette. Mindenesetre üdvös, ha az ellenforradalmi érzésű emberek fenntartják egymás között a társadalmi érintkezést.

Tudták, hogy mind a ketten hazudnak. Miklós báró nem bírta tovább és a terem másik végére vonzolta magát.

Mária egyedül maradt Szaltikov herceggel.

A herceg üveges, nedves, tétova tekintettel bámult maga elé. Ez a gazdag orosz emigráns, aki német rokonsága révén idejekorán kimenekült a bolsevisták karmai közül, az összeomlás óta Budapesten várja az orosz ellenforradalmat. Az ő jelenléte is felbőszítette Mariát s valahányszor ráesett a tekintete, mindig megrázta a megbotránkozás. Nem volt pillanat, amikor újra és újra meg ne bánta volna, hogy eljött, de most élesen, szinte gyötrődve érezte, hogy nagyon rosszul tette, amikor Miklós báró hóbortjának engedelmeskedett. Egyenesen meg kellett volna akadályoznia, hogy Miklós maga köré csődítse az embereket s ha már ezt nem tudta, neki is úgy kellett volna cselekednie, mint édesanyjának, Gyula bácsinak és Sándornak, az igazi, gögős, rátarti és okos Péterffyeknek. Azok tiltakoztak és otthon maradtak; igaz, hogy azok azt is szégyenlik, hogy ő az Operában énekel és ki tudja, ebben is nem nekik van-e igazságuk? Édesanyja őt is kérlelte, hogy maradjon otthon: de Ágnes néninek más volt a véleménye. Ágnes néninek különben mindig más a nézete, mint az ő kemény, szigorú, következetes jellemű magyar matróna-anyjának. Ágnes mindig azt hangoztatja, hogy a lányok és fiatal asszonyok lelkére nem szabad bilincseket rakni: ez később megbosszulja magát, temérdek hamisság, önaltatás, hazugság, kín, neuraszténia és boldogtalanság forrásává lesz, Úristen, micsoda regénye lehetett Klárrika mamájának, a hervadásában is szép és érdekes mártirasszonynak, hogy ilyen szabadelvű elveket hirdet? De ő nem szabadelvűségből jött ide, csak, mert Miklósnak nem akart fájdalmat okozni, és mert... hogy is van?... kíváncsiság gyötörte... mert unatkozik, mert nem találja helyét, mert olyan borzasztó ideges és úgy kimerül a maga lelkével való viaskodásban. Azért, mert undorodik az életétől.

Ebben a pillanatban azt is világosan érezte, hogy az ő egész operai próbálkozása is hamis és hazug és erkölcstelen. Ő a közepesnél is gyengébb énekesnő. Az ő sikerei Miklós örült szerelméből, tékozlásából, operaházi habitúek piszkos aspirációiból s az ő gyáva, szennyes kacérkodásaiból nőttek ki. Miklós fizeti a klakkot, gazdag gavallérok előlegezik a sikert

abban a reményben, hogy elbuktathatják. És ő gyáva és hiú és nem tud véget vetni ennek a komédiának. Elnézi azt a pazarlást, amely ő érte dúl, Miklós szerelmi gyötrelmeit, anyja mártiromságát . . . miért van ez így? Mi az oka ennek a lelki tehetetlenségnek? Mi? Ó, az én elhibázott életem — mondta magának nagy keserűséggel. — Az a szörnyű tévedés, amellyel tizennyolcesztendőskoromban az életemet kezdtem. Kisleány voltam, akkor kerültem ki az intézetből, ahol az idősebb leányok nekünk mindig szerelemről és menyasszonyi fátyolról beszéltek és egy huszonkétéves jogász kíséretett a tánciskolába. Péterffy Kálmánnak hívták ezt a kis jogászt, aki szegről-végről atyafi is volt, szép fiú és jó táncos is volt és aki egyszer megcsókolt a sötét előszobában. Itt kezdődött minden . . .

Mária mellett ott állt az orosz herceg és nem merte megszólítani. A fehérarcú, feketeszemű asszony keresztbevetett lábait nézte merően és ha néha arcára emelte tekintetét, megdöbönt annak szomorú és révedező kifejezésétől. A többi vendég ivott, táncolt, beszélgetett, Miklós báró nem volt látható, ők ketten némán ültek a sarokban, a herceg Máriát bámulta, Mária pedig észre sem vette, hogy valaki nézi. Ő a maga gyötrő gondolatait folytatta tovább.

. . . Hát igen . . . tizennyolcéves voltam, amikor a háború kitört. Háború! Milyen régen volt. Bevonulás, mozgósítás, ijedtség, borzalom, ujjongás, részegség, szólt a zene, a férfiak szónokoltak, ittak, mi kisleányok régi lovagregények hőseiről ábrándoztunk, Kálmán tartalékos huszárhadnagy volt, bevonult, megsebesült, hazajött, hős volt, mártír volt és őket, a huszonkétéves fiút és a tizennyolcéves kisleányt összekették.

. . . Így lett ő asszony. Hát nem égbekiáltó bűn volt ez az ő fiatal-sága, szépsége, teste, lelke, egész jövőendő asszonyi élete ellen? Azóta mindössze két hétig volt együtt az urával . . . azóta a lelke állandóan súlyos, őrjítő problémák közt hánykolódik. Gyönyörű asszonyi teste, repdeső, piros, lángoló fantáziája, lobogó vérmérséklete és a büszke, kényes, szemérmes női irtózata a saját fantáziájától. Az urára ritkán gondolt. Azt már eltemette a szívében. De a maga leláncoltsága, a férjes állapot, amely megfosztotta még az ábrándozás szabadságától is, néha rémületbe ejtette, máskor felbőszítette. Rabszolgája volt egy embernek, aki szinte nem is volt valóságos és eleven lény; csak egy tilalomfa, amely kirekeszti az illúziók paradicsomkertjéből; egy memento, amely állandóan emlékezteti az élve eltemettetésre, amely a jövőjét fenyegeti. Ő asszony; az ura talán már nem is él; de a tisztesség azt parancsolja, hogy neki is kötelessége máglyára lépni, mint a régi indus özvegyeknek. Hát nem vérlázító igazságtalanság ez? Hát lehet így élni? Hát történhetik még valami csoda, amely neki az életet és a boldogságot, a szerelmet és a becsületet is visszaadhatja?

A büffé előtt egy idősebb, testes, kopasz, vastagbajszú úr — olyan, mintha régi várkapitány vagy nádorispán öltözött volna frakkba s lakk-

cipőbe — érdekes, magas, kimért modorú fiatalemberrel tárgyalt, aki olyan volt, mint egy simára borotvált diplomata. Ez az utóbbi is Péterffy volt, két esztendő a háborúban töltött, de mellhártyagyulladását kapott, rövid volt a lélegzete s ezért szabadságolták. Azóta a Haditermény Részvénytársaságnál dolgozott, mint titkár. Az öregebbik Gáthy Domonkos, Erdélyből menekült földesúr volt, a szabadelvű korszakban országgyűlési képviselő, aztán vármegyei főügyész, a háború alatt eladta a birtokát s feljött Pestre, ahol a pénzéért egy háborúban alapított banknak lett az alelnöke. A bank megbukott és Gáthy pénze nagyrészt odaveszett. De az erdélyi úr nem esett kétségbe: megízlelte a közgazdasági tevékenységet s nem tudta elképzelni, hogy az ember, ha előkelő neve, nemes, tekintélyes külseje és hódító modora van, tönkre tudjon menni. Most új alapításon töri a fejét. Kenyérgyárra gondol s egy pékmester már tett is neki pompás ajánlatot.

Erről tanácskozik most a fiatal Péterffy Ákossal, a Haditermény főtitkárával.

— Kockázatos dolog — jegyezte meg a fiatalabbik — nagy kérdés, hogy a forradalom mikor szabadítja fel a lisztforgalmat.

— Másról is lehet szó — folytatta Gáthy. — Tegnap találkoztam Rosenthallal.

— Ki az?

— Rosenthal úr, aki kórházi élelmező volt, de becsukták, mert két dekával kevesebb húst adott a betegeknek.

— Ahá, már tudom. Hát kiszabadult?

— Ez is a forradalom vívmánya.

— Szép.

Gáthy elmosolyodott.

— Hát, hogy igazságos legyek, Rosenthal úr nem is volt bűnös. A hadbiztosnak szép asszonyrokona volt s a szép asszonnak pénzre volt szüksége s Rosenthal már amúgy is megszédte magát. A hadbiztos a váltógazdaság híve volt . . . no, de nem arról van szó. Tegnap találkoztam Rosenthallal, akit még Erdélyből ismerek. Hogy tetszik lenni, méltóságos úr? — kérdezi Rosenthal. — Sehogy — mondom én. — Méltóságos úr, nem volna kedve bankot alapítani? — kérdezi ő. — Nincs pénzem — felelem én. — Én nálam akad egy kevés — jegyzi meg ő és mindjárt elhadarja, hogy nagyszerű üzlet volna Gáthy és Társa cím alatt érték- és terményforgalmi bankot alapítani. — Én nevettem és Rosenthalt a faképnél hagytam.

— Jól tette.

— De azóta sokat gondolok rá. Roppant ügyes ember.

— De nem Domokos bátyámnak való a börzeügynökség.

Gáthy felsattant.

— És ezt éppen te mondd, öcsém, te, a Haditermény hátramoszdítója? Fiam, a háború kigyógyított engem minden régi magyar úri betegségeből. Most új világ küszöbén állunk, Magyarország a maga lábára

állt, de magára is maradt és csak úgy marad fenn, ha gazdag, dolgos, ügyes, élelmes lesz. Eddig az volt a baj, hogy a magyar úr csak kártyázott, vadászott, politizált és hivataloskodott, a pénzszerzést, ipart, kereskedelmet idegenek, zsidók és svábok kezére hagyta ostoba keleti tunya gögijében... de ennek most már vége. Én Széchenyi és Deák szabadelvű iskolájából tanultam a hazafiasságot, a tele zsák megáll, közjogból és magyar vezényszókból nem lehet megélni. Nekem tetszik a Gáthy és Társa cég ideája.

A terem aranyozott, fehér ajtaján belépett egy magas, szöke, fáradt arcú, égő szemű ember. Megkésétt vendég, aki tétován nézett körül és a házigazdát kereste nyugtalan tekintetével. Barnabás volt, Klára nagybácsija. Néhány pillanatig ott állt a küszöbön, aztán észrevette, hogy egy asztalkánál üres karosszék áll, egyedül, árván, mintha csak őt várná. Beletelepedett. A pincértől feketekávét kért és egymás után felhörpintett három kis csészével. S aztán közönyösen, unottan, álmosan nézegette a társaságot. Alig vette észre, hogy valaki a vállára ütött.

— Honnan jössz, Barnabás bácsi?

István volt, Keresztess István, ulánus főhadnagy, Klárika bátyja, a ki az összeomlás után jött haza az olasz frontról. Itt letépték a sapkarózsáját, az arany vitézségi érmét és a vaskoronarendjét azonban már nem engedte. Erős, elszánt, fiatal frontharcos lett Ágnes dédelgetett, féltett, agyonprotekciónyújtott kis katonafiából s a támadót, egy nyegle matrözlegényt, aki a népköztársaság nevében akarta megfosztani tisztii jelvényeitől, bajonettjével oldalba szúrta. Ketten voltak csak s az összecsapás a Dunaparton történt, éjjel, a Hungária előtt. Azóta István mindenáron a tisztii zászlóaljkat keresi, hogy azzal megcsinálja az ellenforradalmat. Most is azért van itt, hogy beszéljen az ezredessel, akit tegnap elcsaptak a hadügyminiszterségből.

István szép, magas fiú volt, csontos, erős, barna arcú, csak a szája és a hosszú szempilláktól árnyalt szeme hasonlított Klárikához.

Barnabás kezét fogott vele.

— Mit tudsz Péterkéről?

— A székely brigádban van, ha ugyan főbe nem lötték már.

— Borzasztó. Az a kölyök keresi a halált.

— Mi valamennyien azt cselekedszük.

— No, azok ott vidáman táncolnak, — mutatott Barnabás a terem közepére, ahol Campanini Bella Baloghy gróffal járta a tangót.

— Haláltánc — jegyezte meg István, aki époly zord és fölényes hangon beszélt, mint minden huszonkétéves frontharcos a forradalom alatt.

Barnabás a vállát vonogatta.

— Nekem már mindegy. Igyunk.

István malagát kért, koccintottak és némán nézték egymást. Mindegyik tudta, hogy a másik mire gondol ebben a pillanatban. Barnabás halkán dúdolgatott. Mindig úgy szokta, ha nagyon ideges volt.

— Mi hír a kicsinyekről? — kérdezte István.

— Tegnap kaptam az első levelet Zürichből, Már megszokták az intézetet. Már elfelejtettek engem is, meg az unjukat is.

— Gyerekek.

— Boldogok. Csak a négyéves gyerekek boldogok. Mert azok felejteni tudnak. Ők a legvidámabbak az egész intézetben, azt írja a directrice.

Legyintett és magában halkán dúdolgatott. István valami témát keresett, de nem tudott másra gondolni, csak Barnabás feleségére. A szegény kis teremtes megismerkedett a francia misszió néhány tisztecskéjével és az egyik elcsavarta a fejét.

Barnabás erősen belenézett István szemébe.

— Te most ő rá gondolsz.

István elpirult.

— Tudom. Én is. Mindig. De senkinek semmi köze hozzá.

— Szegény kis Susanne.

— Nagyon kedves kis jószág volt. És én sokban hibás vagyok. Ő huszonnégyéves volt, én pedig negyvennyolc. Ez magában véve is égbekiáltó bűn. És ő francia volt. Tudod-e, hogy milyen nagy dolog ez?

— Mi? — kérdezte félénken István.

— Hogy egy honfitársával sodorta össze a sors. Egy igazi francia, ugyanaz a levegő, ugyanaz a vér, ugyanaz a város. Lyon.

— Lyoni volt?

— Igen. Megtaláltam a leveleit. És ha most végiggondolom a dolgot, látom, hogy alapjában véve becsületes lélek volt.

— Ki?

— Az asszony. Ha nem lett volna becsületes, túlélte volna a bűnt. De ő bűnhődni akart. Meghalt. Tudod, hogy történt a dolog?

István bólintott. A francia tisztet visszavezényelték Párisba s a tiszt megígérte neki, hogy magával viszi Susannet is, a két gyereket is. A tiszt azt mondta, hogy délután két órakor indul a vonat s Susanne a két gyerekkel már félkettőkor ott volt a keleti pályaudvaron. Barnabásnak levelet hagyott, hogy ő mégis csak francia és tévedett, amikor egy idegen emberrel eljött ide, ebbe a nyomorúságos, hideg, unalmas városba, bocsásson meg neki, a gyerekeit megtanítja, hogy minden este, lefekvés előtt, az apjukért imádkozzanak... és már félkettőkor ott volt a pályaudvaron. De a vonat már reggel tíz órakor elment. Susanne elment a misszióra, ott tudatták vele, hogy a vonattal elutazott a hadnagy is és nem hagyott hátra semmi üzenetet. Susanne visszavitte a gyerekeit és várt még egy napig, hogy hátha levél jön a szökevénytől. Valami csodát várt, valami magyarázatot, amelybe belenyugodhassék. De a csoda nem jött és a pirosszájú kis francia asszony másnap levette magát a negyedik emeletről az utca kövezetére.

Barnabás eltemettette, a gyerekeket kiküldötte Svájcba s felkereste Miklóst.

— Kérlek, irass be engem azokba a kaszinókba, ahol te játszani szoktál. Én is szerencsét próbálok.

Azóta Barnabás nem dolgozott, nem írt egy sort sem, úr nem ír, hangoztatta keserű iróniával, úr csak kártyázik és iszik és alszik, ha tud. Feleségét egy napig sem gyászolta, ki sem ejtette a nevét, úgy tett, mintha az egész tragédia egy idegen emberrel történt volna, akihez neki semmi köze sincs. Aminthogy igaza is volt: ő más emberré lett és a régi Grónay Barnabás csakugyan idegen ember volt még a maga számára is. A multhoz csak két ártatlan kis gyermek élete fűzte s éjjelnappal azon tételődött, hogy ennek a két emberkének az egzisztenciáját milyen módon tudná biztosítani, a nélkül, hogy törődnie kellene a sajátjával. Ezt magamagában így fogalmazta meg: addig akarok élni s valamit kieszelni, amíg az életemre nekik szükségük van; de ha valami úton-módon függetleníteni tudom életüket az enyémtől, akkor elpusztítom magam. Csak az a kérdés: mivel tudok nekik többet használni: az élettemmel-e vagy a halálommal? Igaz, hogy maga sem tudta, hogy lehet ezt gyakorlatilag megoldani, de szüksége volt egy ilyen formulára. Egyébként nappal néhány órát aludt és éjjel a szerencsét hajszolta. Elméletet csinált abból, hogy a tisztesség, a munka, a verejték, a szeretet, az erény haszontalan, improduktív, sőt ostoba rögeszme. rabszolgáknak és hülyéknek való. Az egész élet csupa kockázat, spekuláció, véletlen, jó vagy balsors, hazárdéria. Vagy-vagy. Játszani kell, merni, vaktában, elszántan, öntudatosan. A polgári erény, a szorgalmas munka is eljut mindig egy olyan pontra, ahol a sikert a szerencse dönti el. De ez hosszú és felesleges kerülő út, az ember jobban teszi, ha már hazárdériával kezdi, nyilegyenesen és skrupulusok nélkül és rábízta magát a véletlenre, bátran, halálmegvetéssel, mint a katona a kézitusában, vagy a gépfegyverek pergőtüzében. Sokszor érezte, hogy ez az életuntság is az önmegvetés filozófiája, de ragaszkodott hozzá, mert kényelmes és a maga nagy szenvedésére alkalmas narkótikum volt. Úgy élt, mintha a tragédia nem is érdekelné, pedig állandóan benne élt és egy pillanatra sem tudta elfeledni. Sokszor önkéntelenül beszélni kezdett róla, akkor is, ha egymagában volt s anélkül, hogy maga is hallotta volna a hangját. Hangosan gondolkodott s az ajkán át csordult ki a sok kín és gond, amit erővel lenyomott a lelke fenekére. Most sem vette észre, hogy beszél.

— Rettenetes az, hogy az emberi életet a halál végérvényesen befejezi. Az ember csak örökre tudja megölni magát: ez tulajdonképpen igazságtalanság és szörnyű kegyetlenség. Mert, hogy néha az ember szeretné magában elpusztítani azt az ént, amely terhére vagy szégyenére vagy fájdalmára van: az érthető dolog. Egy bűnös asszony ki akarja irtani azt a lázadó és becsstelen nőtényt, aki vétkezett: ez erkölcsös öntételezés. Jó. És öngyilkossá lesz. Helyes. Ez tulajdonképpen megnyugtató dolog az erkölcsi világrend szempontjából. Diadalmas-kodjék a bűnbánó lélek, pusztuljon a vétkes, gyenge, hitvány test.

És a lélek halálraitéli és kivégzi a testet. Értem. De nem értem, hogy miért ne lehetne a bűnbánó és vezeklő léleknek tovább is élni esetleg egy új testben, vagy a régiben, amely bizonyos idő múltán megtisztulva feltámad és új életet kezd. Szóval? Szóval úgy volna helyes, ha az ember néhány hónapra vagy egy-két esztendőre is megölhetné magát.

István megdermedve hallgatta a furcsa mondatokat. Barnabás alsó szájaszéle lebiggyedt és még csöndesebben, szinte csak suttogva folytatta.

— Ha visszajönne szegényke, tiszta szívből megbocsájtanék . . .

. . . A zene valami szilaj, érzéki, egzotikus allegróba csapott. A zongora mély hangjai vitték a dallamot, a hegedűk úgy csiripeltek, mint apró énekes madarak, a cello sóhajtott, suttogott, bűgött, Campanini kisasszony ott imbolygott a terem közepén és féligmeztelen testét vérforraló szemérmertlenséggel mutogatta. A vendégek sok pezsgőt ittak, a levegőben nehéz virág- és parfümillat úszott, néhány hölgynek túlságosan rövid volt a szoknyája, a vállak, karok, mellék gyöngyházfényes fehérben ragyogtak, halk suttogás, koccintás, selymek suhogása, édes zene, hőség . . . István nem hallott semmit, csak Barnabás szája szélét leste.

— Ha csak egyszer egy órára visszajönne . . . de vissza is jön, lehetetlen az, hogy örökre meghaljon valaki, aki csak a testét akarja megbüntetni kicsit . . .

Valaki István vállára ütött.

— Gyere csak egy percre.

Lajos bácsi volt, a negyvennyolcas, Kossuth-párti, svarzgelbülő, haragos és lelkendező magyar.

— No, hogy állunk a szervezkedéssel? — kérdezte titokzatos arccal.

István fáradtan legyintett.

Lajos sértődötten és leckéztető hangon szólt rá.

— Micsoda gesztus ez? Ez a fiatalság? Szégyeld magadat! Olyan vagy, mint az öreg Gyula: lusta, sopánkodó, kétségbeesett, vén pecsovics. Vagy talán neked is az fáj, hogy végre-valahára megszabadultunk Ausztriától és a kamarillától? Mi? Hogy most egy kis rendetlenség van? Mi? Hát azt hitted, hogy háború után majd egy-kettőre paradicsomi állapotok lesznek? Őcsém, a forradalom mindenütt bajjal jár. De ez csak átmenet. A fő az, hogy visszakaptuk függetlenségünket, amelyet a mohácsi csatában veszítettünk el. Mi? Te nem örülsz ennek?

— De az ország kétharmada . . .

— Gyerekes beszéd. Jövő ilyenkor Erdélyben vagyunk. A csehek maguktól kitakarodnak, a többi kiverem egy század frontharcossal.

— De itt tolvajok és hülyék uralkodnak.

— Átmenet, átmenet. Persze, hogy minden felfordulásban először a csirkefogók jutnak a felszínre.

— A szombathelyi püspököt letartóztatták.

— Majd diadalmenetben hozzuk vissza.

— A kommunisták nyíltan agitálnak.

— Börtönbe velük!

— De ehelyett földosztást csinálnak. A hadsereg is kommunista.

A Visegrádi-utcában orosz pénzzel fizetik az agitátorokat.

— Átmenet, átmenet. A fő az, hogy szabadok vagyunk.

— De a polgárok maguk őrzik éjjel a házukat. A népköztársaság hadserege csirkefogó banda. A börtönökből kiszabadítják a gonosztevőket. A vidéki kastélyokat felgyújtják és kirabolják. Hát ez a szabadság?

Lajos kicsinylőleg vonogatta a vállát.

— És a francia forradalom? Hát ott mi történt? Mi? Az volt aztán a tánc.

— Undorító — fakadt ki István s e pillanatban úgy érezte, hogy szegény, lelkendező, rövidlátó, naivul kuruckodó bátyját is meg tudná gyűlölni.

Most egy kis mozgolódás támadt. Mária vállára vetette hermelinprémes fehérselyem köpenyét és megindult a kijárat felé. Mellette Klárika lépegetett rózsásan, piros ajkát nyalogatva, csillogó szemével jobbra-balra köszöngetve a sorfalat álló uraknak.

Erre a jelre a többi hölgy is felemelkedett. Murini grófné még egyszer elmondta a vezérkari ezredesnek, hogy az akarat csodákat művel és ő halottaiból is fel tudná támasztani azt, akit igazán szeret. Gáthy Domokosné eloltotta szivarját és mély hangján kedves, drága, aranyos Miklóskámnak nevezve a házigazdát, kedélyesen megölelte őt.

Mária kezét nyújtotta a hercegnek, aki most hirtelen beszédessé lett és búcsúzkodás közben elmondta, hogy felesége, Hohenfels bárónő a német Spartacus-lázadások elől Svájcba menekült, de ő már féléve nem látta s most ezért nagyon furdalja a lelkiismerete. Mária csodálkozva nézett a herceg arcába, amely csakugyan nagyon szomorú és gyámoltalan volt, de nem tudta kitalálni, hogy miért épen ez jutott neki eszébe most e pillanatban. Miklós és Pokorny autóba ültették Máriát és Klárikát és maguk is a kocsiba ültek. István és Ákos a kocsi-feljáróig kísérték őket.

— Gyönyörű volt ez az est — szólt Klára önfeledten.

A másik három ember szomorúan hajtotta le fejét és nem reagált a kislány ujjongó kitörésére.

Az autó elindult, a két fiatalember visszament a mulatozók közé.

Benn a sárgateremben ezalatt kicsapott a duhaj kedv, az alkoholmámor és a fesztelenség lángja. Campanini kisasszony bemutatta az igazi kánkánt és a férfiak tapsolva verték a taktust az egzotikus érzéki zenéhez.

Ebben a pillanatban Péterffy Ákoshoz odalépett egy pincér és a fülébe súgta:

— Nagyságos urat kéreti ez az úr.

És névjegyet nyujtott át Péterffynek.

Ákos izgatottan sietett ki a nehézpárás, rózsaszínfényes, dohányfüstös, pezsgő- és virágszagú teremből, ahol egyre mámorosabb és csapongóbb volt a hangulat. A pezsgő patakokban folyt és a ballerina ledobta magáról estélyi ruháját, arancypőjét és selyemharisnyáját és habkönnyű fehér selyemingben klasszikus táncokat mutatott be Isadora Duncan stílusában. Pár perc múlva a házigazda is visszatért és ügyet sem vetev a készülő orgiára, egy sarokban leroskadt a pálmák alá és mereven maga elé bámulva mozdulatlanul ült, mint egy márványarcú bálvány. A herceg kártyapartnereket keresett és Barnabás volt az első, aki ajánlkozott. A pincérek zöld posztóval bevont asztalt cipeltek a büffé mögé, egy rejtett ajtón át, valami kis pirostapétás, sárgalámpás különszobába. Gáthy Domokos ivott és kurjongatott és Barnabást kapacitálta, hogy tartson vele. Néhány katona halásápadt arccal járt-kelt föl és alá, mintha lábuk alatt égne a padló... Csak kétféle ember volt már a teremben: a fele részeg volt és eszeveszetten tombolt a meztelenlábú táncosnő körül, a másik, a társaság józanabbik fele, úgy ténfergett a duhajkodók között, mint a siralomházban az utolsó szörnyű éjtszakán.

— Ez a félelem és életúntság orgiája — jegyezte meg egy hosszú, vékony, idősebb úr, akinek oly rossz frakkja volt, hogy nem lehetett más, mint civilbe öltözött altábornagy.

És ahogy ezt kimondta, belépett a szobába Péterffy Ákos, akit előbb egy névjeggyel a folyosóra hívtak. Miklóst kereste. Alig tudott ráakadni a pálmák alatt, az összetolt karszékek barrikádja mögött.

— Miklós bátyám, az Istenért, küldd el barátainkat. Igen, most, még ebben a percben.

— Mi történt? — riadt fel a báró.

— Kitört a kommunizmus. A kormány átadta a hatalmat a gyűjtőfogház csöcselékének. Holnap kikiáltják a tanácsköztársaságot. Miklós felugrott.

— Elment az eszed? Megőrültél? Ember, részeg vagy, leitted magad?... vagy... Ákos... szovjet... vége, vége a világnak? Ez is lehetséges?

Ákos lihegve mesélte el, hogy ezt a legbiztosabb forrásból tudja és ő azt hiszi, hogy mindenki jól teszi, aki ebből a szerencsétlen országból elmenekül.

Miklós egy pillanatig maga elé nézett s utána époly hirtelen, mint ahogy indulatba jött, le is csillapodott. A vállát vonogatta.

— Különben jobb is így. Ez még talán segít. Vagy beledöglünk, vagy...

— Nincs vagy — szólt közbe keserűen Ákos.

— Hát akkor megdöglünk. Épen eljött az ideje — jegyezte meg jéghideg közönnyel az egész testében remegő, halottfehér ember. —

Ez is megoldás . . . talán nem is a legrosszabb — tette hozzá és fanyarul mosolygott.

— De itt nem maradhat tovább a társaság — ismételte Ákos. Miklós unottan biggyesztette le vértelen, petyhüdt alsó ajkát.

— Mit gondolsz, felrobbantanak bennünket?

— Minden lehetséges.

— Nos, nem volna kár értünk — felelte most már egészen vidáman Miklós, de Ákos úgy látta, hogy ez a vidámság közel állt az eszeveszett kétségbeeséshez.

★

Negyedóra mulva a sárgaterem üres volt, csak Campanini kisaszony egyik cipője maradt ott a büffé márványlapján.

(Folytatása következik.)

Surányi Miklós.

ÉNEK A HALKULÓ MADÁRRÓL.

*Ritkábban jössz, nemes madár,
madara szépséges tiloknak,
szívárványos hangulatoknak,
ritkábban szállsz az ablakomra.*

*Régen gyakrabban látogattál,
ablakomon többel maradtál.
Sokszor jöttél tavasz-követnek,
suhogó szárnyú üzenetnek,
s én áldottam varázslatát
fiatalos jövedelednek.*

*Udvaromon, kényes madár,
fekete gondok hessegetnek.*

*Vénülsz te is, mese-madár,
ragyogó szineid fakulnak,
szívárvány-tollaid kihullnak,
beteg szárnyad csapása lomha —
Nincs messze már : kopolt madár,
meghalva hullsz az ablakomra.*

Áprily Lajos.

Jászai Mari emlékiratai. (Sajtó alá rendezte *Lehel István*. Kiadta az Egyetemi nyomda.)

A magyar színészetnek eddig két kiváló emlékirata volt: az egyik Déryné a másik Molnár György tollából. Amaz a vándorkorát élő magyar színjátszásnak kedves és megható emléke, emez pedig a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek színészi és színházalapító törekvéseibe nyújt nagyon becses betekintést.

A legutóbbi hetekben új színészi emlékirat, a legnagyobb magyar tragikának, Jászai Marinak naplója hagyta el a sajtót. Minő más ez, mint az előbbi kettő! Amazok elsősorban színésztörténeti forrásmunkák, ebből azonban — első pillantásra milyen furcsa ezt megállapítani! — elég kevés okulást fog meríteni a magyar színészet historikusa. Mert, amit Jászai a maga színészi pályafutásáról, amit korának játék-stílusáról ír, annak legnagyobb részét eddig is tudtuk, amit pedig pályatársairól mond, azokban — egy-két tárgyilagos megjegyzést leszámítva — több az elfogult harag, hogyszem megbízhatónak lehetne tekinteni.

E munkának jelentősége egészen máshol van. Nem színésztörténeti, hanem lélektani dokumentum. Egy tépelődő, gondolkozó lélek merész és mélységes vallomása, egy rendkívüli asszonynak gyónása, egy, a szegénységből, sőt a szennyből nagy emberi magasságokig felvergődő embernek meg-rázó életrajza!

Ez az önmagát tragikus világossággal ismerő tragika milyen megkapóan tudja leírni lelkének legfőbb keserűségét! Vallomásain mint valami wagneri vezermotívum vonul végig önismeretének legkínosabb felfedezése — egy zokogó kérdés: miért nem tud az ember saját lelkének magaslatára fel-emelkedni? Miért, hogy a fegyelmet szétdobó temperamentum, a született gyarlóság megakadályozza az embert abban, hogy a látván-látott és a vágyai-ban annyira lehetséges tökéletességet el tudja érni? «Nincs erőm oda fel-emelkedni, ahol szeretném látni maga-

mat.» Ez a megrendítő jajszó számtalanszor csap ki az olvasó felé a könyvből.

Keserűen állapítja meg, hogy egyik nagy hibája a hi telen és szüntelen harag. Ezzel teszi tönkre legszebb perceit és az igazságnak sem használ vele semmit. S e hibájára embertársai nem figyelmeztetik, csak magára hagyják miatta.

A magányosság, az egyedülvalóság érzése hogy kínozza ezt az érzékeny lelket! Érzy, tudja, hogy ennek jórészt maga az oka. Nincs számára ember, akit ne tudna nélkülözni. «Mindenkinek kész vagyok mondani, hogy szeretem, de valójában szeretni senkit sem tudok. Ragaszkodni valakihez, úgyhogy fájjon nélkülözni, ilyen egy sincs... Nem ismertem megsiratnivaló embert.» Az olvasónak e sorokra valósággal a hideg fut át a gerincén s eszébe jut a hazájától búcsúzó Childe Haroldnak éneke, amelyen keresztül Byron zokogja el fájdalomát, hogy senkiért sem tud sírni.

Ez a magát mélyen vizsgáló asszonyi lélek azt is tudja, hogy a szereteten kívül a humor is hiányzik belőle. Tehetség, lelkesedés, elmélyedés, meg a magasbatörés vágya mind-mind megvannak benne, de a humort, a megbocsátó és megérző mosolygást nem adták neki útravalóul az égiek.

Néha megdöbbenő világossággal lobbant fel benne hiúságának tudata is, amely bizonyosan már elege mélyen gyökerezett lelkében, de megerősödését pályája is elősegítette. «Tetszeni, dicsértetni, ez volt tettem rúgója már gyermekkoromban. Sőt még most is rajtakapom magam, hogy valamit csak az emberek dicséretéért teszek. Ezért aztán lenézem magam s átesem a másik túlzásba: kihívom a gáncukat.» A hiúságnak azonban még magasabb fokát is felfedezte magában. «Egy szemöldökrándulást is észreveszek, ami rám vonatkozik.» E mindent magára vonatkozó, e még kifelé is egocentrikusan figyelő sajátságának bizony már csak egyetlen lépés kellene, hogy valami torquato tassoí üldözési mániává fajuljon.

Ennek az önmagát örökös kételyek-
kel tépő, ennek a maga lelke rácsán
elvérző fogolynak nem hiába volt egyik
ideálja Széchenyi István, aki «eszéből
vont ciliciumot szive köré» s ennek a
forró, haragos s az igazságot dacosan
az emberek szeme közé vágó, lelkes
temperamentumnak milyen jellemzően
volt a másik ideálja Petőfi!

Jászai Mari könyvét e gyónásszerű
vallomások teszik olyan mélyen emberi
érdekességűvé. Aki ilyen őszinteséggel
vallja meg gyarlóságait s aki ilyen
hevesen szenved, miattuk, annak nem-
csak gyarlósága, de bűnbánata is nagy.
Meg kell bocsátanunk neki a kortársai
íránt való gyakran súlyos igazságtalan-
ságait, mert igazságos volt önmaga
íránt.

Nem lehet azonban említés nélkül
hagyni, hogy egy-két jelent el-
mondása s egy-két kirohanás elmarad-
hatott volna a kiadásból. Nyolc-tíz év
mulva talán már könnyebben viselnők
el ezeket is, de közvetlenül a nagy mű-
vésznő halála után, bizony kellemetlen
hatnak.

A nagy önismeret s a saját tökéletes-
sége fölött való fájdalom mellett leg-
szébb részei a könyvnek azok a helyek,
ahol fajtájának, a magyarságnak forró
szeretete szólal meg. A világháború
borzalmai, az októberi forradalom s
az utána következő hónapok tragé-
diája elől háttérbe vonulni látszik
egyéni tépelődése. Sorra járja a kór-
házakat, hogy a sebesült katonák-
nak szavaljon, utolsó filléreit szeretet-
adományokra költi, az összeomlások
pedig a kétségbeesés szélén hanyókdik.
1919 december 12-iki kelettel ezeket
írja: «Ma vesztettük el Erdélyt! Mi-
után előbb bevetettük arannyal és vé-
rünkkel. És a magyar ficánkol tovább
a bűneiben. Nincs egy fekete lobogó
a házakon, nincs gyászfátyol a kala-
pokon, nincs egy tisztességes érzés a
szívekben, egy becsületes fogadalom
az agyokban.» 1919 április 9-iki fel-
jegyzése így hangzik: «Tehát azon mu-
lik, hogy nincs *allatom*. Egy nem-
mel elmehetnél volna most tisztesség-
gel. Nem éltél volna hiába és nem hal-
nál meg hiába. De használnál-e az el-
aludt magyarnak vele? Felébredne-e
a te pisztolyod durranására? Mindez
az okoskodásod gyávaság, Jászai Mari.
És én megvetlek».

Nem utolsó kvalitása még e kiváló
asszonynak, hogy amikor a harag szen-
vedélye nem ragadja el, kitűnően tud
embert jellemezni. Nemcsak színpa-

don, a papíron is elsőrangú ember-
ábrázoló. Az öregedő Görgeyről, vagy
a Paczka festőpárról megragadó por-
trékat fest és színésztársai közül ki-
tűnően jellemzi Szigeti Józsefet.

De lélekkutató ereje s emberábrázoló
képesége mögött stílusának kiváló-
sága sem marad hátra. Írásmódját nem
érteltelen nagy naplóíró elődje, Déryné
stílusával összevetni. Emennek laza-
ságában is kedves, fakadó könnyed-
ségű, kissé elnagyolt modora mellett
Jászai erőteljes és fegyelmezett. Mon-
datainak formája, kifejezéseinek hangja
artistikusan simul a közölt gondolat-
nak vagy érzésnek hangulatához. Báj
és könnyedség vagy líraiság távol áll
tőle, de jellemzetesség, a mondatok
szoros kötése és valami puritán erő-
teljesen hatalmában vannak. Idézet-
ekre nincs terűnk, de utolsó szavai
hadd álljanak itt.

1925 augusztusában, halála előtt egy
esztendővel, egy kis faluból, ezeket
írja: «Forgácszedéssel kezdtem a győri
ácstelepen, csibeetetéssel végzem Rába-
tamásin. Ami közbe esik: rövid fel-
repülés volt a fénybe, ahonnan nem-
sokára vissza kell szállnom az örök
homályba!»

Ez a fénybeperepülés azonban csak
neki magának tűnhetett fel rövidnek.
Bennünket, akik játszani láttuk, ez
a fény sírunkig kísér, a magyar színé-
szet történetében pedig kiolthatatlan
lobogással világít. *Galamb Sándor.*

Gyallay Domokos: Vaskenyéren. Az
érdemes erdélyi írónak regénye, me-
lyet tavaly a Napkeletben olvastunk,
most önállóan is megjelent a Pásztor-
tűz Könyvtár értékes regény- és no-
vellasorozatának kilencedik kötete-
ként. Gyallay Domokost nem kell olva-
soinknak bemutatnunk, sem regényé-
nek tartalmát ismertetnünk. Emlék-
szünk rá, hogy írónk a torockói bányá-
szok poréneke változatos történetét
szövi össze a székely kuruc liga moz-
galmaival, kiváló komponáló készség-
gel, úgyhogy regényének meséje mind-
végig érdekes s a vége felé erős drámai
emelkedésénél fogva szinte érdekfeszítő.
Sok alakot mozgat benne, melyek közül
kiemelkednek a gerinces, derék magyar
Thoroczky István, Aranyosszék fő-
kapitánya, a császári kegyet hajhászó,
rosszlelkű, kapzsi, intrikus Thoroczky
Mihály, Rabutin, a francia gavallérba
ojtott osztrák katonai deszpota, Van
Norden hadnagy, a derék hollandus,
aki titkon a fölkelők ügyét támogatja

s ezért életével fizet, Koncz Miklós, a fiatal bánya- és kohótulajdonos. Tán jobb volna, ha kevesebbet szerepeltetne (hiszen sok alakja közül csak néhányat említettünk) s jellemüket lélekrajzilag jobban elmélyítené. Szeretnők, ha Koncz Miklós, aki tulajdonképpen a regény hőse, energikusabb és aktívabb volna. Igaz, hogy sokat cselekszik, becsülettel helyt áll, de inkább az események mozgatója, s nem ő azokat. Tóbis Juditról, kit nagyon szeret, könnyenmondle; Csegezy Anikó iránti szerelmét sem látjuk határozottan. Az előbbinek nemes s az utóbbinak bájos alakjával különben szeretnénk többször találkozni a mese folyamán. Az ország dolga bizony háttérbe szorítja a gyöngédebb érzelmeket. Koncznak igen könnyű megmenekülése a végén, mikor barátja meghal a szabadság ügyéért, némi homályt is vet alakjára.

Legerősebb oldala a regénynek a korrajz. Erdély történetének ezt a zavaros korszakát nagy tanulmányon alapuló művészi munkával eleveníti meg előttünk különböző rendű és rangú alakjaival (köztük a sok történeti személy), politikai és magánéletének jellemző mozzanataival. Milyen pompás részlet például Rabutin fényes fogadtatása Torockó-Szentgyörgyön vagy a megye hivatalos vizsgálata Judit ügyében! Korrajz, kormegelevenítés dolgában egyike legsikerültebb történeti regényeinknek az újabb időben. Színiszta és ódon zamátú magyar nyelvét is örömmel olvassuk. Sz. F.

Ifjúsági és gyermekirodalom. Ma, mikor megrongált idegzetű társadalmi életünk ezer helytelen kerülő úton keresi boldogulását s lázas, sokszor céltalan harcában a fejlődő gyermeklelket sem kíméli, érezzük, hogy ifjúsági irodalmunk fejlesztésének és irányításának kérdése fontosabb ma, mint valaha. A szomjas és fogékony gyermekelme számára a jó könyv sohasem jelent csupán szórakozást; láthatatlan tanítómester lakik abban, aki csendesen, de annál biztosabban irányítja kis olvasója lelkivilágát, tágítja látókörét, gazdagítja érzésvilágát. Mint hogy a könyv a legközvetlenebb nevelője a gyermeknek, a jó írónak mindig arra kell törekednie, hogy élvezetes történetben valami maradandót, valami felejthetetlen nyújtson: legyen az egy következetesen megrajzolt nagyon rokonszenves személy, mint De

Amicis halhatatlan ifjúsági regényében Derossi vagy Garrone alakja; vagy egy megindítóan szép cselekedet, mint ugyanezen regény kis másolójának könnyekig megható nemes tette; legyen az a művet átható tiszta költészet vagy morál, de legyen valami, ami a lélek tartalmát növeli s a gyermek érzésvilágát helyesen befolyásolja. A fejlettebb gyermek ösztönös tudásvágya már korán különbséget tud tenni az értékes és tucat gyermekregény között, mely utóbbiak sablonos romantikája csak lagymataggá és érzékvívé teszi a könyveket valósággal habzsoló ifjúságot.

A számos mulatságos, de színtelen bakfistörténet s a sok érdekfeszítő kalandos útirajz után valósággal üdítőleg hatnak ránk az alább említendő legújabbban megjelent ifjúsági könyvek, melyeket Márton Lajos sikerült rajzai díszítenek és melyek mind tartalom, mind külső kiállítás tekintetében jóval kimagaslanak gyermekirodalmunk átlagművei közül. Különösen kiemelendő a könyvek határozott, tiszta erkölcsi légköre s a lélek nemesítésére irányuló tendenciája, mely azonban soha sincs a történet érdekességének rovására hangsúlyozva.

Blaskó Mária Pityu c. elbeszélésének hőse egy apátlan-anyátlan, rongyos kis fiú, ki az utcai élet durva játékaival s a pincelakások érzéketlen emberroncsai között sem vesztette el lelkének veleszületett nemesebb érzéseit. Pajkos gyermek, örökösen csinyeken jár az esze s mint ilyen, Victor Hugó szeretettel megrajzolt párizsi kis gaminjeire emlékeztet. Talán ezek szomorú, reménytelen jövője várt volna reá is, ha egy jólelkű apáca szép történetiből meg nem ismerkedik a kis Jézuskával. Az árva kis Pityu még árvaabb szívébe beköltözik ekkor a Jézuska képe; többé már nem érzi magát egyedül, minden téves lépése előtt a Jézuska intó szavát hallja, de hallja biztató, szerető szavát is, valahányszor jót cselekedett. A sok kísértésen és megpróbáltatáson végül is győzedelmeskedve, jólelkű papok oltalma alá kerül, akik nemesgondolkozású, széplelkű férfivá nevelik. A könyv legnagyobb értéke a nemes, morális légkör, mely írója mély, vallásos kedélyét mutatja s az az őszinte, meleg szeretet, melyet írójuk a gyermekek iránt érez.

Hasonló motívumokat találunk Lindtner-né-Fittler Vilma: Jézuska pajtásai c. legendás könyvében, mely

kisebb gyermekek számára készült; a vonzó és kellemes stílusban megírt nyolc rövid legenda középpontjában itt is a kis Jézus áll, aki szelíd szavaival és jótetteivel mindig lefegyverezi kis pajtásait. A gyermek Jézus, akivel irodalmunkban először talán a Szent Katalin-legendában találkozunk, mindig kedves vonatkozásban ihlette meg íróinkat. Elég, ha Mikszáth felejthetetlen novellájára: «A játszópajtás»-ra gondolunk.

Zsoldos László Árnyékhercege már nagyobb gyermekeknek készült. Kapzsi Jánosról, az eszes, de tanulatlan ifjúról szól, aki rettenetes pénzvágyában egyszer azt találta mondani: «Inkább ne süssön rám a nap, csak gazdag legyek». A kívánság teljesült; így lett János árnyékember, akire Isten napja nem sütött más s a nagy tányéralakú árnyék úgy kísérte őt mindenhová, mintha látható lelki ismerete lett volna. Csúnya kapzsiságáért rettenetesen szenvedett. Sok izgalmas kaland után mint ősz, megtört ember tért vissza övéihez. De minden szenvedéséért kárpótolva érezte magát a megtért vezeklő, mert hosszú évek múltán újra feje fölött érezte az élető, drága napsugarat. A könyvet komoly tendenciáján kívül eredeti, gondolkodásra készítő ötletei teszik élvezetessé; ezekhez járul még írójának szép, magyaros nyelve s így valószínű, hogy a könyv mindenkor kedvelt olvasmánya lesz a szépért, nemesért lelkesülő ifjúságnak.

A negyedik könyv fordítás: Schmid Kristófnak, a mult század elején élt vallásos kedélyű német írónak, apró elbeszéléseiből közül tizenkettőt, Auer István fordításában. Szívesen látjuk ennek a szinte teljesen elfelejtett nemes költőnek a föllevenítését. Az ismert, Sujánszky Antal szerkesztésében megjelent sorozatos magyar kiadás megmaradt kizárólagos porlepetten hányódnak az antikváriumok könyvespolcain, senki sem keresi azokat. Reméljük, hogy a csinos kiállítású, képekkel illusztrált jó magyar fordításnak nagyobb és hálásabb közönsége lesz.

Hailsch Ilona.

II. Katalin cárnő emlékiratai. (Fordította: Antal Dezső) Franklin-társulat. Emlékiratot többnyire azért írnak a nagyok, hogy hibáikat mentegessék és az emberek szívesen olvassák, mert épen ezekre a hibákra, gyengeségekre kíváncsiak és tudják, hogy a palástolás

többet árul el a nyílt kimondásnál. Mindenkori örömmel kerül közelébe megközelíthetetlennek látszó egyéneknek, lesi meg intimitásaikat és nagyon meg van elégedve magával, hogy sikerült felfedezni bennük «az embert». Inyenek és filiszterek közös mulatsága megkeresni a hideg külső mögött az élet meleg forrását, a lélek igazi arcát, rábukkanni a rejtegetett ösztönökre, titoklathatóságokra. Nincs ennél hálásabb lélekelemező feladat; meghatódás, gonoszkodás, fölény, minden jóérzést megad ez a foglalkozás az embernek. Mindnyájan szívesen vagyunk elnézőek a nagyok gyarlóságaival szemben, csak épen gyönyörködni akarunk azokban.

II. Katalin cárnő élete és alakja gazdag anyagot nyújthat az ilyenfajta megfigyelésekre. Emlékiratainak magyarra fordított része csak a trónralépéséig terjedő időről szól, de finom célzásokból, másokat és önkéntelenül önmagát jellemző vonásokból jól előrajzolódik a későbbi cárnő természetete. A hatalmas uralkodónőt vagy a szerelmes asszonyt már a trónörökösön megkeresni, lehet az olvasó egyik önző élvezete. De van még egy gonoszabb is; a személyeken át az udvart, az egyének mögött a formákat nézni, amelyeknek hódolnak, amiket szabályként fogadnak el és e formák eltorzulására ügyelni. A szép nyugati találmány, az udvari élet hogyan alakul át az orosz világban?

A francia királyok termeibe bárki beléphetett, Erzsébet cárnőhöz majdnem lehetetlen a bejutás. A trónörökös és a felesége hónapokon át hiába próbálnak a színe elé kerülni. Természetesen nem az ő, hanem a kegyencek szigorú akarata érvényesül itt. A cárnő ugyan hatalmas, de kegyencei mindenhatóak. Folytonos küzdelmekben egymás ellen, őrzőgő intrikákban védik hatalmukat és csodálatos egységben őrzik a cárnő tekintélyt. Minden elejtett szóról tudomást szereznek, minden kis kisiklással felháborodnak, mindenütt felségsejtést gyanítanak. Katalinnak fia születik; nyomban elveszik tőle és hónapokig nem látja. «Csak titokban mertem íranta érdeklődni — írja — mert ha megtudták volna, hogy kérdészködöm, úgy fogták volna fel a dolgot, hogy kételkedem a császárnő gondoskodásában». Számaltanszor mentegőzni kell egyes cselekedeteiért, nehogy kivetni valót találjanak benne a kegyencek.

A cárnő akarata főleg szeszélyekben nyilvánul; kastélyaiban állandó rendezkedés folyik, mert kétszer nem alszik ugyanazon helyen, mint ahogy kétszer nem vesz fel egy ruhát. És kegyetlenkedéseiben, váratlan elfogató-parancsaiban, amik mindenkit sújthatnak. A kegyetlenség különben általános; a főnemek a legnagyobb durvasággal, korbáccsal, kínzással fenyegetik cselédeiket. Az álhatalom kísérője az álpompa. Bálok, mulatságok napirenden vannak, de a lakosztályok kényelmetlenek, rosszak és teljesen elhanyagoltak. Katalin nem szűnik meg rájuk panaszkodni. Az előkelők gyönyörű fogatokon járnak, ám a szerző szám piszkos, az inasok rendetlenek, az udvarok, ahonnan kihajtatnak, telve szeméttel. A cárnő maga fukar, szegényes ajándékokat osztogat, haragszik Katalinra a pazarlásáért. Igazi királyi pompa pedig pazarlás nélkül elképzelhetetlen. XIV. Lajos nem takarékoskodott. Egyben talán mégis megegyezik a francia és orosz udvar: itt is, ott is sokat panaszkodnak az unalomról. Az udvartartás nem állhat érdekes és okos emberekből — helyes uralkodói elv.

Katalin, bár minden hibát észrevesz, sosem felejt el, hogy néki, az idegennek végeredményben bele kell majd illeszkednie a környezetébe. Oroszország az idegenek tulajdonságainak próbaköve», mondja és érzi, hogy számot kell adnia az oroszoknak önmagáról. A kívülről jöttek mindig alkalmazkodnia kell és hogy ez így van rendjén, mutatja Katalin, a cárnő uralma.

Halász Gábor.

A pataki diákvilág anekdotakínese.
(I.) Ime egy könyv, melyről előre megjósolható, hogy nagy sikere lesz. Biztosítják ezt keletkezése körülményei és tartalma. Anyagát a sárospataki nagymúltú országos hírű főiskola tanítványai hordták össze kedvderítőül önmaguknak és másoknak s részben talán okulásul a mai csüggedtebb lelkű, az életharctól idegenkedő fiatalságnak. Hatásának másik tényezője, hogy alakjai s esetei oly körből valók, melyhez az olvasók legtöbbször erős érzelmi szálak fűzik. Hogyne! Mindenkinél vannak diákkori élményei, s ezeket, ha olykor borusak is, utólag derűsekké varázsolja az emlékezés visszénye. Innen az a változatos színezetű, de mindig egészséges humor, mely az anekdoták soraiból kiárad. Jellemző a

gyűjteményre az a szeretet és hála, mellyel még az úgynevezett kényesebb esetek leírói is egykori tanáraikról s általában iskolájukról írnak. Pedig a régi világban a fegyelmi esetek elintézésében a pálcának is szerepe jutott. Gárdonyi Géza, mint az intézet növendéke is kikapott egyszer valamiért tanárától, de levele szerint azért mindig hálával, szeretettel emlékezik reá». A könyv különben többet nyújt, mint amennyit címe ígér. A szorosan vett adomaféle történeteken kívül — főképp a tudós Harsányi István buzgóságából — számos kor- és művelődéstörténeti érdekes adat van benne a főiskola jelesebb diákjairól, kiknek hosszú sorából is kiemelkednek az ily nevek: II. Rákóczi György, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc, Kossuth Lajos, Tompa Mihály, Tóth Ede, Izsó Miklós, Zempléni Árpád, Komáromi János. Harsányi István olykor egész cikké duzzadó tartalmassá közléseim kívül külön is említést érdemel Radácsi György visszaemlékezésszerű, becses dolgozata (*Régi pataki diákélet*), mely pompás megjelenítő erővel idézi föl a főiskolai élet ötvenévi előtti állapotát. Hasonló érdeklődésre tarthat igényt a kötet utolsó fejezete, Zempléni Árpádnak «A mendikás» c. cikke. A minden részében élvezettel olvasható gyűjteményt Komáromi János közreműködésével Panka Károly állította egybe s a Sárospataki Diákok Országos Szövetsége adta ki.

V. M.

Csűrös Zoltán: A fejedelem bujdosik.
Húsz kis elbeszélés, három csoportban. A *fejedelem bujdosik* főcím alatt a cseh megszállás a témaköre háromnak. Kettő symbolikus mese: egyik a világot boldogítani akaró elméletek pusztító következményeiről, a másik a magyar politikai ambíció emberfalásáról. Egy elbeszélés tárgya a kommunizmus szörnységeiből, egy meg az oláh terjeszkedés emlékeiből való.

Mohács főcímen négy elbeszélés a négy százados évforduló alkalmasszerűségével élve szól a Hunyadiakról, bemutatván a fenyegető vész érelődését, kettő a mohácsi csata után való napok széthulló életéből.

Porszemek a nagy viharból az összefoglaló címe hat harctéri esetet s egy polgári történetet tárgyaló elbeszélések.

Valamennyi elbeszélés a magát emésztő magyar élet kérdéseivel lük-

szelid melegét eregetvén. Ezek némelyike bátran átmehetne elbeszélésnek Bartóky másik új kötetébe, a Semper idem-be, viszont abból ide jöhetne át az Első szerelmem, meg a Mikszáth-ról című darab.

Ez a Semper idem tizenhét elbeszélést tartalmaz, de a tizenhét közt aligha van kettőnél több olyan, amelyben valami fabula-, példázat- vagy szimbolumszerűség ne volna. «Az én kedves kritikussaim (írja egy helyt ő maga) azt mondják, hogy az írásaiban mindig van valami rejtett tanulság.» Nos, úgyis van. De nem a tanulság teszi a fabulát, hanem a mesének a tanulság szempontjából való elrendezése, alárendelése valamely célzatnak vagy gondolatnak, hogy azt képviselje, ábrázolja, példázza, szimbolizálja. Valamely kétszempontúság jellemzi az ilyen koncepciót: történetnek és értelmének egyidejű szemmel tartása. Az ilyen elbeszélés nem önmagáért van, hanem csak pólyája a gondolatnak, bár az rendszerint nincs is külön tanulságként kimondva benne. De reáutal, feléje ösztönöz minden, nem utolsó sorban az elbeszélőnek az a sajátjaosan nyugodt s e mai ideges irodalmi világban oly jóleső, oly kivételesen higgadt modora, mely azért olyan, mert a változó felszínen mindig keresztül néz s figyelmét a gondolaton, a lényegen nyugtatja. Ebben van Bartóky ereje, ez a magyarázata korábbi kötetében gyakori kísérleties szimbolizmusának, életet halállal, ébrenlétet álommal, látást vízióval oly észrevétlenül elegyítő, váltó kettős szemléletének. A Semper idemben közel jár e jelzett tipushoz a Téli rege, a Visszajönnek, Péter keze s a Jövendőlés. Elbeszélései nagy része azonban ezúttal a fabula vagy példázat körében marad, ahol is minden titkozatosság nélkül jelent, példáz valamit az elbeszélés.

A Fili címűnek egy kis kutya a hőse s Fili jó ideig csak mint a maga fajtájának egy különösen érdekes egyénisége köti le figyelmünket, mígnem egyszer nagyon is embermódra kezdvén viselkedni (a városi kutyát utánozza), egy igazi fabula, állatmese hőségé változik. Megvallom, jobb szerettem e mesét Fili színváltozása előtt. Fabula vagy példázat az az elbeszélés is, melyről a kötet kapta a címét, a Semper idem. Semper idem, vagyis «örökké ugyanaz»: a magyar, aki malom alatt politizál, pletykák, hazugságok, rágalom után ítél közszereplőkről. «Örökké ugyanaz»: té-

tel, állítás ez a magyarról s e tételt illusztrálja egy költött történet, mely a messizi multba van visszahelyezve. De nem kiábrándító-e oly elbeszélés, mely úgy tesz, mintha a történeti multba akarna visszavarázsolni, s utóljára is csak egy mondat (tétel) metaforikus képmásául leplezi le magát? Menynyivel jobb a hálás ember! Itt teljes az illuzióm, hogy eseménynek vagyok a tanuja, hogy életet kapok s nem a tanulság kedvéért kitalált mesét. Az öreg Samu, kit kitettek a harangozószágból s most egy úri család konyháján kap élelmet, éjtszakánként fát lop ugyanez úri család tűzfájából; mert «valamivel csak meg kell hálálnia» a Szívósné jószágát, aki viszont szállást ad neki s mos reá. Ezúttal annál kitünőbb az elbeszélés, mert nagy merészül egyenest felveti a kérdést, hogy van-e hát még hálás ember a világon s mégsem illusztrációnak, nem kieszelt példázatnak, hanem előre nem sejtett, sőt céljához meglepő fordulattal eljutó életszerű történetnek érezzük s fogjuk fel. Költői érzék a megjelenítésben, önmagát humorral lefegyverző szkepszis a tanulság levonásában («imhol, láttam egy hálás embert»): ilyen «fabulát», még ha novellának hívják is, szívesen veszünk. El van ugyan, s célzatosan van elrendezve az anyaga ennek is, de a művészetnek azon «legfőbb szabálya» szerint, «hogy úgy elbú, hogy észre sem veszik.» (Csak kár, hogy az elején s e kötetben még egynéhányszor olyan banális tréfát enged meg magának az író. Ezek s effélék egyrészt könnyű élcet, másrészt, amit talán céloznak: a közönséggel való fesztelennel érintkezést, a költői feladaton kívül keresik.) Egyébként ugyanilyen ügyesen elrendezett, diszkrétül tanulságos elbeszélés a Gergely kalandja, melyből az is kitészik, mily kitünően ért Bartóky a jellem és az alkalmisság idomult személy megkülönböztetéséhez; csaknem meghat (még ily humoros történetben is) az a nyugodt, szinte atyai biztosság, mellyel az ily önmagától elidegenedett embert visszakalauzolja eredeti jelleme természetes, otthonos keretei közé.

Mint mondtam, a kötet elbeszélései csaknem kivétel nélkül fabula-koncepciók. Szívesen és élvezettel olvassuk valamennyit, mert alakító, jellemző, elképzeltető erő, magával kedvesen elvezetgető, nyugodt elbeszélő modor s magvas szemléletesség általában sajátjuk. Legyen szabad azonban megjegyznem, hogy ily fabula-koncepció-

tet. Címlapjuk is ezt ábrázolja Márton szép rajzával. Nincs bennük szerelem, sem nagyhangú hazafiság. Megnyerően tiszta szerkezetű, szép, egyszerű magyarságú, fegyelmezett stílusú elbeszélések. A jobb angol és francia elbeszélőkhöz hasonló nyugalom uralkodik mondataikon. De van erejük minden egyszerűségükben is, mert van tartalmuk. Valami egészséges, új és alkalmas hang az, amelyet Csűrös az irreverentia okos és költői szolgálatába csendít. A nemzeti múlt jelentősebb tanulságai plasztikus erővel maguk beszélnek stílusköd és szóvillámlások nélkül is. A magyar típusokat pompásan tudja vázolni a vonalvezetés biztonságával az árnyalás zavaró torzításai nélkül. Éle, haragja, szatirája finom, találó. Témái néha nem nőnek túl az adoma keretén, de néha még rövidségükben is elmélyülők. Leleménye friss s bár kísérthették a tématalálkozások, eredeti. A kötet csinos és gondos kiállítású. Örömmel számíthatjuk elbeszélő irodalmunkban nyereségnek.

Szönyi Sándor.

Forgács és Semper idem. (Bartóky József új könyvei.) Évről-évre megjelenik karácsony táján egy-két újabb kötete s mi szívesen elolvassuk másodszer, kötetbe foglaltan is, amit az év folyamán hol egy, hol más folyóirat, vagy hirlap hasábjain frissiben megizlettünk. Ily másodszori olvasás és több, már ismert elbeszélésnek egymás után való elolvasása mindenestre jobban ösztönzi a kritikai hajlamot, mint az egykori első benyomás, de egyszerűsmind, közvetlen összehasonlításra adván alkalmat, lehetővé teszi, hogy saját mértékéhez viszonyítva tegyünk különbséget az író egyes művei között.

Maga írónk is megteszi azt, mikor egyik kötetét *Forgács*-nak címezi. Könynyebb fajsúlyú, kisebbszerű, talán a komolyabb művészi munka közben észébe jutott, de fel nem használt apróságokat, élményeket ad ki ezen a címen, afféle «eseteket», saját emlékeit, magával vagy környezetében megtörtént érdekes, jellemző, csattanós, esetleg tanulságos kuriózumokat, melyekkel, mint egyikükben mondja, «semmiféle műfajt nem akar elkövetni». Mikor ezeket egyenként olvastuk a Budapesti Hirlapban, egy-egy megértő, csendes mosoly maradt aznapra ajkunkon. Most, hogy egyvégtében szaladunk át rajtuk, észrevesszük életrajzi fonálukat. Mert ez apró kis történetek valóban

sorozatos emlékezései az írónak. Gyermekekkori (de a mára is célzó) apróságok; a szarvasi VI. osztályos gimnazista igazságtalan megbüntettetése; a pesti első éves jogász legnagyobb élménye: első nyomatott versének felfedezése az Ország-Világ egyik számában; majd a nagyváradi jogászévek, miket kávéházi mókák, egy mulatságos önkéntes história, államvizsgai tanáranekdóta tesznek emlékezetessé; az ügyvédbojtár első és utolsó, halekül becsületes szereplése; a kártyázni sem tudó (tehát ugyan mire használható?) szolgabíró báli kalamitásai (s ezekkel kapcsolatban a szánkára pakolódzó cigánybanda pompás «téli utazása»); a főszolgabíró véletlen betörő-fogása, egy — az ő járásáról özönvíz híret költő — újságírónak elmés elnémitása, iskolalátogatási tapasztalatai, talpraesett közigazgatási intézkedésekről számotadó emlékezései (mint mikor pl. egy főszolgabíró maga hoz első-, második- harmadfokú ítéletet, minden ítélet közt néhány percre kiküldvén s a következőnek meghaligatására újra beidézvén a delikvent); majd a miniszteriumi előkelő tisztviselő, ki későnkelő alattvalóiról, a közigazgatási ügyvitel tengeri kigyóiról, protekcióról, cigánytelepülés csódjéről tud a paródiával határos igaz történeteket; végül a nyugalmazott kegyelmes úr csendes, bölcs, inkább humoros, mint gúnyos kitekintései a nyaraló vadszőlővel befuttatott verandjáról a falura, a pesti kirándulókra, az *emberre*, a nyugalomba még nem vonultakra, a háládatosság ritka, a történetes mindennapi eseteire: mindezek együttléve nemde egy életrajz érdekével is hatnak Bartóky olvasóira? Nem évszámok, hanem milieuk szerinti életrajz «forgácsai» ezek s a változó helyzetben végig azonos ember gyalulta le tapasztalataiból. Valóban csak legyalulta, le azt, ami belőlük szórakoztató, érdekes, mulatságos lehet mások számára. Általában Bartóky itt egy korábbi (Jókai-Mikszáth) hagyomány medrében mozog, mely közéleti, sokszor igen komoly dolgoknak is csak anekdotikus körülményeit szereti tollhegyre venni, mosolyba rejtve a gúnyt is, tréfába a súlyosabb valót. Egyébként a sok kis apró forgács közt nagyocská darabok is találkoznak (Téli utazás, A hivatalos órák, Az utolsó öt tűzök, A szádvári számár, Téves kapcsolat, Szírotka eltűnése), amelyek egyenként is jó tüzet adnak a kandallóban, tréfa, humor és emberismeret

nak a történeti tárgy a legnagyobb veszedelme. Ha van tárgy, mely öncélú elbeszélést követel meg, a történeti az; ha önkényt kiáramlik belőle gondolat, jelentés, intés, tanulság: jó; de ha csak illusztrációul használtatik fel, vagy épen a történeti hűség megsértésével kényszerítetik arra, hogy példázzon valamit: az kétségkívül ártalmára van a műalkotásnak, mert ahelyett, hogy illuziót ébresztene, sérti a történeti érzéket. Ilyen e kötetben A névtelen című darab. Ezt személytől s kortól függetlenül bátran el lehetne mondani, mint egy emberi becsvágy sorsszerű kudarcának a történetét. Elmondhatnánk, hogy egy író, neve halhatatlanítására vágyván, megírja hazája történetét; kész a nagy mű, csak a név hiányzik még a címlapról; a címlap azonban örökre üresen marad, mert az író meghal, mielőtt nevét ráírhatná. E vázlatot fel lehetne szerelni az elbeszélés megelevenítő eszközeivel s akkor megállhatna, mint valamely emberi sorsnak a példázása. De Anonymusról, Béla király névtelen jegyzőjéről elmondani ugyanezt nem lehet, az írói becsvágy ily modern formáját neki tulajdonítani történeti tévedés, kivált azon újabb megállapítások után, melyek ma már elég közkeletűek. Vagy Anonymusról beszélnek s akkor a lehetőségig rekonstruálnom kell a történeti valót, vagy emberi sorsot akarok példázni, de akkor alkalmasabb személyt költök hozzá. A fabula-konceptió igazi talaja a jelen világ, melyet jól ismer mindenki, s melyben a fikció is bátor valószerűséggel mozoghat. Egyébként pedig, ha valaki megírhatta a maga halhatatlan nagy munkáját, azzal már teljesült legszebb ambíciója s korántsem tarthatjuk valami nagy sorscsapásának a névtelenmaradást. «Hisz a név úgysem teszi meg!»

Az eddig meg nem említett elbeszélések közül a mulattató nemben igen sikerült a Soronkívül (bár nem minden túleröltetés nélkül jut végéhez) s a Meg nem írt novella, melyen annak idején a Kiszfaludy-Társaságnak mind budapesti, mind (kirándulása alkalmával) székesfehérvári közönsége hangos derűltséggel, igen jól mulatott. Leleményes paródiája ez a magukat túlélt novellaalakoknak. Van benne komolyság is; az egyik novellaalaknak bizonyára az író súgja ez érdekes véleményyt: «A novella a legnehezebb műfaj. Szerkezetének jobbnak kell lennie, mint a legjobb regény szerkezetének, mert a részletek

szépsége ott jó támasztópillér lehet, itt nem hárítja el az összeomlást». E szoros szerkezet valóban erénye is Bartókynak; mi mindössze annyit jegyeznék meg, hogy néha fölösleges módon keretbe foglalja meséjét s ezzel az elbeszéléstől idegen szempont felvételére kényszeríti az olvasót. Így az Első szerelmem elején fölösleges fogódzó az irodalomtörténetesekkel való évődés. (A «Sós János» bevezetésében is van efféle.)

Igazi elbeszélés és hitünk szerint a Semper idem legmaradandóbb két gyöngyszeme: az Eligazítás meg A test és lélek. Amabban a főszolgabíró előtt, a főszolgabíró kérdéseire felelő, de lélekben egymásnak szóló két öregember titkos kibékülése egymással: Bartóky József legszebb költői gondolatainak egyike, mellyel a kéreg alatt lappangó emberi melegségnek, egy titkolt megbánásnak oly mesteri, oly óvatos kézzel nyit utat, s oly meghamisítatlan objektivitással tudja amellet megőrizni a két kibékülő jellem valóságát s megjeleníteni minden érzelmességtől ment lelki megkönnyebbülésüket. A másik történet: jellemrajz és mesészövés biztos kezű remeke. Egy-két vonással felejthetetlenül élénk állított alakjai s tragikus következetességgel elérkező s mégis fájdalmasan meglepő megoldása mély benyomást hagynak maguk után. Hősének, egy csak most önállósult fiatal mesterembernek, ki épen életvédeleért keresne magának, végzetes eltévelyedése története ez; egyike azon «jellemmeghasonlásoknak», melyekre Gergely kalandjával kapcsolatban céloztam volt, de ezáltal nincs irtalmas kéz, mely visszavezesse igazi valójához a megtévelyedet. Nem azt veszi el, akit szeretett, nem azt a szelid, alázatos, szerény, jó leányt, akit lelki rokonság révén szándékban már eljegyzett magának, hanem egy másikat, akihez csak a testi kívánság örvénye sodorta, aki korábbi bűne eltakarása végett csalta őt kelepcebe s aki... testvérhuga amaz előbbinek. Végigjárja a neki rendeltetett kálváriát egészen az esküvőig s a lakodalomig, de aztán nem bírja el az örökvalóságga avatott hazug helyzetet s maga kezével vet véget életének. Egyszerű lelkekben ritka mélységű, de igaz tragédia, jót és könnyelműt, egész embert és üres lelket egyaránt sújtó. Mély lélekismerettel, a részvét éleslátásával s mindamellet az elbeszélő költő személytelen tárgyilagoságával van megírva e nagyhatású mű,

s benne talán legkiválóbb annak a szelid leánynak, Rózának a képe, kit szinte az áhitat glóriájával felékesítve látunk tovatünni az önmehtagadás, a jóság és erény áldozataként. «Az igazi költő (mondja tovább ugyanaz a novellaalak, kit már fentebb idéztem) nem a léha lelkek mulattatója, hanem mégó tréfáiban is az élet fenkölt magyarzója s mély részvétű vigasztalója.» Fenkölt élet-szemlélet s mély emberi részvét e vigasztalan, e tragikus történetben is az «igazi költőre» vall. *Horváth János.*

Lambrecht Kálmán : Az őseember. Sok olvasónk már címénél fogva veszedelmesnek ítéli ezt a könyvet. A boríték-lap képzeleti őseemberalakja nem nagyon hívogató. Inkább «betörő típus», mint őseember, nem állatias és épen ezért visszaszató. A szövegben is elmaradhatott volna egy-két kép, mely arra vall, hogy pornografia már a kőkorszakban is volt. De ezek talán figyelmeztetők arra nézve, hogy nem érett korú vagy műveltségű egyének kezébe ez a könyv nem való.

Tartalma azonban olyan új világot elevenít meg, amelyről a magyar olvasónak fogalma sem volt a legújabb időkig. Száz év óta, mialatt a nagy vita folyt, 116 olyan csontmaradványt fedeztek föl a kutatók, amely őseembertől vagy emberszerű ősmajomtól származott. Ha hozzátesszük azokat a telepeket, ahol csak szerszámok, falfestmények vagy egyéb maradványok voltak, bátran elmondhatjuk, hogy ehhez fogható haladást e téren csak egy emberöltővel ezelőtt álmodni sem mertünk volna.

A tömérdek részletadat azonban csak úgy válik a közönség számára is élvezetes olvasmánnyá, ha a leíró a tollnak is mestere. Bátran mondhatjuk, hogy szépirodalom az, amit újabban a népszerűsítő természetbúvároknak egy kis magyar gárdája termel, hogy a regényektől megcsömörlött közönséget új területre vezesse, a szórakozás vágyát a művelődés szolgálatába szegődtesse. Ennek az új, tanító szépirodalomnak Lambrecht Kálmán ma egyik vezére. Mióta mesterének, Herman Ottónknak életrajzával első sikerét aratta, több jó cikkét olvastuk már. Hermanban a magyar tudomány őseemberét állította elibénk. Most őseemberében azt az élő, küzködő elődöt, akit Herman látott meg először hazai földön, mikor az első miszkolci kőszakócában sejtelmesen bejelölt ősmultunk csodavilágába.

Jáva, Délafrika, az eolithrétegek, Neandervölgy, Heidelberg, Piltown, Monaco, Cromagnon leletei és a magyarországi telepek mind eleven, mozgó alakokká sorakoznak szemünk előtt, látjuk az őseber küzdelmét az egykorú állatvilággal és nemes művészi kísérleteit, amelyek ezt az állatéletet számunkra képekben megőrizték.

Szilády Zoltán.

Új Auróra. Irodalmi Almanach. Szerkesztették dr. Jankovich Marcell és Tamás Lajos. Pozsony, 1927. A felvidéki magyarságnak az elszakítás kilencedik évében sincs még irodalmi folyóirata, annál vigasztalóbb, hogy az Új Auróra immár hatodik esztendeje minden újévkor pontosan megjelen és maga köré gyűjti a Felvidék legjobb íróit. Ez a legújabb kötet belső értékben és külső kiállításban méltón sorakozik az első öt kötet mellé, mindössze megalapítójának és öt éven át szerkesztőjének neve került le a címlapról, pedig Dobai János nélkül az Új Aurórát már szinte el sem tudtuk képzelni. Ez a szerkesztőváltozás kisebbségi magyar tragédiát takar és ezért nem lehet közömbösen elsiklanunk felette. Dobai János kilenc küzdelmes éven át fáradozott, hogy eleven életet vigyen a tepsedő felvidéki magyar kulturéletbe, hogy egybegyűjtse a magyar nemzeti szellem kulturumkásait. Most végre — úgy látszik — sikerült elnémitani, de önfeláldozó munkássága nem volt hiábavaló. Az új szerkesztők az ő leghűbb munkatársai közül kerültek ki s ez a legjobb biztosíték arra, hogy az Új Auróra a jövőben is az ő szellemét fogja képviselni. Az almanach többi munkatársaiban is alig van változás, csupa régi, jólismert név. Évi termésük javát bocsátották rendelkezésre. Többen közülük, mint Mécs László, Tamás Lajos, Ólvedi László, folyóiratunknak is munkatársai, másoknak a közelmúltban megjelent köteteit részletesen ismertettük. Így Rác Pál, Darkó István, Sziklay Ferenc, Tamás Mihály regényeit Jankovich Marcell novellás kötetét. Ez az évről-évre visszatérő névsor biztató jelenség. Mutatja, hogy Felvidéken immár kialakult egy céltudatos írói gárda és végleg eltűnt a kísérletező dillettánsok serege. Előnyös változás az új kötetben, hogy részletes beszámolókat kapunk a felvidéki kulturális egyesületek működéséről és így mélyebb betekintést nyerhetünk a Felvidék magyar életébe,

mint ezt eddig tisztán novellák és versek alapján módunkban volt megtenni. Ebből a szempontból örömmel üdvözöljük Falchbarth Ernő dr. cikkét is a felvidéki magyarság kulturális problémáiról. Ahol a problémákat ilyen világosan látják, ott nem kell aggódnunk, meg fogják találni a módját a megoldásuknak is. A szerkesztők a kötetet Rákóczi Ferenc emlékének ajánlották. f.

Regény- és elbeszélés-fordítások. (Stephenum.) 1. Anna Freiin von Krane: A jó Isten hegedőse. Csak nemrég fordult az egész keresztény világ figyelme az assisi csodálatos szent, a «jó Isten szegénykéje» felé, halálának 700 éves fordulója alkalmával. Így A. Fr. von Krane elbeszélése bizonyos aktualitást nyert, minthogy célja Szent Ferenc bűvös hatásának költői keretben való bemutatása. Gyöngédtelenség lenne, ha e műnek rideg esztétikai szempontok szerint mérnők meg értékét. Ám, ha úgy tekintjük, mint egyik késői fodrást azon hatalmas szellemi hullámnak, melyet Bernardone Francesco rendkívüli egyénisége hasított bele a XIII. század emberének lelkiségébe, akkor félre kell tennünk a köznapok embereinek lélektanát és logikáját, a költészeti realitás és irrealitás kánonját és csak azt tehetjük, hogy képzeletben a «jó Isten hegedősei» közé állva magunk is álmélkodva csüngünk e testbe öltözött csodán.

Mert mi történik ebben az elbeszélésben? Külső vonásokban valami hasonló a mi Abafi Olivérünk sorsához. Csak itt magasabb erkölcsi színtről indul el a hős és — természetesen — magasabbra is jut el, mint Abafi. Scifi Orlandóban minden tulajdonság megvan, mi a világ szemében egy lovagnak csak díszre válhatik: fiatalság, szépség, erő, bátorság, ügyesség, sőt könyörület a szegények iránt is. Ám hiányzik az isteni dolgoknak mindezek fölött való szeretete, a lelki alázat és a világi hiúságok megvetése. Pedig szíve bálvány, a földi alakba költözött Isotta angyal épen ezeket keresi benne. Messer Orlandónak tehát az Assisi hatása alatt be kell állnia a «jó Isten hegedősei» sorába, hogy Isotta szívét megnyerje. De ezt nem pusztán szerelmi érdekből teszi, hanem szent örömmel is. Így a vágya beteljesül. — Amint látszik, a történet igen egyszerű és a tekintélyes terjedelem mellett is (139 l.) minden különösebb bonyolalom nélkül megy végbe. Az el-

beszélés főértékét azokban a meleg és igazi költői lirizmussal megírt részekben látjuk, melyek Szent Ferenc bűvös hatását festik emberekre, állatokra és virágokra egyaránt. A fordító világos egyszerűséggel, minden sajátosabb stílizálás nélkül végezte munkáját.

2. Paul Keller: Menekülés önmagunktól. Keller írói egyénisége két rokonszenves vonást mutat: tiszta humorával egészséges örömet, hazájának, szülőföldjének megható szeretetével pedig meleg érzelmeket fakaszt az olvasó szívében. A magyar olvasóközönség már ismeri a Hágár fiából. A Menekülés önmagunktól az író egyéniségének egyik alapvonását fejezi ki: a modern városi ideg-élet nem hoz boldogságot az embernek, ezt egyszerűbb, természetesebb környezetben, szabad levegőn, napsütésben és — legálább részben — testi munkában kell keresnünk: rousseau-i gondolat enyhébb és modernebb formában. Főhősével, az orvossal és Stefenzon amerikai nafta- és olajkirállyal megalapítattja a Ferien vom Ich nevezetű kedély- és ideggyógyító, valamint izomfejlesztő paraszt-telepet. Ám az orvos itt nem folyadékokat, porokat és pilulákat ír a receptekre, hanem trágárhordást, krumplihámozást, fűkaszálast stb. Persze az előkelőbb «betegek» eleinte huzódoznak ettől az eredeti gyógyulási módszertől, de aztán annyira megszeretik, hogy sírva hagyják ott a telepet. Ez a sok tekintetben bizarr helyzet aztán kitünő alkalmat nyújt arra, hogy Keller derűs humora gazdagon bugyoghasson szét az egész intézet minden lakójára. Érdeklődésünket csak fokozza fordulatos mese-szövése és teljesen megnyer bennünket az a nemes alaphangulat, mely egy igen mélyen érző, meleg szívre mutat: segítsünk szenvedő embertársainkon! Ábrándkép az egész, de kellemesen hat. — A nagyjában helytálló fordításban helyel-közzel a kényes stílusérzékert sértő magyartalanságokat és pongyolaságot találunk. Ime néhány példa a számos közül: Tintoretto... sok középszerűt, sőt hanyagot létesített. (75. l.) Szembeültünk egymással és hatalmas füstfellegeket létesítettünk (246. l.) Igen jól veszi ki magát. (80. l.) Így néz ki a tehénistálló. (114. l.) Furcsa szörend: Jó doktor urunkat így megcsalni rongyos ezer talléért, melyet most Ignáctól, aki voltaképp Stefenzon volt, kap! (246. l.) stb.

3. Ludwig Ganghofer: Haymo. (Der Klosterjäger.) Ford. Matza Albert. Ahogy Keller Szilázia életét és vidékeit, úgy mutatja be Ganghofer a bajor hegyvidék népét és természeti szépségeit regényeiben és népdramáiban. Noha Ganghofer Németországban ma egyike a legolvasottabb íróknak (1920-ban halt meg), a magyar olvasóközönség eddig csak egy regényét (Rachele Scarpa) és egy hosszabb elbeszélését (A zarándokút) olvashatta magyarul. Annál nagyobb örömmel vehetjük most egyik legnagyobb regényének, a Klosterjäger-nek fordítását. Ganghofer ugyanis azok közé tartozik, akit nemcsak érdeklődéssel lehet olvasni, hanem lelki gazdagodással is. Sok van benne a mi Gárdonyinkból és Bársony Istvánunkból. Olyan mély léleklató, mint amaz és olyan természetrajongó, mint emez, Hősei ruházatban szegények, de lélekben annál gazdagabbak. Még abban is Gárdonyira emlékeztet, hogy Ganghofer is nagy szeretettel merült bele a középkori keresztény lelkület elemzésébe és épen a Klosterjäger egyes jelenetei mintha csak az Isten rabjai-ból lennének kivágva. — Haymo kolostori vadászna és a kis Gittlinek szerelmi története köré fonja az író e regényében mindazt a kíséző eseményt, korrajzi és tájképi detail-vonást, melyek aztán együttesen plasztikus realitással és mégis a költőiség bájos hamvával állítják elénk a XIV. századi délbajor életnek legjellegzetesebb szelét. Ganghoferban kétségkívül sok romantikus és szentimentális vonás van, de mindez oly őszintén és oly természetesen nyilatkozik meg, hogy sohasem válik mesterkéltté vagy emelyítővé. Haymo és Gittli sok szenvedését is bizonyára meg fogják könnyezni a gyengédebb szívű olvasók, de Istenem, nem boldog-e az, aki még a mai világban is tud sírni regényhősei sorsán? — Meg vagyunk győződve, hogy a Haymo újabb híveket fog szerezni Ganghofernek a magyar olvasóközönség táborában. — Matza nagy szeretettel és művészi gondnal mélyedt el a fordítás hálátlan munkájába. Élvezetes, színes nyelven, magyaros ízzel tolmácsolja Ganghofert; csak a népieskedésben megy itt-ott túl a kellő határon az olvasók nagyobb része előtt érthetetlen tájszavak használatával és az igeidők képzésében olvasunk néhány furcsaságot, mint például: velem majd fog lehetni beszélni (233. l.) stb. Bántó

továbbá az «ám» folytonos előfordulása, akár beleillik a mondatba, akár nem. Mindezek ellenére Matzától a fordítások terén még sok sikert várunk.

4. **Marion Crawford: Corleone.** A fordító megnevezése nélkül újabb kiadásban jelent meg Crawford-nak a kalandorregényekkel több vonásban rokonságot mutató szicíliai története. Főértéke (mint Crawford nagyszámú regényeinek általában) az érdekesítő meseszöveg. Külső események ügyes pergetésével, nem a lelki és érzelmi világ tüzetesebb és művészebb rajzával igyekszik hatni. Ezért inkább a dolgok felszínén mozog s keveset bibelődik a mögöttük elrejtett motívumokkal. A Corleone magában véve annyira valószínűtlen történetet mond el, hogy néha maga az író is kénytelen efféle megjegyzéseket tenni: ez bizony a XIX. század végén csak Sziciliában történhetett meg, ahol 200 évvel hátrább vannak az emberek a lelki kultúrában, mint talán bárhol Európában, sőt a «vad Nyugaton», Amerikában... Mindazáltal fejtőszóvalva olvasunk hercegi rangú fejlőkről, akik még saját testvéreiket is rövid úton küldik a másvilágra. Crawford sokáig élt Olaszországban, jobban ismerheti az ottani viszonyokat, mint mi, de abban mindenestre tévedett, hogy e regény rémes és véres históriáját a XX. század küszöbére teszi. Csak a condottiere-k «romantikus» korába kellett volna helyezni s mindjárt másképp festene az egész. E regény hőseinek nincs igazi, emberi problémájuk, nem szenvednek igazi szenvedést, sőt Saracinesca Orsino hercegnek épen az okoz gondot, hogy semmi gondja sincs, de mivel ő mégsem akar «beleragadni a hercegi hagyományok mézébe», hát elmegy Sziciliába és Crawford gondoskodik róla, hogy ott bőven legyen a leghajmeresztőbb kalandokban része. — E regény kétségkívül nagyon elűt az előbbi háromtól nemcsak írásművészeti szempontból, hanem ponyvaszerű cselekvénye és kalandor-levegője tekintetében is.

A Szent István-Társulat derék kultúr munkát végzett, hogy az előbbi értékes alkotásokat — és mindennek előtt Ganghofer nagyszabású regényét — a magyar olvasóközönség elé tárta.

Gál János.

Nagy József: Gondolkodók. A filozófiai érdeklődésű olvasó bizonyosan nagy örömmel veszi kezébe e könyvet,

mely modern a szó legigazibb értelmében: problémái mai problémák, a filozófusok, akiknek szellemi arcképeit bemutatja, korunk filozófusai, vagy olyanok, akiknek máig ér hatása. Kedvet, érdeklődést és gondolatokat keltő: leszáll az olvasóhoz, megsejteti vele a problémákban való érdekelttségét, megfogja kíváncsiságát s magához emelve, eszmélésre és gondolkodásra készíti.

Tizenhárom tanulmánya három századot fog át. Az első fejezet Malebranchanak, a tizenhetedik század nagy elméledőjének és metafizikusának, festi meg szelídvonású emberi arcképét. A tizenkilencedik századot három tanulmány képviseli. Az egyik a felvilágosodás legjellemzőbb és legnagyobb hatású ágának, a franciaországnak szellemi kialakulását rajzolja meg; gyökérzetükben is bemutatja a természetet, az ész és humanitás nagy eszméit, melyek mind a megelőző századok gyümölcsei, de ekkor érnek «mindenki számára lelki eledellé». A másik kettő Kantról emlékezik meg születésének kétszázados fordulója kapcsán (1924) s D'Alembertnek, a nagy matematikusnak és az Encyclopaedia zseniális szerkesztőtársának szellemi arcképét adja. Nagy József D'Alembertben látja a pozitívizmus atyját, ki a Nagy Encyclopaedia elé irt bevezetésével Descartesot Concorcetvel és Comte Ágostalt köti össze. Talán nem tévedünk, ha D'Alembertnek a portrék közé jutását épen ezzel az utóbbi tulajdonságával hozzuk kapcsolatba. A pozitívizmus gondolata egyik állandóbb kristályosodási pontja szerzőnk kutatásainak, ép úgy, mint az újkori filozófusok metafizikai érdeklődésének nyomozása. Az előbbire itt csak ez a fejezet utal (egyéb e kérdéssel kapcsolatos kutatásait részben, a *Pozitívizmus kezdetei* címen a Minerva mutatta be, 1926. 10. sz.). Az utóbbi érdeklődési kört több tanulmány képviseli. Főként az a három, nagykonceptiójú szellemi arckép, mely Boutroux, Bergson és Keyserling alakját eleveníti meg előttünk. Ez a három fejezet tulajdonképpen három metafizikust mutat be, kik épen a Comte pozitívizmusával szemben meginduló ilyenirányú visszahatást képviselik legjellegzetesebben. Az új metafizika megszületése Franciaországban Lachelier és Ravaisson nevéhez fűződik. Boutroux az ő tanítványuk s életének történeti jelentőségét épen a pozitívizmust halálra sebző megállapításai adják s az a tény, hogy álláspontjával a berg-

soni metafizika előtt a legnagyobb mértékben egyengette az utat. Bergsonban a dolgokkal való közvetlen érintkezés keresése: empirizmusa mellett megvan a rendkívül erős metafizikai hajlam is, mely kezdettől a pozitivistákkal ellentétes tábor, a spirituáлизmus felé vonja. Keyserling, legalább mai alakjában, «izig-vérig metafizikus, akinek szemében az egész tapasztalati világ szimbó um s mögötte rejtőzik az igazi lényeg: a jelenségek értelme»; életének céljaul épen ennek a metafizikai értelemnek a megragadását és a megvalósítását tűzi ki. Kiegészíti s mintegy magyarázatokkal kíséri ezt a metafizikus-galériát a következő tanulmány, mely a metafizikusok lélektanát világítja meg. Megmutatja, mennyire kiírthatatlan az emberben a világ egységébe s ennek az egységnek megismerhetőségébe vetett hit s azt is, hogy mekkora kulturális jelentőséget képvisel élménye azzal, hogy «tartósan organizálja egész teoretikus világunkat» s meggyőződésé válna életi az emberek és kulturákat. Ebből a metafizika irányába forduló alapérdeklődésből természetesen nem szabad arra következtetni, hogy az legkevésbé is megbontja a három portréban a hűséges ábrázolás egyensúlyát. Nagy József nem az a filozófus, aki felett korlátlanul el tudna hatalmasodni egy-egy szempont, érdeklődési kör, irány vagy doktrína. Arcképfestő attitűdjében is kitűnően látja kitűzött célját. Elsősorban az égyének érdeklík, mint az eszmék termelői és hordozói s csak mellékesen a történelmi összefüggések, melyek központjában alakja áll. Ennek köszönhetjük, hogy arcképei nem egysíku, hanem az eredetit minden oldalról bemutató hűséges ábrázolások. Hogy elevenek és az egyéniséget szinte a szem nézésébe belerögzítők, az módszerének eredménye: az eszmék csontvázáig analizálja hőseit s palettájá a életművüknek összes színéit kirakva, kezd az embert és gondolkodót felépítő szintézishez. Boutroux, a gondolkozás méltóságának nemes alakja, az «őszintelelku láncszem», Bergson, a «teremtő fejlődés» gondolatának megalkotója, a modern, bergsoni és a francia lélek megtestesítője, a tanítását magyarázó és rostáló tanulmánnyal együtt, Keyserling, a Proteus-lelku, modern világmegváltó: elfeledhetetlen élményei maradnak az olvasónak.

További fejezetei közül az Eötvös Józsefnek szentelt öt oldal (1913) meg-

lep plaszticitásával és nagyvonalúságával, a Faguetról szóló függetlenségével, igazságával és bensőséges, finom lírájával. Egy kis tanulmánya a magyar filozófia két leginkább kiemelkedő alakját is bemutatja, Böhm Károlyt és Pauler Ákost, akikben a hazai bölcsélet «először érte el az európai színvonalat». Filozófiájuk vázolásán kívül hatásukat is felméri. Böhm Károlyban látja azt a filozófust, ki nálunk tanítványaiival leginkább meg tudta éreztetni, hogy «a filozófia nemcsak tan, hanem ennél sokkal több: élő hit, eleven élet». Paulerben kiemeli, hogy «legtöbbet tett a mai magyar filozófia európai színvonalának biztosítására» s nagy hatása révén leginkább hozzájárult a filozófiai érdeklődés kifejesztéséhez. Zárófejezetében kulturánk válságáról szólva, a filozófiában kifejezésre jutó világnézetek alapján tekinti végig az egész európai kultúrát s a szellem mai változását. Szemléje nem rezignációval végződik. Ki tudja vonni magát a «Nyugat alkonya» komor hatása alól (Spengler nagy művének irodalmunkban Thiene-mann Tivadar adta alapos összefoglaló analizisét a Minerva 1922. évfolyamában) s a nyugati kultúra örök rendeltetésében való hittel rámutat a derengő megújulásra.

A részletkritika talán megjegyzéseket tehetne egy-egy megállapítására, vitathatná némely tételeit, rámutathatna az első fogalmazás egy-két (talán összesen két) elcsúszott szavára. Mindez alig változtatna a benyomáson, melyet ismertetésünk folyamán vázoltunk.

Müller Lipót.

Szederkényi Anna új könyvei. (Döcög a szekér. Az ismeretlen fiatalember.) Szederkényi Annának húsz év óta körülbelül húsz kötet regénye és novellája jelent meg s mindegyikben van komoly mondanivalója. Mint nőt főképpen a nő lelke és élete érdekli s mindkettőt egészséges erkölcsi érzékkel és komoly elmélyedéssel vizsgálja, nem térve ki a nehezebb problémák elől sem.

A *Döcög a szekér* humoros regény, melynek hőse Mátyásné, «a gazdasszonyok gyöngye», ki négy aglegénynek közös háztartását vezeti páratlan szakértelemmel és önfeláldozással. A négy aglegény: a bíró, a költő, a nyugalomba vonult illatszerkereskedő s a nehezen dadogó «néma úr» fura, pedáns és bogaras emberek, akiknek ellátásához rengeteg nagy béke-tűrés kell. S rajtuk kívül ott van még

az asszony nyakán Mátyás úr, a férj is, aki haszontalan, korhely fráter. Mind a négyen többé-kevésbé gyöngéd érzelmeket táplálnak a csinos és tisztességes asszony iránt. A «szagkereskedő» felborítja ezt az idillikus egyensúlyt: nagy nehezen rábeszéli az asszonyt, hogy szöjkék meg vele, válják el léhűtő urától s legyen az ő felesége. Mátyásné, aki békés családi élet és gyerek után vágyakozik, enged a csábító érveknek s titokban elutazik jövendő férjével. Az aglegények háztartása ezalatt fenekestül felfordul Mátyásné csinos, de léha és lusta unokahúgának kormányzása alatt. Kétségbeesésükben mindnyájan Mátyást okolják, hogy az ő haszontalansága kényszerítette feleségét erre a ballépésre s Mátyás a bíró kíséretében és felügyelete alatt elmegy az asszonyért. Mátyásné, ki azóta kiábrándult a szagkereskedőből s lelkiismeretével sem tudott kibékülni, visszatér az egyébként ártatlan kirándulásról, lemond ábrándjairól s újra átveszi az egyeduralmat az aglegények házában. A mesébe egy másik történetet is sző az író, egy meghasonlott fiatal házaspárét, mely komolyabb, mint a főcselekmény a lélekrajzi megfigyelésekben gazdag.

Szerkezete Mikszáthnak novellákból regényekké nyújtott kompozícióira emlékeztet. Igen sovány mese, de annál több sikerült epizód. Mulatságos alakok és helyzetek, melyeket az író éles szemmel figyel meg s felsőbbes humorral rajzol. Ez a humor teszi a magában véve könnyebb fajsúlyú történetet irodalmilag jelentőssé.

Másik regénye, *Az ismeretlen fiatalember*, jóval rövidebb és szerkezet dolgában koncentráltabb. Érdekes, újszerű milieut rajzol: a vidékről a fővárosba menekültek életét. Divéky tekintetes urék is szép falusi kuriájukból odakerültek a budai hegyek közé egy kis házba, hol vendéglőt nyitnak s a tekintetes asszonynak és Sárika kisasszonynak ugyancsak meg kell markolniuk a főzőkanalat. Még Józsi öccse, a technikus is kiszolgál, ha sokan vannak. Egy éjjel egy félholt fiatalembert találnak az udvarukon, ki aztán ott marad náluk. Különös ember, nevét sem mondja meg, fásult, életunt. Sárikával azonban megszeretik egymást s a sokat hányódott, nyomorúságos életű fiatalember megtört lelke lassan fölegyenesedik s megújult életkedvvel tekint a jövő elé. Kedves történet kedves magyar emberekről, mintha a budai

hegyek üde, tavaszi levegőjét szívnök, csak az az egyensúlyát veszített lelkű, homályos múltú fiatalember nem tud beleilleszkedni az egészséges vidéki magyarok életébe, de aztán ő is megnyeri az olvasó jóindulatát. Kissé romantikus, kissé valószínűtlen történet, de a szerző ember- és környezetrajzoló művészeté és elmés dialogusa vonzó olvasmánnyá teszik.

A regény után tizenhárom kisebb elbeszélés következik. «Családi bajok», ez lehetne a közös címük, mert mindegyik férjes asszonyokról szól, kik féltékenyek, zsémbesek, kicsinyesek, urukat meg nem értők vagy sorsukba beletörődők, szenvedők. Egymás után olvasva nyomasztó hatást tesznek: borús égbolt, köd, csipős dér, a boldogság napsugara hiányzik belőlük. Peszsimizmusa mintha az asszonyok ellen irányulna, a férfiakat hibáik ellenére is rokonszenvesebbeknek rajzolja.

Legszébbek közülök Boldizsár néni (az ifjúságára visszaemlékező elaggott paraszt házaspár), A legszebb mosoly (a csunya asszony arcanak haldokló leánykáját megnyugtató mosolya) s A törött váza (az öregedő szép asszony). Nagyon sok bennük a finom megfigyelés. Ez erős oldala a szerzőnek. A férfiak és nők gyengeségeit világosan látja, de főlényes bíráló hajlama meleg szívvel párosul. Önálló gondolkozó is, kinek sokszor érdekes és talpraesett nézetei vannak. Néha kissé bőbeszédű, de mindig izléses és kellemes csevegő. Stílusa egyéni és színes. Ilyen mondatai vannak: «Az anyát szíven ütötte a kérdés. Mintha csak belökték volna a lelke bezárt ajtaját és úgy hagyták volna kitérva sarkáig». «Asszonyos vágyát pályába rakta az alvó virasztó mécesben égette el az alvó gyermek álma felett». «Sohasem tud két ember anynyira összebujni, hogy ne férközzenek közéjük a gondolat éles kardja». Stílusának ez az erősen képes volta nem keresettség és nem megya magyarosságának és természetességének rovására.

Szinnyei Ferenc.

P. Gulácsy Irén: Fekete völgyek. Regény három kötetben. Singer és Wolfner.

Az erdélyi irodalom egymásután termeli ki a nagyobbkonceptiójú történelmi regényeket. E hisztorizmus általában jellemző az elszakított területek irodalmára. A jelen problémáihoz még mindig nem lehet hozzányulni, a magyar társadalmi élet nehezen küzkö-

dik, nincs talaj a társadalmi regény számára. A problémák felett pedig elsziklani nem lehet, sokkal inkább fájnak. Két út áll tehát nyitva az elszakított területek regényírói számára: vagy az allegorikus formát választják, mint ezt Falu Tamás tette Kicsinyesek című regényében, vagy a multon át igyekeznek megérteni és megértetni a jelen: történelmi regényt írnak. Az elszakított magyarság történelmi regényei többé-kevésbé mind magukon viselik az irányzatosság jegyét. A multba merülnek el, de a jelenre gondolnak és a jövőbe tekintenek. Ez nem rontja, ellenkezőleg elmélyíti művészi értéküket. A történetíró aligha ért velük egyet és megbotráncokzik talán azon a szabadosságon, melyekkel a történelmi tényeket alakítják, de a magyar irodalomban nagy elődökre tekinthetnek vissza. A magyar romantizmus hisztorizmusa az övék, melyet Szekfű Gyula e folyóirat hasábjain oly találóan nevezett pszudohisztorizmusnak. (Tomori. Napkelet. 1926. évf., 582. l.)

Makkai Sándor (Ördögsekér), Gyalay Domokos (Vaskenyéren) és mások után most a Förfeteg szerzője is történelmi regénnyel ajándékozta meg a magyar irodalmat. Ha Budapesten jelent is meg a Fekete völgyek, az erdélyi irodalom terméke. Az erdélyiség ritka magyar irodalmi műben jelenik meg olyan tisztán, mint ebben a monumentális regényben.

P. Gulácsy Irén Mohács nemzedékének történetét írta meg. Beható történelmi előtanulmányokat végzett, bár, úgy látszik, a legújabb kutatások eredményeit nem használta fel. A történelmi tények, alakjainak történelmi adottsága nem mindig kötik meg a kezét a művészi alakítás munkájában, de nem is hamisítja meg őket seholsem tárgy kedvéért. Az események zürzavarában tisztán lát, mesterien bonyolítja őket és még akkor sem válik fárasztóvá, amikor közismert dolgokról számol be. Regénye cselekvényét két főhős, a két fekete völgy, Tomori Pál és Czibak Imre köré csoportosítja, igazi főhőse azonban Czibak Imre. Tomori Pál ott áll mellette, mint a mester, az ideál, akit Czibak Imre mindenben követ. Ő adja meg Czibak Imre szerepének a jelentőségét, amit a történelem nem igazol. Ők ketten képviselik magyar földön a személyi hiúságok, egyéni érdekek csúnya iszapos hajzájában a magyar eszmét. Alakjuk szinte természetfeletti erőt sugároz. Czibak Imre 16 éves

korában kerül ki a bihari családi fészekből a Zápolyák szépesi udvarába. A kis «bihari bölény» belekeveredik az udvari intrikák posványába, mindvégig megőrzi lelke tisztaságát és megmentője lesz a születendő királynak, a trónra törekvő Zápolya János legnagyobb ellenségének. Menekülnie kell a Zápolyák bosszúja elől és így kerül a fogarasi főkapitány, Tomori Pál mellé hadnagynak. A két férfi egymásra talál, barátságuk, mely a halálig tart, a mester és a tanítvány benső viszonya. Sorsukat felsőbb kezek irányítják. Nem adatik meg nekik a családi élet békéje. Tomori Pál két menyasszonya pusztul el egymásután tragikusan az esküvő napján, Czibak Imréhez hűtlen lesz szerelmese, a szép Zápolya Borbála, akinek elnyeréséért egész életét áldozta. Természetfeletti útmutatás ez. Mindketten felveszik a ferencendi barátságát és az esztergomi klostromban Tomori Pál most már a lelki békére oktatja nehezen megtörő barátját. Az ország sorskeréke közben feltartóztatlanul rohan a pusztulás felé. A pápa parancsa ismét kiszólitja Tomori Pált a harctérre és ő viszi magával Czibak Imrét. Az események gyorsan perdülnek. Tomori Pál a mohácsi síkon vértanuhalált hal. Czibak Imre megmenekül és Zápolya mellé, a nemzeti királyság mellé áll. Mint nagyváradi püspöknek, kezében Erdély kulcsa. S itt látja meg a nagy khaoszbán Erdély igazi hivatását. Erdély a bástya, ahol a magyarság meghúzhatja magát a feltámadásig, az örök erőforrás, a szabadságnak és művelődésnek fészke. Ezt veszélyezteti Gritti Lajos, az idegen kalandor, akit a gyöngye János kormányzóvá tett és aki most megakarja hódítani Erdélyt is, Magyarország kulcsát, hogy aztán két király közt megkoronáztassa magát harmadiknak. Czibak összeesküvést szervez. Felmér az összeesküvők jelszava és a felméri síkon adnak egymásnak találkozót. Gritti bevonu. Brassóba mérhetetlen kincseivel, ravasz ígéreteivel pártjára csalja az összeesküvőket. Czibak megérkezik Felmérre ötven jó bihari vitézévei és három napig táboroz ott egyedül. Várja a híveit — hiába. Követe hírül hozza, mi történt Brassóban. Egyedül maradt a bihari bölény, az egész ország gondjának súlyával megrokkánó vátlán. Mint Zrinyit, a szigetvári hőst, őt is a kereszt világsítja fel küldetéséről. Nem élıszóval, hanem revelálójellel. Hazaküldi ötven

vitézét, egyedül marad fényes sátorában, magára ölti legszebb köntösét, kiszórja aranyait és várja Gritti orgyilkosait. Azok meg is érkeznek, két-százán. Czibak egymaga áll ki ellenük. Elesik, levágott fejét Gritti elé viszik. épen, amikor az áruló összeesküvőkkel lakomázik. De az áldozat nem volt hiábavaló. Az összeesküvők lelkiismerete felébred, az összeesküvés kitör, Gritti hadát szétverik. Erdély megmarad, hogy teljesítse történeti hivatását.

Tomori Pál — Czibak Imre, két nagyszerű magyar férfialak, kevés férfiúro tudta volna őket úgy megráznoli, mint P. Gulácsy Irén tette. Ebben a regényben igazán nincs semmi nőies, hatalmas erő lendül rajta végig. Megfektethetetlen szenvedélyek tombolnak benne, a szerelem őrjöng, a halál arat. A szerző bátran nem leplezi, hanem adja az életet. Az élet erotikumát épen úgy, mint templomi érzéseit. Minden bátorsága és férfiasága ellenére sohasem válik izléstelenné. Szent áhitattal nézi az embereket és az eseményeket. Hisz minden történés végzettségében, mindenekelőtt pedig a magyar sors elrendelésében. Így láncszemenként kapcsolódnak egymásba az események és a regény szerkezete három kötetten át nem bomlik meg egyszer sem. Alakok jelennek meg, majd tűnnek el, pár vonással is olyan találóan jellemmezve, hogy megmaradnak emlékünkbén.

P. Gulácsy Irén nyelve a Förteteg megírása óta hatalmasat fejlődött. Nyoma sincs már annak a kifejezésbeli túlszűfoltáságnak, sokszor érthetetlen, néha izléstelen képek halmozásának, mely a Förteteg élvezését megnehezítette. A Fekete völgyekben csak erőnyeit találjuk viszont. Itt sem riad vissza a képek merészségétől, de ez igen gyakran a tárgyhoz tartozik és nem zavar. Általában mai nyelven ír, kiművelt, kifejező, gyorsan lendülő nyelven, néha archaizál, de ez aztán mindig ki is rí. Különösen a párbeszédekben bizonyos zavart árul el, de ez tud egészen beleilleszkedni a XVI. század eleje magyar társalgási formái közé. Keveri a formákat, ami a hangulat egységének a rovására megy. Mások túlságosan mai nyelven beszélteti a szereplőket és olyan gondolatokat tulajdonít nekik, melyeket csak mi gondolhatunk — egy világháború és forradalmak után — és csak mi fejezhetünk ki úgy, ahogy a szerző kifejezi. Mindezek

azonban alig észrevehető elcsuszamlások a sok szépség mellett, melyet a regénynek épen a nyelve nyújt. Kevés ironk nyelvében van annyi drámaiság és annyi erő, mint Gulácsy Irénében. Ebben a könyvében olyan magasságokat ér el, hogy irodalmunk el nem muló értékei közé kell sorolnunk.

Farkas Gyula.

Kutas Kálmán versei. Nem lehet értéktelen az a verskötet, melyet elolvasás után újból, meg újból kézbe vesz az ember, hogy felidézze a szép szavak muzsikáját s a belőlük kiáradó érzelmi és értelmi hatást. Lírikusaink erre mostanában ritkán nyujtanak alkalmat. Nem azért, mintha kevés, vagy érdektelen volna a mondanivalójuk; talán inkább azért, mert nehezen tudnak szabadulni egy körtünetszerű babonától. Attól a babonától, hogy az ösztönösség ritmikus megnyilatkozása már művészet és csak ez az igazi művészet. Használó téveszme a tudatalattinak magasabbrendű, művészetileg különösen becses mozzanatul való emlegetése.

Kutas Kálmán nem ily kuriózumok s nem az összhangtalanság költője. Versei egy eszményekért hevülő lélek ünnepi vallomásai. Stílhangelutakban, megformálásukban nem meghökkenően újszerűek, de nem is ósdiak. Zamatjukon nemes fajrokonság íze érzik s bizony ez többet ér sok modern titán eredetibb, de éretlenebb fanyarságánál. Témaköre kipróbált indítékokat ölel föl: a vallást, a nemzet sorsát, a családi érzést, természet- és hivatásszeretetet. Közben a költő fürkésző lelke a mulandóságon is elmereng, de nem lázadó nyugtalansággal, mert megnyugvást talál a hitben (*Fohász*):

Érzem . . .
Lélek vagyok, fennszárnyaló, szabad . . .
Tűnik alattam, elmarad a föld,
Átszárnyalom a bűvös égi kört,
Mély áhítat fohásza ajkamon,
A mindenség zenéjét hallgatom . . .
Nem, nem vagyok porszem, mely szerte [hull.

Lelkimmel élek halhatatlanul,
Ősrejtelembé lát be két szemem,
S kitarja karjait a végtelen . . .

Másutt a letűnt ifjúságot fájlaló méltóság keres vigasztalást az emlékezésben (*Beszélgés a műsával*), vagy a kétségek közt hánykódó töprengés lelkielégedést a szépségeszmény varázsától (*A szép*). A líraiságba olvadó kon-

templáció, főleg mivel néhol bizonyos fordulatok is visszacsengenek, kissé egyszínűvé teszi ugyan a gyűjteményt, de azért bizonyos, hogy ezek az ízlésre és önkritikára valló versek méltán számíthatnak a tisztább forrású költészet barátainak érdeklődésére.

V. M.

Friedrich v. der Leyen: Geschichte der deutschen Dichtung, ein Überblick (München, F. Bruckmann, 1926.). A német irodalomtörténet újabb, nagyszabású fellendülésére több ízben rámutattak e folyóirat munkatársai. Ismeretes, hogy e tudomány, melyet Lessing kritikái fellépése óta, tehát másfél századnál hosszabb időn át, állandó megfeszített munkával és intenzitással művelt a kiváló tehetségek folyton növekvő tábora, az utóbbi évtizedekben szempontjait, irányelveit teljesen megváltoztatta. Mind ritkábban találkozunk oly irodalomtörténeti művekkel, melyek az íróművészet szerkesztéséből kiszakítják egyes erős személységeket működését, biografiák, jellemrajzok, méltatások alakjában. Ismeretes az is, hogy ez irányváltoztatás a német szellemi élet egyik legmegnyerőbb filozófusának, Dilthey-nak a nevével függ össze. Tőle és az ő tanítványainak és követőinek táborából indult ki az a törekvés, hogy az irodalom jelenségeit, mint az egyes korokban a lelkeket fogva tartó, felettük uralkodó és minden kulturális tevékenységüket irányító eszmények művészi megnyilatkozásait értsék és értsék meg. Korának problémái nyugtalanítják, űzik, szólatatják meg a költőt. Ép azért az irodalomtörténet: problémátörténet (v. ö. Unger, Literaturgeschichte als Problemgeschichte).

Míg egyes tudósok az irodalmat főképp az egykorú filozófia áramlataival hozták kapcsolatba (pl. Albert Köster, Die deutsche Literatur der Aufklärungszeit: Unger, Hamann und die deutsche Aufklärung stb.), mások a művészet-történelmi fejlődéssel és törekvésekkel való párhuzam különös hangsúlyozására fektették a súlyt. Az utóbbiak azonban főképp csak művelődéstörténelmileg különösen erősen körülhatárolható korszakokat tartottak szem előtt (pl. Fritz Strich, Deutsche Klassik und Romantik; Herbert Cysarz, Deutsche Barockdichtung).

A modern irodalomtörténet különböző szempontjainak egyesítésével és kiegyenlítésével akarja áttekinteni az egész német irodalom fejlődését a kölni

egyetem nagyírú tanárának, von der Leyen-nek könyve a német költészet történetéről. A népvándorlás kora óta eltelt másfél évezred szinte beláthatatlan művészi anyagát világosan csoportosítja s minthogy csak arról szól, ami valóban értékes: finom jellemzései, találó megjegyzései nemcsak érdekesek és tanulságosak, hanem rendkívül élvezetesek is. Az olvasó érzi, hogy itt egy intenzív munkában eltöltött élet alapos tudása mély megértéssel és biztos esztétikai ítélettel párosul.

Látjuk, hogy az irodalom egyes korszakaiban erős, szerves közösségben élnek a művészetek különböző ágai, ide számítva a középkor vallásos életében épűgy, mint a legújabb kor költészetében a zenének a lírai, vagy épen-séggel a drámai érzést rendkívül mélyítő és fokozó erejét és hatását is. Máskor azonban a mítoszi, politikai vagy filozófiai élethez lélektől kizárólag a költészet útjain keresi eszményeinek képét, akár midőn a népvándorlás-korabeli germán az Eddában megörökített istenek és hősök zord nagyságát, akár midőn a középkor embere a minden szeretetreméltó egyszerűségük mellett legyőzhetetlen vitészségben tündöklő Sigfrid vagy Parzifal küzdelmeit csodálja, vagy a modern lélek rettegve szemléli Faustnak pokoli lényekkel való cimborálását emberfeletti erők és ismeretek birtokáért.

Adatakat, filológiai részleteket persze nem találunk a könyvben; ezeket az érdeklődőknek az ismert kézikönyvekből, vagy a napról-napra szaporodó irodalmi Lexikonokból kell meríteniök (pl. Wilhelm Kosch, Deutsches Literatur-Lexikon).

A legújabb irodalom hihetetlenül megnőtt tömkelegével szemben e rövid áttekintés azonban olykor hiányosnak látszik. Itt a szerző egy másik művére hivatkozhat (Deutsche Dichtung in neuer Zeit), amely ezt kiegészíti. A kettő együttvéve valóban kitűnő képet adhat a német irodalom főirányairól.

Schmid Henrik.

Verseskönyvek. (Szabó Lajos: Új Árpád ősi hon felett. Kuntz Henrik: Magyar Kálvária. Lengyel Károly: Rozoga hidakon. Vajda-Szép Gyula: Vergődő élet. Agyagfalvi Hegyi István: A véres kardot körülhordozom. Kerecseny János: Attila hunn király. Noszlopi Ába Tihamér: Levente.)

Szabó Lajos kis füzetkéje tíz olyan

költeményt tartalmaz, melyek mindegyike a kormányzóval vonatkozásban álló alkalomra íratott. Őszinte szeretet és ragaszkodás sugallta ezeket az üdvözlő és köszöntő verseket, de költői értékük kevés.

Kuntz Henrik könyvétől nem tagadhatjuk meg azt az elismerést, mely egy erkölcsi közösség hagyományait ápoló léleknek méltán kijárhat, kivált ha észrevevesszük, hogy nemes törekvéseinek először az idegen anyanyelv bilincseiből kellett kiszabadulnia. Ez utóbbi körülmény magyarázza meg, hogy köteté húszéves költői mult után sem nyújt sok biztatást a jövőre. A magyar élet keserűségét, bűneinket és kárhözátunkat csak érezni tudja, megszólaltatni nem. Vallásos költeményei még némileg közelebb férköznek az olvasóhoz, másnemű költeményeiben azonban amugy is nehezen bontakozó érzései legtöbbször hajótörést szenvednek nyelvének színtelenségén és szokatlanul átható prózaiságán.

Lengyel Károlynak többnyire rím-talan jámbusai is ritkán érnek el megnyugtató hatást. Költészete elsősorban hadifogságának hangulattöredékeit igyekszik emlékké rögzíteni hol tájrajzi vonások, hol inkább reflexiók segítségével. Jégcsapos lelke ritkán olvad fel az érzés melegében és szemléletét sokszor némi idegesség irányítja. Kis köteté nem sokat árul el a költőről, nem egy költeménye töredékszerűen hat, de éles szemé az idegen táj színeiből sokat át tud menteni. Nagy formai gondossága és jó ritmusérzéke meg fog birkózni azzal a modorossággal, mely még gyakran kísért nála.

Vajda-Szép Gyula költeményköteté hasonlít a megelőzőhöz annyiban, hogy szűk tárgykört ölel fel, igazában csak egyet, a szerelmet és nem mentes a fiatalsággal együttjáró modorosságtól sem. Írója fél a szigorú forma bilincseitől, ami nem volna baj, ha mondanivalóinak benső ereje nem férne bele a hagyományos formába, de mivel ezt nem vesszük észre, indokolatlan előttünk a félelem. Különbön pedig tárgyban erősen sodródik az Ady Endrétől eredő hagyomány irányába. A fiatal vér muzsikál ezekben a dalokban s az élet vergődését szerelmi élmények sodra irányítja. A perditadatok divatja azonban — higgye el a szerző — már a multé, mai sorsunkban pedig igazán semmi okunk újból felkapni effélet. Kötetének zavaró kifor-

ratlanságát feledtetni némileg színes nyelve és néhány közvetlen meleg hangú kis költeménye (Édesanyám sírkeresztje), melyek egyúttal azt is mutatják, hogyan lehetséges számára és mily irányban a haladás.

Agyagfalvi Hegyi István költeményei nemcsak kiforrott költői egyéniségre vallanak, hanem az irredenta költészetnek is jobb termékei közé tartoznak. Az ő lelke is az erdélyi ősi rögre vágyik, a turáni rónán kalandoz, ő is korhol és kárhozzat, riaszt a véres karddal és vigasztal az új Simeon rendületlen hitével. Egy szóval a mai magyar lélek önkínzását, vágyait és reményeit szólaltatja meg, de mindig erővel, olykor megrendítőn. Egészséges szimbolizmusa még merészebb vonatkoztatásban sem billen fel, a magyar mondai motívumok gazdag felhasználása pedig mindig az újság ingerével hat. Nem irredenta színezetű költeményeit a lelki kiegyensúlyozottság és az elmélkedésre hajló optimizmus hatja át, formailag összeképzve a régi költői hagyományokat a nyelv modernebb, újabb színeivel. Költői ereje csak egy-két nagyobb kompozíciójában lankad el kissé, ritmusában csak elvétve akadunk zökkenőre.

Annak, aki Kerecseny János 23 énekes «történelmi ősrégéjét» a kezébe veszi, okvetlenül felötlik a kérdés: szabad-e, lehet-e Arany János után a hún világra lépni? Szabad-e folytatni csak «nem egészen dicsőtelenül» is, amit ő «teljes dicsőséggel» kezdett, vagy lehet-e olyan nyomokat találni, amerre Arany nem járt. Aki a hún világhoz hozzányúl, lépten-nyomon kikényszeríti az összehasonlítást. Kerecseny János regéjének a meséjét már három fő-részének címe is eléggé jelzi (Isten kardja, Hadak útján, Attila halála). Bele van sűrítve mindaz, amit a mondák és krónikák Attiláról csak tudnak. Egyszer a szorongatott Attila előtt láng csap ki a földből s annak a közepéből egy kard repül Attila kezébe: Hadúr kardja. Ezekután tudatára ébred világhódítói hivatásának, de mielőtt elindulna, orozva megöletti Blédát, a testvérét. A második részben meghódítja Európát. A harmadikban először és utoljára szerelmes lesz, de nászéjtszakáján megered az orra vére, meghal és eltemetetik. Ez a fő-történet sok terhet hordoz magával. Felesleges bele Attila lakomája (legalább is így), Iszla vitéz lakzija, az unalmas seregszemlék, sőt Attila harmincnég-

versszakos szónoklata is. Alakja valójában csak egy van, Attila, ez is sem szimpatikus, sem igaz. Korrajza aprólékosra törekvő, de nem hű, változó versformája nem illik mindig a tárgyhoz, nyelve sokszor száraz, krónikás. Buda Haláláról meg is feledkeztünk, ami nagy szerencse, mert különben még erősebben alá kellene húznunk a végeredményt: ami jó benne, nem új s ami új, nem jó.

Nagyon egyszerű, de kedves kis történetet önt jelenetekbe Noszlopi Aba Tihamér Levente című kis ifjúsági színjátéka. A címe elárulja a szerző célját. A nemzeti fontosságú levételemozgalmat akarja szolgálni már nevelő hatású meséjével is, de azzal is, hogy hazafias színdarabot ad a szerepelni vágyó ifjú levonték kezébe. Hangulatos dalai is emelik a kis darab értékét.

rpt.

Tamás Lajos: Jóságom sátora. Berlin. 1927. — L. Vogenreiter Verlag. — Halk, fiatalosan-komoly lélek szelíd énekeit tartalmazza ez a kötet. Tamás eszmeköre nem nagy, érzésvilága ritkán vet nagyobb hullámot, formanyelve gazdagabb változatosságot nem mutat. Szinte bátortalan szeméremmel dalolja többnyire rövid, tercinás strófáit. A mindent egybefogó nagy ember-szeretet tölti ki lelkét és jósága sátorába hív ifjút és aggot, boldogot és sorsüldözöttet egyaránt, hogy boldogan kiossa nekik lelke ajándékait. Ez az alapérzelme tér vissza minduntalan a kötetben. A huszonkét és huszonnégy évről daloló költőt még nem forgatta meg a sors véres-verejtékes sodrában, még csak sejtései támadnak az emberi lélek és szív mélységeiről, nagy problémákat épen csak hogy érint (*Vörös rózsát önöz a vérem* — a szerelem és *Mindig külön* — a magyar sors), még nem lett igazi, lélekmegrázó élmény birtokosává. Ez magyarázza szűk érzelmi és gondolati körét s ez a kulcsa szűk hangskálájának is. Maga is érzi eseménytelen életének költői hátrányát, a csendből és békéből kivágyik: «Csak jönne már, valami jönne — sebesebben». Mindazáltal annyira finom lélekrezdülésről tesznek bizonyosságot e versek, hogy nem tartjuk őket sikertelen indulásnak. Kétségtelen Tamás formaérzéke is. Persze gondolat és forma nem simul még egymáshoz művészi harmóniában, a ritmus meg-megdöccen, a rímek sokszor nem csendülnek össze tisztán, de néha e tekintet-

ben is kielégít (*Szeretetem szeretettől érik — A földbe ássuk aranyunk — és különösen: Bókol az ősz*). Ez utóbbi tán az egész kötet legsikerültebb alkotása.

Ilyen kezdet után a következő kötet-től jelentékeny értékgyarapodást várunk.

A kötetet a berlini Ludwig Voggenreiter Verlag igen izléseesen adta ki.
Gál János.

Alapi Nándor: Vándorlásunk. (*Emlékkönyv az Országos Kamaraszínház ezredik előadására.* Bp. 1926.)

A magyar vidéki színházak mai, művészileg elmaradott helyzetéből alig lehet más kivezető utat találni, mint a stagione-rendszert. A vidéki társulatok, hogy közönségüknek állandóan újdonsággal szolgáljanak, kénytelenek a darabokat nyersen, alig két-három próba után színpadra vinni. Különösen a komolyabb, az értékesebb darabok húzzák a rövidet. Ezeknek aránylag kicsiny a közönségük s ugyanabban a városban ugyanaz a drámai mű legfeljebb ha kétszer tud közönséget vonzani.

A stagione-rendszer az egyetlen, amely segítene a bajon. Ha az országunk volna négy-öt drámai és esetleg egy-két operatársulata s e társulatok mindegyike évente 10—15 kítűnően összetanult darabbal indulna körútra, e vándorlásuk színházunknak okvetlenül fellendülést hozna.

Ezért jelentékeny úttörő kísérlet Alapi Nándoré, aki társulatával 1924 márciusa óta Csonka-Magyarország legkülönbözőbb városait járta végig s 1926 novemberében Budapesten tartotta meg az ezredik előadást.

Erről az ezer előadásról e kis emlékkönyv tanulságos tájékoztatást nyújt mind a színházunk mai állapota iránt érdeklődő közönségnek, mind pedig a magyar színház történetének. E hátsabok csak a könyvnek statisztikai kimutatásából emelünk ki egy-két adatot:

Az ezer előadás negyvenkét szerzőt mutatott be. Köztük Ibsent 110 alkalommal, Molièret 108, Gárdonyi Gézárt 51, Herczeg Ferencet 41, Tolsztojt 38, Hebbelt 30, Beaumarchaist 27, Gogolyt 22, Kisfaludy Károlyt 10, Shakespearet 10, G. Hauptmant pedig 4 estén játszották.

A könyv minden lapja arról győzi meg az olvasót, hogy vidéken is lehet tiszta irodalommal közönséget szin-

házba vonzani, ha az előadások gondosak és fővárosi színvonalon állanak.
— bs —

Arrigo Solmi: Itália föltámadása.

Az Athenaeum «Élet és tudománya» sorozatában megjelent mű azt a nyolc előadást tartalmazza, melyet Arrigo Solmi, a páviai egyetem tanára a Népkönyvtárak Olasz Szövetsége által rendezett tanfolyamon tartott.

Napoleon bukásától, mely az olasz szabadsághozmozgalomnak az első ösztönzést megadta, a világháború befejezéséig mozzanatról-mozzanatra követi az olasz egység kialakulásának változatos fázisait e könyv. Mazzini, Gioberti, Cavour, Garibaldi — ez a négy korszakalkotó egyéniség az energiaközpontja ennek a hatalmas átalakulási folyamatnak, de körülöttük ott kavarognak kaleidoszkópszerű tarkaságban az olasz újjászületés különös figurái: építők és anarchisták, apostolok és kalandorok, idealisták és kétkézi forradalmárok. Nincs tanulságosabb könyv a kizárólagos történelmi materializmus ellen ennél a könyvnél!

Solmi legfőként a tények előadására szorítkozik. Nem ad korekpet, nem is fordít különös gondot a jellemzésre, de ebben a kaotikus anyagban világos előadásával, plasztikus egyszerűségével rendet teremt. Ilyen rövid előadásban *ennyit* nem is lehetne tökéletesen előadni. A szűk keretek között is mindenütt gondosan kiemeli a magyar vonatkozásokat, különösen *Türr* Istvánnak fontos szerepét.

Olasz szempontból ítéli meg az eseményeket (ezt különben meglehetősen férfiasan be is vallja), de ezen *belül* nemzeti lelkesedése dacára is keményen tárgyilagos. Nekünk is intő tanulságul szolgálhatnak az ilyenfajta sorok: «Olaszország lakolt azért a bűnéért, hogy nem oltotta be a népbe annak a helyes, szükséges tudatát, mit követel tőle a modern élet, hogy mi értéke van a társadalom megvédése és haladása szempontjából a haza fogalmának...»

Mégis a világháborút érintő némely megállapításánál — különösen az olasz fronton történt eseményeket illetően — néha túlmegy a tárgyilagosság határán.

Nekünk, magyaroknak különösen fontos memento ez a könyv: megmutatja, hogyan lehet *hétfelé* való szétzúllásból feltámadni a nemzet fiainak áldozatkészsége segítségével. Sz. G.

A magyar művészetért!

Napilapjaink hasábjain néhány hét óta többször szerepelt egy-egy cikk, mely ugyanazt a címet viselte: «A magyar művészet milliója».

Arról volt bennük szó, hogy nagyobb társadalmi mozgalom indult meg, mely célul tűzte ki, hogy gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak azt a nagy és lelkes gondolatát, hogy az állami költségvetés keretein kívül egymillió aranykoronát juttat a magyar művészet céljaira, mielőbb valóra válthassa.

Minden gondolkodó magyar ember átérzi e terv óriási jelentőségét. Hazánkat mai elnyomott helyzetéből egyedül az emelheti ki, ha minden erőnkkel kiaknázni igyekezünk azokat a szélesrétegű kultúrkincseket, melyek a magyar lélek mélyén szunnyadoznak.

Elvették fegyvereinket. Megcsönkítették a szent magyar földet. Gazdaságilag béklyókba vertek bennünket.

Ez a magyar ma szomorú igazsága.

A holnap talán reménytelennek, bizonytalanoknak, sötétnek látszik ebben a sűrű, nyomasztó ködben.

De mégis föltetszik valami derengés máris a szemhatáron... A nyomasztó időkben ott áll fölvertezetten, lefegyverezhetetlenül a Magyar Géniusz, a teremtő magyar gondolat! Agyú nélkül, puská nélkül áll a magyar fölfegyverezett szomszédjai között. De a kultúra fegyverét nem vehette el tőle senkise.

A magyar műtermekben nábohi palletákról szedik az izzó, csillogó színeket a magyar ecsetek.

A szobrászvéso alól csengve hullanak le az apró márványdarabok és e kis ütések nyomán nagyszerű formák élednek meg a fehér tömbökön.

A karcoló tű munkásai mesteri képeket vének kicsiny fémlapokra.

Tudósaink elmélyedve hajolnak reá öreg fóliánsokra, titokzatos lombikokra és teremtő elméjük európai értékű eredményeket szül.

Halkan, csendben és mégis lázasan, megfeszített erővel dolgoznak a magyar

álmódók, művészek és tudósok egyaránt. Hogy hogy dolgoznak, mire érnek, azt minden újságolvasó ember tudja.

A békekötés óta a magyar művészet és tudomány egyre-másra aratta nagyszerű diadalait. A nemzetközi kiállításokon mindenütt a legelsőik közé kerültek a magyarok, ahol csak sorompóba léptek. Elég, ha csak a velencei, stockholmi, monzai, hágai, londoni emlékezetes sikerekre hivatkozunk ezúttal. A külföldi kritikusok a legteljesebb elismeréssel, szinte elcsudálkozva állottak meg a ragyogó eredmények előtt, melyet a mi kis nemzetünk elébük tárt. Reámutattak a magyar művészet teljesen egyéni megszíneződésére, mely erőforrásaira. Akadt nagynevű műbíró, aki a magyarok eredményeit e kiállítások egyedüli új értékének tekintette. A magyar művészek alkotásai a legnevesebb galériákban kaptak helyet, az első díjakkal koszorúzták meg azok megteremtőit. Ezekkel az eredményekkel a bennünket környező kis népek művészete még csak versenyre sem kelhetett. A magyar művészet pedig a nagy nyugati népek százados multra visszatekintő művészetének versenyársává nőtte ki magát.

A magyar művészek a nemzetek szellemi stadionjában újból csúcsra röpítették a magyar lobogót, mely a nagy háború szerencsétlen bevégeződése után — úgy látszott — szárnysegetten hullott le.

Minden művelt magyar embernek kalapot kell emelni e világraszoló győzelmek előtt. És még mélyebbé kell, hogy legyen ez a kalapemelés, ha meggondoljuk, milyen hét szűk esztendőben vívták ki művészeink ezeket a diadalokat.

A reánk nehezedeő, nyomasztó gazdasági válságot tán épen művészeink érezték meg legkeservesebben. Sajnos, minálunk a művészi termékek vásárlása még nem közszükséglet. Sokan egyenesen fényűzésnek tartják a művészetet. A művásárlóréteg még megtehetősen sekély, az is majdnem csak a fővárosra szorítkozik. Ez a tehető, kis réteg ma szintén feltűnően csökkentette

mecenási tevékenységét. Az állam mind-
ezt a hiányt nem pótolhatta és nem
pótolhatja, mert az államháztartás is
elviselhetetlen terhekkel kénytelen küz-
deni.

Ilyen körülmények között a magyar
művészet válságos helyzetbe került.

A lelkes, a nagyszerű munka nem
állott meg, de a küldetését nemes ön-
megtagadással teljesítő művészgárdá-
nak kezd kifogyni a lélekezete.

Az étellel való keserves, napi küzde-
lem kikezde azt a finom, kényes mű-
szerszámot, ami a művészek idegrend-
szere. Álmodni, tervezni, termelni,
nagyratörni s emellett nem tudni, hogy
holnapra lesz-e betető falat — keser-
ves sors ez! A magyar alkotóműhe-
lyekben ott ül a szürke, nedves Gond,
amely szárnyát szegi a leglendületesebb
gondolatnak is! A magyar festő, szob-
rász, író, muzsikus, építész csüggedten,
fáradtan, kedvszegetten, önmagával
meghasonlítottan néz körül a hideg mű-
teremben.

A nagyot mérő vázlat, a munkába
vett márványtömb, a megkezdett re-
gény, a más-más muzsikába csendülő
kotta, a felermosodásra váró hatalmas
épület csak terv, elérhetetlen álom ma-
rad . . .

A nagy magyar álmok a beteljesülés
reménye nélkül hervadoznak el, szét-
foszlanak . . .

Képet, szobrot nem vesz ma senki,
regényt ki nem adnak, kottát nem vé-
snek, épületet nem emelnek.

Nincs reá pénz.

Ha gyors segítség nem érkezik, el-
fakulnak a viruló magyar színek,
semmibe vésznek a szépséges vonalak,
nem érnek könyvosztagba a magyar
költői gondolatok, elhallgat a magyar
muzsika, nem törnek ki a földből a ma-
gyar paloták.

A magyar álmodók mögött mogor-
ván ül az álomhóhér Atra Cura . . .

A művészek még csak aprópénzre
sem válthatják már aranyat érő ál-
maikat. Így lefagy minden virág a
magyar szemhatárról.

A magyar kultúra megértő, lelkes
minisztere érzi, látja, tudja ezt.
A nagyrahivatott magyar művészetet
is ki akarja emelni Hamupipóke szere-
péből, mint a tudománnyal tette. Ki-
mondta a szót, hogy ezen az áldatlan
állapoton segíteni kell. Segíteni sür-
gösen. Mielőbb. Azonnal!

De hozzátette azt a nagy igazságot,
hogy segíteni csakis úgy lehet, ha a
segítség szükségét az egész magyar

művelt világ, a társadalom minden
kultúrrege egyformán átérzi. Mert
nemes virágot csak olyan talajba lehet
ültetni, mely már melegágyvá puhítva
várja a finom, szírombontásra kész
palántákat. Ebben az egész magyar
jövőt érintő, áldásos munkában az egész
magyar társadalomnak lelkesen kell
segítségére sietni a kultúra minisztere-
nek és a köréje seregülő megértő kis
tábornak! Minden kultúrát és szépet
szerető magyar embernek oda kell ad-
nia teljes szívét és lelkét, hogy abból
meleg televényt ágyazhassunk a ma-
gyar művészetnek, a jobb jövőendő elő-
készítőjének.

Sajnos, a magyar középosztály anyagi
ereje a nagy katasztrófa után érzeke-
nyen megrendült. De ez az osztály
szívós életgyökerekről táplálkozik. Élő
ereje újra ki fog bontakozni. Mostani
nehéz helyzetében is éreznie kell azt a
hivatását, hogy a magyar művészetet
és tudományt elsősorban épen neki kell
támogatnia, hogy e kötelék révén a
Magyar Geniusz minden lélegzetvéte-
lével a nemzeti gondolathoz tapadhas-
son. Ezért a céltér pedig semmiféle ál-
dozat nem elég nagy, ezért minden
terhet vállalnia kell.

A magyar középosztálynak arra kell
gondolnia, hogy belőle sarjadtak a
Barabások, a Paál Lászlók, a Székely
Bertalanok, a Szinyei Mersék, a Rud-
nayak s a többi nagyok, festők, írók,
szobrászok, muzsikuskok egyaránt.
A lelki televénynek, mely ilyen ter-
mést hoz, éreznie kell azt a kötele-
ségét, hogy kenyeret is termeljen zse-
niális fiai számára. Ketté kell törnie
a maga darab kenyerét és a felét oda-
adni művészfiainak, hogy tovább dol-
gozhassanak a jövőendőért, a magyar
dicsőségért.

Minden kép, szobor, még egy kis
rézkarc is, mely akár áldozatok árán
is a magyar otthonok falaira kerül:
ezt a nagy célt szolgálja, a magyar
művészet jövőjét építi feljebb egy-egy
téglával. A középosztály tagjainak a
legteljesebb áldozatkészséggel kell elő-
segíteni, hogy művészetünk palettájá-
ról kivirulhasson a tüzes, ékes magyar
szín, vésője alól kibontakozhasson a
maradandó szoborvonal, tolla alól vi-
lágga repülhessen a költő-gondolat,
kottáiból, hangszerei húrjáról világgá
zsongjon az édesbús magyar muzsika,
alkotó keze alól valóságga válhassanak
a kőbe álmodott palotaormok.

Gróf Klebelsberg Kuno vallás- és
közoktatásügyi miniszter úr termé-

keny gondolatát, lelkes kezdeményezését az egész magyar közeposztálynak lelkébe kell fogadnia.

A művészetnek szánt egymillió aranykorona az első nagy lépés csak arra, hogy a magyar lélek kincsébányájának minden aranyértéke napvilágra, a világ elé kerülhessen. Ennek a kincsébányának minden tárnáját ki kell aknázni. A magyar művészet világszerte nagyra értékelt termésének biztosítása csakolyan fontos, mint az aranykalásztengerünk gyümölcsöztesége. A nemzet lelki szérűjén nagy osztagokat kell raknia a magyarnak, ha jobb jövőödöt akar.

A »Napkelet« olvasótáborra, a magyar középosztály, szívvel-lélekkel érzi, tudja ezt és bizonyára kiveszi a részét abból a nagy munkából, melynek kitűzött célja: minden akadályt elhárítani a magyar művészet útjából, hogy sorompóba állhasson mindenütt és diadalmasan állhassa a versenyt, hogy valóra válthassa gyönyörű álmait, hogy megcsorbíthatatlan, elvehetetlen, finom fegyvereivel segíthessen kiküzdeni a nagy magyar jövőödöt.

Mariay Ödön.

Színházi szemle.

A színházi évnek a derekán vagyunk. Ha visszatekintünk a Nemzeti Színháznak ez öt és fél hónapjára, fájó szívvel olyan sivárságot kell megállapítanunk, aminőre már régen nem volt példa.

Először is: a bemutatott magyar darabok sorra elvéreztek. Bizonyos, hogy elsősorban maguk a szerzők is felelősek érte, de felelős a színház vezetősége is, amelynek tudnia kellett volna, hogy nem szabad őket csatasorba küldenie. Közülük csupán egy kis egyfelvonásos, a *Páter Benedek* volt igazi érték, ennek műsoron maradását meg maga a színház tette lehetetlenné, amikor olyan művel játszatta egy estén, amelyről nyilvánvaló volt, hogy magával fogja nyilantani.

Drága öt és fél hónap telt el tehát a Nemzeti Színháznál, anélkül, hogy a hazai modern drámairodalomnak szolgálatot tett volna. Igaz, hogy a színház vezetősége nem teremthet írókat, nem hozhat életre jó darabokat, de ösztönzést adhat, irányíthat, sugalmazhat. S melyik színháznak volna ez inkább kötelessége, mint az ország első intézetének?

A klasszikus magyar műsor tekintetében is e fél évadnak érthetetlen

mulasztásai voltak. A magyar szerzők közül hiába vártuk Katonát, Vörösmartyt, Kisfaludy Károlyt. A színház még évfordulókon sem érezte magát kötelesnek, hogy megemlékezze róluk. Mi ennek az oka? Ki itten a hibás? A napisajtó többször felvetette e kérdéseket, a színház azonban vagy nem akart, vagy nem tudott rájuk felelni.

Az idegen klasszikus műsor is még mindig Shakespeare-re szorítkozóan egyoldalú s csak hébe-hóba egy-egy Molière visz bele némi változatosságot. Hol maradnak a görög, a francia, a német drámaírók, hol az olaszok, a spanyolok? Bizony, a Nemzeti Színháznak klasszikus műsora még sohasem volt annyire egyhangú.

Súlyos hibák estek a közelmúlt drámairodalomának műsorbá illesztése körül is. A mult század utolsó évtizedeinek vígjátékai közül például nem talált a színház jelentősebbeket, mint a *Szépasszony felesége* és a *Tücsköt*. Amazt még valahogy nehezen elviseltük, de emennek színrehozatala ellen a leghatározottabban tiltakozni kell. Ez a vékonydongájú, irodalommentes alkotás még akkor sem való az ország első színpadjára, ha egy-két színésznek elsőrangú alkalmat is nyújt tehetsége bemutatására.

Egyáltalában mi célja van az effélék színrehozatalának? A mai nagy színházi konjunktúrátlanúság idején ezekkel akar az igazgatóság telt házakat csinálni? Isten őrizze, hogy e szándéka sikerüljön! Ez annyit jelentene, hogy a Nemzeti Színháznak régi, előkelőbb ízlésű publikuma egy új, egy ígéretesebb rétegből verbuválódó közönséggel cserélődne ki, mely azután végképen lesüllyesztené színházi kulturánkat.

Szerencsére azonban mind a két darab megbukott. Most már azután úgy vethetjük fel a kérdést, hogyha a mai nehéz viszonyok között a színház vállalkozásainak buknia kell, miért nem akar az igazgatóság inkább Sophoklész, Racine, Calderonnal és Vörösmartyval bukni, miért ambicionálja, hogy Labiche-sal, Duruvel, Meilhac-kal és Halévyvel bukják?

E szezonközépi megállapítások természetesen jelentékenyen módosulhatnak még az év végéig. Lehet, hogy a színház a maga nagyobb ütőkártyáit az évad második felére tartogatja. Bár ezt rossz ötletnek tartanók, mégis örülnénk, ha a hátralévő hónapok valamelyest kárpótolnának az első félesztendő hibáért.

A lefolyt pár hét alatt a Nemzeti Színháznak legérdekesebb vállalkozása *A velencei kalmár* felújítása volt. Érdekes főként azért, mert e legújabb rendezésnek elveit legjobban a színház igazgatójának eddig hirdetett és követt Shakespeare-rendezői elveivel lehetne kifogásolni. Ő volt az, aki gyakran és erőteljesen hangoztatta, hogy Shakespeare-darabokban a jelenetek sorrendje sérthetetlen, ezt megbolygatni nem szabad; ő volt az, aki az összevonások művészetlen voltát kimutatta. Meggyőzően bizonyította, hogy a különböző szintéren lepergő jelenetek egymásbatolóása egyfelől az idő mulásának illuzióját akarja a közönségben életre hívni, másfelől pedig művészi hatáscélokat szolgál.

Ez elveket közönségünk és a kritika elfogadta, megvalósításuknak tapsolt s örömmel üdvözölte Hevesi Sándort, aki ügyes rendezői kézzel helyreállította az «igazi Shakespeare»-t. Annál meglepőbb, hogy most ugyanaz a kéz szakítani látszik az eddig bevált gyakorlattal, és *A velencei kalmár* úgy játszatja, hogy az egy színen lefolyó jeleneteket vagy összevonja, vagy egymás sarkába tapodóan vonultatja fel s ezzel elrontja a darab felépítésének művészi hatását.

Tagadhatatlan, hogy az új rendezésnek van egy-két előnye a régi fölött. (A régít úgy tessék érteni, hogy három évvel ezelőtti!) A színpadi képek szebbek, művészebbek, mint akkor voltak, de a rendezés főgondolata mögötbe marad az előbbinek. Amaz hívebben nyújtotta Shakespeare-t, mint emez.

*

A többi budapesti színház újdonságai közül csak kettőt említsünk meg. Az egyik a Belvárosi Színházban játszott *Fehér egér*, Armond és Gerbidon francia írók komédiája. Érdekes mű annyiban, hogy a szerzők mintha szakítani iparkodtak volna a francia bohózatoknak már sablonná merevedett formáival. Kissé mintha a jellembohózat felé közelednének. Kár azonban, hogy a mondánivaló végül is ellapul a kezeik között s a darab vége megcsúfolni látszik mindazt, amiért érdemes volt a cselekményt elindítani. A kelleténél inkább hajszolt erotika is rontja értékét a darabnak, melynek technikája azonban imponáló, sok jelenete pedig igen mulatságos.

A főszerepet, egy tolvajlány alakját, Makay Margit olyan elevenséggel,

a hangnak olyan sok változtatásával, az ábrázolási eszközöknek akkora gazdagságával játszotta, hogy eddigi alakításait messze felülmulta. A cinikus csibészéget, az áldozatát befonni akaró képmutatást s az igaz szerelemnek lélekből fakadó hangjait egyforma igazsággal szóltattatta meg.

A másik újdonság, a Vautel híres regényéből színpadra dolgozott *Plébános úr gazdagéknál* című vígjáték a Magyar Színházat lett volna hivatva súlyos betegségből életre ébreszteni.

A kísérlet nem sikerült! A darab maga egy jól kiaknázható ötletnek tönkretévése. A lövészárók jószívű, de modorában katonásan nyers papját szembeállítani a háborús gazdagokkal: olyan vígjátéki anyag, amelyből komolyabb irodalmi érték is sarjadhatott volna. Ehelyett azonban unalmas, izetlen, hazug és kínos jelenetek egymásutánját kapjuk. Közönségünket — hála Istennek — nem vesztegette meg a vígjátéknak párisi nagy sikere. Dícséretreméltó önállósággal buktatta el a darabot.

Az előadás is elhibázott. A főszerepet Csontos Gyula játssza. E kiváló színészünk az ábrázolt alakot rendesen kifogástalanul rajzolja körül, az alaphangot gikszer nélkül üti meg, de azután úgy hagyja, ahogy az első jelenet számára megformálta. Nem dolgozik rajta, nem fejleszti tovább. S ilyen darabban, amely az unalmat ügyis valósággal sugározza magából, különösen veszedelmes ez a játékmód.

A többi főszereplőt hallgatással mellőzzük. A fordításról, Lakatos László munkájáról azonban meg kell emlékeznünk. Laposabb, útszélibb nyelvű átültetést alig találhatunk az utóbbi évek fordításai között.

*

Ne maradjon említés nélkül egy érdemes színésznek jubileuma sem. Gál Gyulát, a színészvilág, a sajtó, a közönség is egyforma melegséggel ünnepelték színészi pályafutásának negyvenedik s Nemzeti Színházi tagságának huszonötödik évfordulója alkalmából.

Gál Gyulában erősebb a mesterségtudás, mint a művészet, ábrázolásában több a külső elem, mint az elmélyedés, több az aprólékosság, mint az egységbe foglaló erő, de virtuózitása olyan ragyogó, lelkiismeretessége annyira példaadó s egy-egy szerepe, vagy némely szerepének egy-egy részlete annyira

gondos munka, hogy ünnepelőihez készséggel csatlakozunk mi is.

Galam Sándor.

Zenei szemle.

Két hónapról adunk most beszámolót, mert a december 15-től január 15-ig terjedő időben olyan jelentősebb zenei esemény nem volt, amelyről külön szólnunk kellett volna.

*

Elkövetkezett a zenevilág szent éve, Beethoven halálának századik évfordulója. Ebben a hónapban világszerte megkezdődnek a mesterek mestere emlékeztetere rendezett ünnepek. Angolok, franciák, oroszok, Amerika vállalva igyekeznek a bonni titán iránti hódolatukat megmutatni. Mi sem maradunk el mellettük, akik abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a németeket kivéve, nekünk van a legtöbb és legjelentősebb kapcsolatunk «minden muzsikák Királya»-val (Bras-sai Sámuel szavai) — Beethovennei.

A centenárium ünnepei a kultuskormány patronátusa alatt fognak lefolyni. Megalakult a centenáriumi országos nagybizottság, melynek diszelnöke zeneéletünk érdemes nesztora: *Mihalovich Ödön*. A végrehajtóbizottság elnöke *Apponyi Albert* gróf, aki Liszttel és Wagnerrel sokszor fogott kezét s akinek nemes személyét fél-század óta nemcsak hazánk, de Európa minden nagyobb zenei eseményben ott látjuk. *Hubay Jenő* és *Dohnányi Ernő* világneve csatlakozik még a magyar ünnepek nagyzétkarához, amely *Klebsberg Kunó* gróf kultusz-miniszter támogatásával bizonyára méltóképen fogja ünnepeinket vezetni.

Az előkészítő munkálatok egyenletes haladását két körülmény akadályozza. Az egyik, hogy *Dohnányi Ernő*, aki ma a világ legjobb Beethoven-zongorázója — az első ünnepély előtt csak öt nappal érkezik haza Amerikából. A másik, hogy *Kerner István*, a legnagyobb Beethoven-dirigens — beteg. A szerencse nem kedvez ünnepelő szívünk óhajainak.

Az ünnepek sorrendje: Március 25-én megnyitó ünnepély a Zeneművészeti Főiskolában, melyen a megnyitóbeszédet a kultuszminiszter tartja. Az ünnepi beszédet *Apponyi Albert* gróf. Március 26-án ünnepi diszeloadás az Operaházban, ahol a *Missa Solemnis*

Dohnányi vezényeli. Másnap a Zene-művészeti Főiskolában kamarazene-est s 28-án ugyanott filharmóniai hangverseny. Március 30-án *Dohnányi Ernő* zongora-szonáta hangversenye. Április 2-án *Fidelio* az Operaházban és 4-én a Zeneművészeti Főiskola nagytermében a hegedűverseny és a kilencedik szimfónia. Május 7-én, annak a napnak évfordulóján, mikor Beethoven 1800-ban a Várszínházban hangversenyezett, ugyancsak a Várszínházban meghívott közönség előtt diszhangverseny lesz a mester magyar vonatkozású műveiből. A színházat emléktáblával jelölik meg.

Az ünnepek-sorozat ezzel a beosztással hiányos. A mester magyar vonatkozású műveiből a jelentősek hiányzanak. Nem zeneirodalmi súly szerint, hanem zenetörténeti vonatkozások szempontjából kell mérlegelni ilyenkor a műveket. A nekünk írt ópuszokat mindenesetre elő kell adni. Ezek közül legjelentősebb a *Magyarok első jötteje* (István király) és az *Athén romjai* című két színpadi mű és az Esterházy Miklós herceg felesége nevénapjára szerzett *C-dur mise*. Mindháromnak Magyarországon volt a bemutatója. A mise első előadását Kismartonban maga a Mester vezényelte. Ezeknek nem lehet a magyar műsorról hiányozniok.

A centenáris végrehajtóbizottság bizonyára megtalálja e hiányok pótlásának módzatait. Erre még van elég idő. Az a nagyobb baj, hogy Beethoven magyarországi vonatkozásainak gazdagságát és jelentőségét a külföld előtt idejében nem domborítottuk ki.

*

Az Operaház előadásai telt házak előtt folytak. Változatos műsorról és művészi mértéklet megűtő színvonalon. Újdonságot csak február második felében hoztak (*Szabados Béla Fanni*), melyről ebben a számban már nem adhattunk beszámolót.

A *Filharmóniai Társaság* hangversenyei nem örvendtek megfelelő látogatottságnak, aminek műsoruk érdekeltensége és az idegen karmesterek utáni kapkodás az oka. *Abendroth* Hermann kölni főzeneigazgatóban érdemes zenekari művészt ismertünk meg, de *Heger* Róbert bécsi karmesternél a mi fiatalbójaink tehetségesebbek.

A műsorok érdektelenek. Kinek kell ma Mahler- és Bruckner-szimfónia?

Hogy juthat *Herrenfeld* Panni vékonyka, szintelen hegedűhangjával leg-érdemesebb zeneművészeti társaságunk dobogóján szerepléshez? *Eisenberger* Severin se nagy csalogató.

A két bérleti hangverseny műsorából csak *Reger* «Böcklin-szvit»-jének örültünk, mert ez a mű a nagynevű német szerzőnek kivételesen sikerült zenekari alkotása. Germán ízű impresszionista zene, melyet Böcklin négy híres képéről (A hegedűlő remete. A hullámok játéka. Halottak szigete és Bachanalia) írt a mester. A négy tétel közül a harmadik («Halottak szigete») megrázó, tragikus páthoszával emelkedik ki. *Reger* általában merev, szintelen hangszerelő, de ebben a művében zenekara Böcklin ecsetjével rokoneklükén sötét tónusú, gondosan árnyalt színekben pompázik.

A két bérleti hangverseny között rendkívüli koncertet adtak filharmónikusaink, melynek műsorán egy híres modern oratórium, *Honegger* «Dávid király»-a állott. Örülünk, hogy e jelentős művet megismertük. Tavaly volt a bemutatója a zürichi zeneünnepélyen, ahol *Kodály* Zoltán «Psalmus hungaricus»-ával versenyzett. *Honegger*, a fiatal svájci zeneszerző nevét ismeri a zenevilág. A legmodernebb nagynevek (*Ravel*, *Schönberg*, *Stravinski*) közé számítják. Hírhedt «Pacific»-jét pár év előtt adták elő filharmónikusaink. Most bemutatott *Dávid király* című három részből álló szimfónikus zsolttára erős talentum költői munkája. Az ótestamentum alapján *Dávid* király egész életét felöleli a Góliát jelenettől haláláig. A szövegkönyv szerint, melyet *René Morax* írt, huszonhét képből vonul el szemünk előtt *Dávid* király mozgalmas és változatos élete. A drámai akciót a krónikás helyettesíti, aki prózában mondja el a fejezetek tartalmát. *Honegger* *Händel* és *Haydn* tálajából tápiálkozik, de a mai ember szívével és agyával ír. *Haydn* ellágyulása s *Händel* hatalmas felfokozásai megtalálhatók partitúrájában, de az architektúra összefogó ereje hiányzik belőle. Mozaikszerűen, néha pár percig tartó zenei képeket fest, amelyek sokszor zseniálisak, de a zenei epika nyugalma és nagyvonalúsága nincs sehol.

A szólóhangversenyek közül *Hubermann* koncertje emelkedett ki. A hegedű nagyszerű mestere *Beethoven*-műveket játszott. Szárnyaló művészetel. Említsük meg *Molnár* Imre önálló dalestjét is, akinek a régi magyar zenei

kincsek felélesztésében elévülhetetlen érdemei vannak.

Szóljunk még a házizene legszebb hangversenyeiről, *Hubay* Jenőék vasárnapi zenedélutánjairól. Zenevilágunk vezére évek hosszú sora óta gyönyörű műsorokkal áll meghívott közönsége elé. Ő maga is mindig szerepel, ami kivételes élmény. A zenevilág legjobbjai tarkítják a pódiumot. A remek zene-teremben az ország legelőkelőbbjei gyűlnek össze, úgyhogy minden hangverseny külsőségekben pompázó társadalmi esemény és egyben feledhetetlen művészi élmény.

Háború előtt több ilyen meleg fészke volt fővárosunkban a házizenének. Száz évvel ezelőtt Buda minden második palotájában emelkedett szellemű koncertekre gyűlt össze hetenkint a főnemesség. Később a gazdagabb polgárság is átvette a szép szokást. Mióta 1832-ben az első olasz vándorló vonósnégyes társaság elindult s a házizene bevonult a hangversenyterembe, nem neki való környezetbe — ennek a szép zenei életnek, mely a művészet fejlődésének legjobb melegágya volt — vége. *Hubayék* vasárnap délutánjai visszahozták rövid időre — álomszerűen.

(Meg fogja írni egyszer valaki a magyarországi házizene történetét?)

Papp Viktor.

Művészeti szemle.

Francia romantikusok. A Szépművészeti Múzeum grafikai osztálya a francia romantikusok műveiből nagyon érdekes kiállítást állított össze. Ez a szép gyűjtemény — mely akár a Louvre termeiben is megállaná a helyét — nagy örömet szerez a nemes grafikai művészet barátainak. Ami a muzsikában a kamarazene: az a rajz, a magas színvonalú grafika a képzőművészetben. A legnagyobbak tere ez, puritán, nehéz terület, amelyen csak az emelkedett, az igazi, a tiszta művészet érvenyesülhet csupán teljes erővel.

A romanticizmust a XIX. század elején a franciák hívták életre. Nagy és eredményeiben egész a mai napig kiható művészeti mozgalom volt ez. A klasszicizmus akkoriban már egyre jobban elerőtlenedett. A hagyományos formakultusz, a vérszegénnyé vált, teljesen kihasznált tárgykör, a megmerevült akademizmus nem elégítette ki többé a művészek szellemét. Levegő, szabadság után kívánczolt az egész művészet. Az egyéniség új csapást

akart törni magának mindenáron és mint az irodalomban, úgy a képzőművészet terén is elemi erővel kezdett hódítani az eredetiség után sóvárgó művészszellem. Friss, új erők, gondolatok áradtak el, a béklyók leहुलoltak, nagy, bátor keringésbe kezdett a felpeszűdű, szenvedélyes erőre kapó, újat, meglepőt akaró művészvér: megszületett a romanticizmus.

Hősei: *Guérin, Vernet, Géricault, Delacroix, Guys*. Az ő nevük uralkodik a Szépművészeti Múzeum gazdag kiállításán. Tudtuk, hogy korszakalkotó műlapjaikból szerencsésen összeválogatott, finom gyűjteménnyel rendelkezik múzeumunk, de még így is meglepi a szemlélőt az a szinte hiánytalan, nagy skála, melyet az üveges-szekerények felénk csillogtatnak.

Pompás Vernet és Guérin lapok állítanak meg legelőször bennünket. Már ezeken feltűnik, mennyire foglalkoztatta a romantikusokat a ló nehéz festői problémája. Ez a nemes, szépvonalú állat valahogy nagyon illik az ő tárgykörükbe. Valamennyien szeretik a mozgalmas, színpadiasan beszédes képeket s ebbe kitűnően beleillik a ló gazdag vonalassága. Géricault és Delacroix egyenesen lelkesedtek a témáért. Ők ketten úgy is oldották meg, mint előtűnik senkisémet és utánuk is kevesen. Géricault pompás lótanulmányai nagyszerűek, tökéletesek. Egyik szekrényben ott látjuk Delacroix világhírű vízfestményét a «Villámlástól megrettent ló» címmel. E pompás alkotás (mely valahogy Lionardo szinte természetfölötti hatást tevő kis lovasszobrara emlékeztet) egyike azoknak a revelációknak, melyek azt a világgá zúgó tapsot kiváltották, mit a Jardin du Luxembourgban álló bronzszobor örökít meg. Örvendhetünk rajta, hogy magyar tulajdonba, dr. Majorszky Pál birtokába került. Nagyszerűek Delacroix egyéb állattanulmányai is. Néhány oroszánt és tigrist ábrázoló lapja a rajzművészet igazi remeke!

Sajnos, terünk nem engedi, hogy kedvünk szerint foglalkozhassunk e két nagy művész ragyogó műlapjaival. Szinte mindegyikről hosszan kellene beszélnünk, olyan benső gyönyörűséget nyújtanak. Aki csak az igazi művészetet szereti, annak ki kell záródokolni a múzeumba és bele kell mélyednie e csudás alkotások finom titkaiba.

Decampst is kitűnően képviseli egy pompás kis tájképe. Mesteri munka ez a bájos vízfestmény.

Raffet, Isabey, Dupré, Huet értékes munkásságáról is legjobb lapjaik adnak bizonyosságot. Hugo Victor nábobai képzelőereje végtelenül érdekesen nyilatkozik meg rajzaiban is. Az «Ecce» mintha «A nevető ember» képzőművészeti átálmodása lenne, oly megrendítő erővel hat reánk.

Valerio főleg magyar tárgyú munkáival kelt érdeklődést.

Egy külön kis asztal Delacroix és Doré csudálatos, az írók képzeletét tökéletes művészettel kiegészítő illusztrációival gyönyörködteti el a szemlélőket.

A szép kiállítást dr. Hoffmann Edith a grafikai osztály vezetője állította össze, aki hatalmas, tömör magyarító tárgymutatót írt a gazdag anyagról. A szakavatott, biztos vonalra fogott rendezésért a legteljesebb elismerést érdemli.

Nagy István gyűjteményes kiállítása.

Nagy István neve néhány évvel ezelőtt került a magyar képzőművészet számontartott értékei közé. Első gyűjteményes kiállítása örvendetes meglepetés volt. Igazi magyar lelkületű, érett, bensőséges művészként lépett a közönség elé, meleg hangot ütött meg, mely sok lélekben keltett őszinte visszhangot. Azóta méginkább elmélyedt, művészete kiforrott, fölemelkedett. A Nemzeti Szalon összes termeit betölti új termései. Ez a termés gazdag és teljesen egyéni.

A művész tárgyköre nem valami széles, de minden munkájából az őszinteség, a született festő jelke beszél. Arcképeket, kevés alakkal dolgozó komoly kompozíciókat, csendéleteket és sok tájképet állított ki. Arcképei szegény embereket, falusi öregasszonyokat, parasztlánykákat ábrázolnak. Valami ősi, puritán egyszerűséggel festi meg ezeket a fejeket. Ez a nagyvonalú egyszerűség igen szerencsésen illeszkedik ezekhez a témákhoz. A haik színek, a takarékos vonalak szűkszavúan, de meleg szeretettel jellemzik a modelleket. Talán legszebb ezek között az «Imádkozó kisleány».

Csendéletei hiánytalan művészi alkotások. Paraszti virágcsokrokat szeret leginkább festeni. A magyar kert szerény, bájos termései megragadó alkotásokra ihleti. Két képe: a «Zöld almák» és a «Sárga almák» semmivel sem áll mögötte Cezanne világhíres alkotásainak. Végtelen egyszerűséggel végtelenül sokat mond itt Nagy István.

A régi magyar mázas korsók szinte megmagyarázhatatlan bája emelkedik nagy művészetté e csendéletben.

Tájképeit is ez a nagy közvetlenség, ez a szinte megdöbbentő egyszerűség és bensőség jellemzi. Itt is szűk askálája, vissza-visszatér egy-egy témájához, kevés változattal ugyanazt mondja el más és más képein. Egy-egy kusza ágazatú fa a halovány, sápadtsárga ég fényében... egy-egy rőt domboldal... pár furcsán megvilágított, szegényes falusi viskó... Ennyi, semmi több. De Nagy István szemében festői látomásokká nőnek ezek az egyszerű dolgok, magyar látomásokká, melyeket megragadó erővel, közvetlenséggel vetít bele a lelkünkbe. Talán kissé egyhangúak ezek a termek. De ez az egyhangúság úgy hat reánk, mint valami mélyről fakadó magyar dal, ami újra és újra felbuzog a lélekben, a festő lelkében, nem tud tőle szabadulni és minket is hatalma alá von, ahogy újra és újra kénytelen azt meghatottan elzűmmögni. Nagy István költője a színes krétának, a magyar táj, a magyar arc, a magyar virág bensőséges hangú, őszinte lírikusa. Értékké nőtt az egyénisége, tisztá, magyar értéké, melyet örömmel becsülünk meg s melynek beteljesedésétől nagyon sokat várhat még a magyar művészet.

*

Az Ernst Múzeum termeiben ez idényben nem nagy élenkséget tapasztalunk. Meglehetősen hosszú időközök múlnak el, míg az egyik kiállítás követi a másikat, úgy látszik, hogy a régebben oly tevékeny intézet most nem kap megfelelő és elég anyagot a köréje tömörülő művészkörtől, mely pedig eddig minden szezonban hő természettel foglalkoztatta a modern művészet barátait.

A LXXXVII-ik csoportkiállításon hat művész érdekes, friss termését mutatta be az Ernst Múzeum. Négy festőművészt, egy grafikusot és egy szobrászt. A kiállításon szereplő anyag magas színvonalú, mind a hat művész komoly mondanivalókkal köti le a tárlatlátogatókat. Legtartalmasabb, legérdekesebb az *Iványi-Grünwald* Béla gyűjteménye. Ez a nagyskalájú, egyre kísérletező, problémáiba elmélyedő művésznk újra meg újra talál új területeket gazdag palettáján. Szinte lázasan igyekszik arra, hogy nagy tudását minél többféleképpen próbálja ki. Az utóbbi években egyre inkább a magyar tájkép-problémákba merült bele. Al-

földi képein bensőséges átérzéssel szóltatta meg a magyar táj lelkét. Néhány ilyen festménye maradandó érték gyanánt került újra szemünk elé a mostani, visszatekintő tájképkiallításra. Iványi-Grünwald most ismét új állomásra jutott el pályáján. Színei meglágyultak és szinte kizárólag a magyar alföldi, pusztai levegő megfestése érdekli. Majdnem minden tájképén nagy darab eget láthatunk. A felhőzet, a levegő, a poros pára uralkodik mindenben. Hortobágyi képeinek levegője szinte él, egyéni, magyar pusztai zamatot áraszt. Amint a hollandusok oly pompásan teremtették vásznaikra a maguk külön atmoszféráját, úgy oldja meg Iványi-Grünwald e képen a magyar fény- és levegőproblémákat. A hortobágyi lankák sarjuszagú, friss légáramlása, a szerű sárgásan izzó, cséplőgépfüsttel elegyülő, fülledt légköre, a portól selyős, alföldi este vaskos párázata elevenül meg ezeken az érdekes tanulmányokon. Iványi-Grünwald Béla új térképgyűjteménye méltóan illeszkedik legutóbbi kiállításának emlékezetes művészeti eredményeihez s szinte kiegészíti, betetőzi akkori törekvéseit.

Matyasovszky-Zsolnay László a puha, könnyed színek franciás szellemességű festője. Nagyon finom virágszendéletei mellett különösen friss arcképei keltettek feltűnést e kiállításon. Ezekben sok jellemző erő nyilatkozik meg. Lélek szólt szinte mindegyikből.

Báró *Hatvani* Ferenc pasztelljei komoly munkák ugyan, de valahogy nem hatnak bensőségesen, dacára annak, hogy vonatai és színei most már nem olyan kemények, hidegek, mint eddig.

Simkovics Jenő grafikai sorozata a kiállítás java értekeiből való volt. Simkovics vérbeli grafikus. Most látott gyűjteménye az új magyar grafikus nemzedék első sorába emeli. Szinte minden egyes lapján számottevő értékekre bukkantunk. Komponáló ereje már teljesen kibontakozott, formálása egyéni és bátor. Rajzai is megkapó erőt mutatnak, mindegyikből kiérzik egy-egy jól átgondolt feladatra való lelkes igyekvés.

Márk Lajos ezúttal is régebbi témáit dolgozta föl. Nagy a mesterségbeli készsége, de ez modorossá vált már minden képén. Bensőség nincs a-ko tásaiban, túlságosan is szembeszökik arcképeinek hízog édeskészsége. Ecsetje már csak erre jár, ha másféle feladattal próbálkozik, még arcképei színvonalát sem éri el.

Kisfaludi-Strobl Zsigmond néhány kiváló szobra képviselte csak a plasztikát. A «Vizi liliom» poétikus, nagyon finom elgondolású kis márványakt, melyre sokan fognak teljes elismeréssel visszaemlékezni. Tisza István és Apponyi Albert mellszobrai a maguk jellegzetességében, markáns erővel örökítik meg ezt a két érdekes magyar

fejet. E két mű a művész legjava terméséből való. Csók István képmásával is kifejező, lelket lehelő szobrot alkotott Strobl Zsigmond. A soproni népszavazás emlékének mintájára s egy kuruc lovascsoporttal komponáló ezéjéről adott újabb bizonyosságot ez a jeles szobrászművészünk.

Mariay Ödön.

Egy régi könyvkereskedés új otthona. Február elején kedves változás kötötte le a Kossuth Lajos-utca sétáló közönségének figyelmét. Abban a félszázéves palotában, melyben a Széchenyi Istvántól étetre hívott Nemzeti Kaszinó székelt, az étteremnek, majd utóbb bankháznak szállást adó földszinti sarokhelyiséget a lélek táplálószerjeinek s a szellem értékpapírosainak szállása: tágas és előkelő könyvkereskedés foglalta el.

A cég, mely most itt új hajlékot talált, egyike a főváros legnagyobb s legértelmesebb múltú könyvesboltjainak. Pfeifer Ferdinánd nemzeti könyvkereskedése 1841-ben nyílt meg a Szerviták terén. Első tulajdonosa a magyar könyvkereskedelem és könyvkiadás egyik úttörője, Emich Gusztáv volt. «Hazai és külföldi könyvek boltja» felírással nyitotta meg üzletét, majd néhány év múlva «nemzeti könyvkereskedés»-nek keresztelte el. Ez a név abban a korban célkitűzést és munkatervet jelentett. S ezzel a kátéval indult el a német eredetű Emich, ki — melleleg említve — tagja volt annak a nemzeti szellemű társadalmi egyesülésnek is, melynek házában most cégtudójának üzlete helyet talált: a Nemzeti Kaszinónak. A negyvenes évek Pestjének ő volt egyik legbuzgóbb könyvárusa és kiadója; ő volt Petőfi kiadója is.

Az önkényuralom derekán, 1856-ban, gazdát cserélt a már népszerű és élénkforgalmú üzlet; vezetését az ifjú Pfeifer

Ferdinánd vette át s azután ő irányította egynegyedszázadon át. A legnehezebb években is becsülettel állta elődjének programját s azt — a haladó időknek megfelelően — sokban ki is bővítette. Halála után testvére, István, lépett örökébe s ez néhány év múlva átköltöztette az üzlethelyiséget a Kossuth Lajos- (akkor még Hatvani-) utcába. A mai nemzedék már itt ismerte és kedvelte meg a modern szellemenben, de hagyományos szolid alapon vezetett könyvkereskedést, mely 1910 óta áll jelenlegi tulajdonosának, Zeidler Imrénnek, gondozásában.

Kerek négy évtizedig működött a cég ebben a második otthonában. Keskeny, de mindig hozzáértéssel és szeretettel gondozott, takaros kirakatában évtizedek világ-könyvtermése mutatkozott be a könyvek barátainak, de a szűk helyen sem szorult itt soha szűk térre a «magunk jószágá»: a hazai könyv.

Most megtörtént, hogy a régi bolt kinőtte második helyiségét is. Tovább állt egy házzal s oly kényelmes, esztétikai tekintetben is oly megkapó elhelyezkedést talált, minővel e szakmában fővárosunkban másik cég aligha dicsekedhetik. E szép palotában az új üzlet is nyomban valami patinát nyert, részben a környezettől, részben a cég tisztessé multjától is, melyhez itt is hű kíván maradni.

Folyóiratunk — melynek ez érdemes cég kezdettől fogva bizománya — örömmel köszönti új otthonában a Nemzeti Könyvkereskedést.

Dorothea Angermann.

(G. Hauptmann új drámája.)

Aki a napilapok híradásaiból és kritikáiból alkotott magának valamilyen képet, mint először én is, az ősz német költő legújabb drámájáról, nagy valószínűséggel nem ismerhette fel annak igazi értékét. Mert főbb motívumai olyan régieknek és kopottaknak látszanak: a szerencsétlenül járt tapasztalatlan, talán kissé szenvedélyes vérfű leány süllyedése, megborzadása, emberfeletti küzdelme a fertőből való szabadulásért, majd végső bukása és pusztulása, melyet a formailag abszolút korrekt apa ridegsége és hozzáférhetlensége csak siettet és elkerülhetetlenné tesz.

Amint a drámát olvassuk — Schauspielnek nevezi G. Hauptmann — már nem rázzuk úgy a fejünket a költő azon merészségén, hogy az oly sokszor tárgyalt témához nyult, mert látjuk, hogy művészi erejének felsőbbeséges tudatában joggal és bátran tehette ezt. Ezt a merészséget egyébként már sokszor megcsodálhattuk G. Hauptmannnál: hogy többet ne említsek, emlékezhetünk arra, hogy a Rose Berndben azt a fájdalomosságában fizikailag már alig elviselhető szenvedést és tragikumot, amely Goethe Faustjában Gretchen sújtja, hogyan tudta meglepően új, a modern élet mélységeibe megdöbbenően belevilágító oldalairól bemutatni. Vagy gondoljunk arra, hogy a német parasztlázadás idejének chaotikus zűrzavarát, ama forrongó idők nemes és aljas szenvedélyeinek kavardóságát, egyesek önfeláldozó vitézségének és a meghunyászkodáshoz szokott gyáva lelkek százalmas megrettenésének kaleidoszkopszerű jelenségeit hogyan tudta Götz von Berlichingen hatalmas képei után mégis megrázó erővel elénk állítani a Florian Geyerben. Vagy hogyan éreztetni velünk át a beteg Henrik lovag őrjöngő tépelődését és vad kétségbeesését testének undorító kórja felett, majd visszatérését a tündöklő fénybe Ottegebe emberfeletti áldozatának gyógyító hatása után a Der arme Heinrich-ban, egészen megmaradva

Hartmann von Aue gondolköreiben és nem törődve azzal, hogy Ricarda Huch hasonló című novellájában oly genálisan teszi valószínűvé, hogy a szűzies gyermek hiába áldozta tiszta vérét, a szörnyű betegséget egészséggé nem változtathatta, s csak a krónikaíró vallásos ihlettsége másította meg a legnagyobb testi és lelki szenvedésről szóló történetet.

Kedvenc alakjait a költő többször is színre hozza, egyiket sem oly gyakran, mint a reményeiben megtört, félig züllött, családjának hétköznapi nyomorával és nyárspolgári gondjaival semmi képen megküzdni nem tudó festőművészt a Michael Kramerben, Peter Brauerben, vagy a még aránylag legjobban járó Crampton mesterben.

Dorothea Angermann Rose Berndre emlékeztet, csak hogy előkelőbb körből származik. Atyja fegyházi lelkész Liegnitzben. Dorothea első házasságából származik; a világi örömeiktől épen nem idegenkedő, noha egyébként sziklánál keményebb és folttalan purizmusban felülmulthatatlan egyházi férfiú első feleségének halála után újból megnősült, Dorotheánál alig valamivel idősebb leányt véve el.

Az első felvonásban Angermannat és Dorotheát egy sziléziai fürdőhelyen találjuk. Dorothea néhány más nagyvárosi leánnyal ott az igényesebb főzés művészetét tanulja a «Schwarzer Adler» ifjú főszakácsától, míg atyja a nyaralás minden kényeztetését és előnyét élvezi. A «Schwarzer Adler» özvegy tulajdonosnőjének ugyanis van egy tízéves unokája, Gotthold, aki a tanév alatt Angermanntól kap ellátást és pedagógiai vezetést, ezért a megkülönböztetett kiszolgálás. Gotthold atyja, Hubert Pfanschmidt, vagy nyolc év óta Amerikában van. Annakidején indulatos, lobbanékony hangulatai miatt vált helyzete szülői házában tarthatatlanná. Az özvegy másik fia, Herbert, ifjú tudós, germanista, ezzel szemben maga a kimért, előkelő nyugodtság. Tudománya nemzeti fontosságától teljesen át van hatva s ennek emelkedett pillanatokban ragyogóan csiszolt stílusban tud kifejezést adni.

Herbert felismeri a mély tekintésű és mélyérzésű Dorothea értékét; őt szemelte ki tudományos sikerekkel, címmel, ranggal kecsegtető élete társául, s a nyaralásból való távozáskor ezt szívszorongva be is méri a leánynak vallani; Angermann lelkész előtt akkor fog kérésével előállni, ha, remélhetőleg néhány hónapon belül, legalább első tudományos gradusát elérte. Akkor méltóbb lesz a leányhoz, mint most.

Dorothea szereti Herbertet; boldog volna vele. De nem mondhatja meg neki, hogy — késő. A forró nyár hevében a züllött erkölcsű főszakács, Mario áldozata lett.

Atyja házába visszatérve, reménytelen kétségbeesésben telnek napjai. (II. felv.) Ott ringatják a bölcsőben, ifjú mostohaanyjának kis csecsemőjét; a normális élet nyugodt háttére fájdalommasabbá és keserűbbé teszi kegyetlen végzetét. Mikor a kérés sápadt ünnepélyességgel megjelenik, mindazt, amit a sors rá akar mérni Dorotheára, elodázní, vagy feltartóztatni többé nem lehet. Szenvedélyes drámai jelenetek közt kénytelen Herbertet szándékától eltéríteni, anyjának vallani, kegyetlen atyja ítéletét magára venni. Ez Mariót előkéri, leányát az útalt és elvetemült emberhez hozzákényszeríti s Dorothea örökségének átadásával az útból eltávolítja. Amerikába küldi a lelkigy annyira egyenlőtlen párt, nehogy leány szegyenét neki is kelljen a világ előtt hordania.

A III. és IV. felvonásban a költő, mint legtöbb újabb művében, pl. az *Indipohdiban*, a *Der weisse Heilandban*, a *Die Insel der grossen Mutterben*, a tengerentúlra visz bennünket. Hubert Pfannschmidt nyomorúságos otthonát látjuk Newyork közelében. Az amerikai élet nem hozott neki sikereket, csak vért szívta el; szervezete tönkrement, betegem nyomorog lerongyolt, éhező családjával. Megtudjuk később ifjúkori ingerültségének és elkeseredésének okát: 7—8 fiatal társával együtt megmételezte egy idegenből származott leányt.

Dorothea hosszas keresés után, felfedezi a betegség és gond e tanyáját; de micsoda ennek minden nyomorúsága az ő borzalmas élményeihez képest! Oly mélyre sülvedt, hogy lelke mintegy elvált a testétől, szemléli önmagát, mint valami idegent, akihez alig van köze. Mario az utcára küldte, olykor felcicomázta, hogy aztán, ha pénzre tett szert, elvegye, vagy álmában ellopja min-

denét s kifossza a meztelenségig. Fülében csengenek a léprecsalt, szerelemre sóvárgó áldozatok jajgatásai és végső hörgései, kikkel Mario és társai elbántak. Menekül mindenünnen, mintha önmagától is szabadulni akarna s elrohan Hubert szegényes otthonából is, aki mély nyomottsága és szálnalmas helyzete dacára csak annyit mondhat feleségének, hogy: sötét árnyék vonult el házuk felett.

Dorothea a borzalmas téli időben összeesik a hóban. Félig megfagyva, viszik a kórházba. Egy jótékony család magához veszi; súlyos betegség után felépül. Álomszerű ködbe borul előtte amerikai élete, képzelte azt varázsolja eléje, mintha betegsége és szenvedései által megtisztult volna a fertő undok sarától és levegőjétől. Huberték nem vesztik el szemük elől, hisz földjük, s Hubert, hazája és felnövekvő fia iránti beteges vágyában minden hírre és szóra sóvárog, amely gyermekéről és szülőföldjéről regél.

Ezalatt Herbert Pfannschmidt sok és nehéz tételődés után, számolt önmagával. Dorotheát feleljeni nem tudja; időközben hírnévre tett szert, professzor lett a boroszlói egyetemen, de kész eldobni minden külső sikert, pozíciót, ha vele, talán valahol Amerikában, együtt élhet. Anyja halála után, azon ürügy alatt, hogy Gottholdot süllehez el kell vinnie s a jelentékeny örökség felét bátyjának át kell adnia, elindul Newyorkba. Titkos reményében, hogy Dorotheát is megtalálhatja, nem csalódik. Csodálatos poézissel telített, megrendítő, olykor finom ironia által megrázó erejükben enyhített képekben látjuk, amint a gazdag, előkelő európai magához emeli az amerikai hajótörötteket, Hubertet, annak agyoncsigázott és a hitelezők által agyonüldözött feleségét, éhező iskolás gyermekeit, a férjétől elszakadt Dorotheát.

Hosszú, boldog csókkal öleli magához Herbert szerelmesét. Csakhogy ez búcsúcsók. Mert megjelenik Mario, hitese feleségét keresi, visszaköveteli. Az izgatott, de magán mégis uralkodni tudó Herbert meg tudna vele egyezni. Marioval lehetne beszélni. Jó pénzért talán odaadná Dorotheát. De a beteges, heves Hubert mindent elront. Megsérti a züllött alak önértetét, ez csak azért is ragaszkodik törvényes jogaihoz, rendőrséget, nőrablást emleget, mire az amerikai levegőben minden európai kulturális mázt és önfegyelmet magáról levető Herbert az ilyen dolgokban ed-

zettebb Huberttel együtt ráveti magát Marióra; koponyáját a falhoz verdesik, kis híjja, hogy gyilkosokká nem válnak. A lármára a szomszéd szobából előrohanó Dorothea — a költő bámulatos pszichológiai megokolásával — a gonosztevőnek, a gyengébbnek fogja a pártját. Mert ez a férje; ennek jó, sőt megvesztegető tulajdonságai is vannak. Ez sokszor az életét is kockáztatta érte. Vele megy; érzi, hogy a tisztultabb életbe ő már nem való. Herbert ő mellette örökké vérző lelki sebekkel élne le életét. Becsületesebb, hogysem ily áldozatot elfogadjon. De lelke mélyén aláír két halálos ítéletet.

Az orgyilkos gonosztevő győz a szerelmében magát mélyen megalázó, magas erkölcsi polcáról leszálló filozófus, tudós fölött. Mert érteni kell a nőkhöz, mondja Mario. Az elképedt, megrendült Herbert önuralmát végkép elveszti, görcsös zokogással borul bátyja karjaiba.

Hatalmas drámai erő lüktet e felvonásokban. A német irodalom Schiller és Hebbel óta nem mutathat fel ehhez foghatót, hacsak nem magának G. Hauptmann-nak naturalisztikus drámáiban, a Vor Sonnenaufgang-ban, az Einsame Menschen-ben, vagy a Hannele-ben. Az élet súlyos problémáinak megrázó elénktráása, a néző vagy olvasó gondolkozóba ejtése terén pedig fölveheti a költő a versenyt Ibsen, Tolsztoj vagy Dostojewskij legmegrendítőbb képeivel.

Az V. felvonásban Hubert égő vágya teljesült, hazájában, Hamburg közelében, falusi magányban pihenheti ki viszontagságos életét. Dorothea is visszavergődött valamilyen hajó szennyes fedélközében. Mario meghalt. Dorothea maga sem tudja biztosan, hogy nem azért-e, mert a morfinistát egy kissé kelleténél nagyobb adaggal kezelte. Mérget most is hord magánál. Hubert házába veszi. Ő az egyetlen, aki a sors által összetörött nőt megérti, mert pályája alapjában véve azonos az övével: a véletlen gonosz játéka borzalmas szenvedések közt tönkre tette. Igazság,

vagy csak valami ahhoz hasonló, mint Dorothea mondja, nincs a földön.

Hubert értesíti a lelkész és Herbertet. Ez időközben előkelően nősült, Dorotheától elidegenedett, nem hisz őszinteségében, mert Angermann maga ingatta meg benne a Dorothea iránti hitet. A lelkész kenetteljes, de szeretetlen viselkedése mint hideg jég hat az életöztön utolsó, beteg, lázas reményével atyját váró, a kétség és hinni akarás közt vergődő, s ezáltal felcsigázottan és fokozottan érzékennyé vált Dorotheára. Angermann szeretné leányát valamilyen intézetben elhelyezni. Otthon, így magyarázza, a család úgy megnőtt, hogy már nincs hely Dorothea számára. E szavak hallatára ez végez magával.

G. Hauptmann e drámája még sok fejtörést fog okozni az irodalomtörténet embereinek. Látjuk, hogy az expresszionizmusnak teljesen vége van. A költő tulajdonkép visszatér itt újabb, a romantikus felé hajló irányától, melyet pl. a Der Weisse Heiland mutat, régebbi, talán Dilthey-jal azt lehet mondani, az élet értelmét kereső művészethez. Felelősek vagyunk-e azért, ami velünk történik? Angermann szerint igen, Hubert szerint szó sem lehet róla. A tagadók pártja többségben van, mert hozzá kell számítani Dorotheát, sőt Mariot is. Nincs szép és rút, magyarázza Dorothea, de talán van szelíd és vad világ. Ott lent a szagok nem a legjobb, a szavak és tettek sokszor cini-cusok és undorítók. Egyébként minden olyan, mint fönt, csak sokkal rettenetesebb.

Ilyen-e az élet? Nem kutatjuk. De a szülők, a magas polcokon ülők, a pedagógusok, a lelkészek gondolkozhatnak e problémák fölött.

Einsame Menschen című drámájában G. Hauptmann megmagyarázza a költészet lényegét. A költő nem mulattatni, nem szórakoztatni akar. A lélek szántóföld. A szántóvető ember ekével fölhasítja, megforgatja, szöges boronával tépdesi az ő földjét. Mi teremhet abban a lélekben, amelyet soha fel nem szántottak?

Schmidt Henrik.